

Irodalmi tükör / szépirodalom

Péntek Imre: Isten foglya (Részlet egy készülő oratóriumból) -----	3
Köpeczi Bócz Edit: Emlékezés Mindszenty József hercegprímásra, letartóztatásának 60. évfordulóján -----	6
Bence Lajos: Utolsó fehér éjszakán -----	10
László Zsolt: ...ahogy angyalá leszek, Azóta nem..., Oka fogyott szaturnália, Sosem lesz vége, Tihanyi éjszaka -----	11
Gábor Zoltán: Keserű emlékek (Részlet) -----	13
Kardos Ferenc: Újabb tündér a kertben -----	17
Szoliva János: Akár iránytalanul, Irok egy szerelmet, Négysorosok, Záporoz, Ha találkozom veled -----	18
Bobory Zoltán: Imádság nélküli hajnalon, Könyörgő szóra, Tolcsvay Béla dala	20
Kara-Kocsis Gabriella: Csendország (Részlet) -----	22
Molnár Gábor: versei -----	28
Burkus József: Betekintő, Délelőtt tíz óra van, E-mail Istennek, Kavicsok, Szarvas a városban -----	30
Király László: Évek, kötődések Vallomások gyermekkorom városáról -----	32
Botár Attila: Hálakehely Budafokra, A korty szonettje -----	40
Jász Attila: belső pince. Azaz van egy hely, borongó. Csendélet üveggel és pohárral -----	41
Gaál Zsuzsa: Isten nem szereti a kutyákat (Részlet) -----	43
Egy kétnyelvű: kéthazájú költő: Mohos-Adamska Elzbieta A haza elvesztése, Velünk lakik az Isten, Csatári ősz Már csak..., Karácsonyra várva, Nem többet -----	47

Tanulmány / Kritika

Szepes Erika: „Távozz hát tőlem, személyesség, mélység...” Gondolatok a paradigmaváltásról – II. -----	51
Szemes Péter: Lezárult összeg(zöld)és (Pék Pál <i>Az elmerült sziget</i> c. kötetéről) -----	64
Varga Virág: Költői népszínművészet (Zsávolya Zoltán: <i>Noszthy Fuji</i> . Színdarab hat felvonásban Mikszáth Kálmán támogatásával) -----	67
Hegedüs Mária: „Felvágatlan valóság ez...” (L. Simon László: <i>Japán hajítás</i>) --	69
Ferencz e. Győző: Helytörténeti könyvek (<i>Zala Vármegye bortörténete</i> és Srágló Lajos: <i>Erődök Páka környékén</i>) -----	72

Képző-, fotó-, színház- és bábművészet

Borbás György: „...bízva bízunk abban, hogy majd ha készen áll az emlék, megjön az igazának diadala.” (Zala György Emlékév, 2008.) -----	75
Keserű Katalin: Az orientalizmus magyar követői, Sass Brunner Erzsébet és lánya Brunner Erzsébet festészetéről, kanizsai állandó kiállításuk megújulása alkalmából -----	83
Cebula Anna: Az apróságban rejlő nagyság (Minitextilek Zalaegerszegen) --	87
Péntek Imre: Dallas és Szentgyörgyvölgy találkozása a Petró Galériában (Gábor József és Béres János kiállításáról) -----	90
X. Országos Néprajzi Fotópályázat -----	94
Győri Lajos: „...a jó képekre rászodálkozunk” -----	95
S. Nagy Réka: Hamlet: szaxofon és fürdőkádnak (Shakespeare drámájának zalaegerszegi bemutatójáról) ----	97
Pápes Éva: A mese bűvöletében (Báb-premierek Zalaegerszegen és Lendván) -----	100

Hír- Tükör

Marx Mária: In memoriam Tóth János -----	104
Szirtes Gábor: „Él s ragyog a Vers tovább” (Búcsú Takáts Gyulától) -----	104
Szerzőink -----	106

Címlapterv: Nászpáng Grafika

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a Pannon Tükör és egyesületi könyvekről

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László (Nagykanizsa)

Dr. Hóbor Erzsébet – Zalaegerszeg
Kiss Gábor – Zalaegerszeg
Papp Ferenc – Nagykanizsa
Nógrádi László – Lenti
Cséby Géza – Keszthely, Hévíz

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre – főszerkesztő
Szemes Péter – főszerkesztő-helyettes
Bence Lajos – fómunkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre – vers, próza
Szemes Péter – tanulmány, kritika
Marton Zoltán – képzőművészet
Király László – zene
Ferencz e. Győző – helytörténet

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK

Kardos Ferenc – Nagykanizsa
Tar Ferenc – Hévíz
Lukács Zolt – Ljubljana
Kabdebó Tamás – Newcastle, Írország
Makkai Ádám – Waianae, Hawaii, USA

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége,
8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
E-mail: pannontukor@goncziamk.hu
Telefon: 92/598-070
www.pannontukor.hu

Kérjük szerzőinket, kézírataikat lehetőség
szerint e-mailben, CD-n vagy floppy-n jut-
tassák el szerkesztőségünkbe.

KIADÓ

Zalai Írók Egyesülete

8900 Zalaegerszeg, Európa tér 4.
E-mail: animator@zalaszam.hu
Telefon: 30/9562-303
Kiadóvezető: Lackner László

Előfizethető csekken vagy számlázással,
mely a kiadó címén igényelhető.
Az egyes számok ára: 300 Ft.
Előfizetői díj egy évre: 1500 Ft.

Számlasszám:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg, 75500258-10809415

ISSN 1219-6886

Nyomdai munkák:

Gura Nyomda Bt.
Zalaegerszeg, Hock J. u. 92/B
E-mail: guranyomda@t-online.hu
Telefon: 92/599-464

Előkészítés:

Graffiti Stúdió Bt.
Zalaegerszeg, Mártírok útja 52.
Telefon: 92/510-890
www.graffiti.hu

Készült

Zala Megye, Zalaegerszeg,
Nagykanizsa, Lenti, Hévíz
önkormányzatának támogatásával.

További támogatóink:

NB Forsz

Szolgáltató és Tanácsadó Kft.
Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
Tel: 92-510005, Fax-92-510006

Béres János: Mars

Péntek Imre

Isten foglya

(Részlet egy készülő oratóriumból)

**1948. dec. 26. Az esztergomi palota első emelete.
Itt van a bíboros lakrésze, édesanyja is itt lakik.
Délután 5 óra felé.**

Mindszenty: Karácsony jön, a megváltó kisdéd
születése sem hoz békességet,
fogdmegek lesnek, börtönbe visznek,
elhalkul a betlehemi ének.
Anyám gyötrelme kísér az úton,
míg a fekete autó fut velem,
mi vár rám, nem csak sejtem, de tudom,
de ezektől nem kell kegyelem.
Nem érseki díszben várom őket,
reverendám öltöm magamra,
a szenvedésből vett előleg
Uram, nekem erőt is adhat...
De a gyengeség, ha rám talál,
s mégsem állom ki a próbát...
Ó, ezek kegyetlen órák,
múlják a keserű pohár...
Töviskoronás Krisztus képe
az egyetlen védelmezőm,
bárhová vet a szörnyű végzet,
nekem ez a kép ad erőt.

*Később Décsi Gyula, ávéhás alezredes, Buczkó és Hegedűs őrmesterek,
Szántó nyomozó csörtetnek be a színre...
Mindszentyt megragadják, s bilincsbe verik, ő szótlanul túri.*

Décsi: A mi kis papocskánk! Bezzeg most szótlan!
Többé nem izgat Isten nevében.
Hála tenéked Péter Gábor,
hogyan ezt a napot végre megértem.

Hegedűs őrmester: Ez volna hát a híres primás?
Az érsek úr? A névtelen senki?
Elhúzzuk mi úgy a nótáját,
hogyan halálig el nem felejtí.

Buczkó őrmester: Nekünk nem kell őhercegséged!
És semmiféle bíboros.
Most számon kérjük megannyi vétkeid,
gyakorolhatsz bűnbánatot.

Szántó nyomozó: Most majd kiderül, hol a dollár,
mit a nép elől dugdosott...,
Ha a bőre alól is, mi kiszedjük –
s reszkessenek a cinkosok.

Mindszenty édesanyja: Fiam, fiam, hová visznek
a gonoszság elszánt katonái,
mi a te bűnöd, mi a te vétked –
néped mellett mertél kiállni...?

Mindszenty: Anyám, nehéz elválni tőled,
ismét úr lett a gyűlölet.
Igazságom átjárja testem,
nem bánom én, ha szenvedek.

Az történik, mit az Úr rendel
nékünk, s én elfogadom.
Mennem kell, ha pokolba, égbe,
mennem kell rendelt utamon.

Elvesztettem már annyi mindent,
de a hitem, az megmaradt.
S szabad vagyok bilincsbe verve,
követem Istent, én a rab.

Décsi: Felkészültél, derék papocska,
felkészültél, hogy ott bent mi vár rád,
de okozunk néked még meglepetést,
s nem segít a buzgó imádság.

Megtáncoltatnak szoknyácskádiban
a derék ávéhás legények,
ha gumibot járja a hátad,
megérted az új ritmust, megérted.

És nem segít rajtad, nem segít,
sem a Vatikán, sem a pápa,
hány hadosztálya van neki?
Kiment a divatból átka...

Ti ravasz úri csirkefogók, ti
álszent pipogya papi csűrhe,
kiknek elnyomó hatalmát
népünk oly sokáig tűrte...

De felvirradt a mi napunk,
mikor bűnhődni fog a múlt,
és gyáva összeesküvőkre
a munkásosztály ökle sújt.

*Mindszenty a Conti utcai fegyház magánzárkájában.
1949. második félév, az ítélet után.*

Mindszenty: Celláim elkísérnek. A fal nyirkos, nedves.
Itt mindig szürkület van. Fönt egy kis izzó reszket.
A szennyes, pókhálós ablak vak szemként homálylik,
figyelve múltó életem nyugtalan éjszakáit.
Pedig az Úr fölkelte napját, világot fénye ad,
jókra és gonoszokra gondolva egyaránt.
Elzárva tőlem messze, az ég s csillagok,
a szálló gondolat nyithat csak távlatot.
Fogoly vagyok. Uram, a foglyod.
Gyermekkoromtól fogva rég.
És boldog vagyok, Uram, boldog,
engem már nem érhet veszteség.
Kint az őrök őriznek, vastag
falak, zárok és lakatok,
s nem tudja senki, barát, ellenség:
Uram, a te foglyod vagyok.
Tudom, imáim eljutnak hozzád,
minden fohászom célhoz ér,
az áldozat nem lehet hiába,
nem magamért, de népemért.

Mindszenty József esztergomi érsek portréja

Köpeczi Bócz Edit

Emlékezés Mindszenty József hercegprímásra, letartóztatásának 60. évfordulóján

A visszaemlékezésünket az öröm és a fájdalom tölti el. Öröm, mert emlékezésünk révén ismét átjárhatja lelkünket a csodálat. Fájdalom, mert bíborosunknak nagyon sok bántalmazásban, megaláztatásban és szenvedésben volt része. Mindszenty József példaképe a városnak, Zalaegerszegnek, ahol huszonöt éven keresztül szolgált és dolgozott. De példaképe az országnak és a világnak is, mert nem volt hajlandó megaláztatásai ellenére sem megtagadni hazáját, hitét, egyházát és Krisztust. A kínzások alatt erős tudott maradni, őt nem tudták megtörni, megszarolni, nem lett besúgó, sem áruló. Soha nem a hatalmi rendszereket, hanem a magyar népet szolgálta, még rabságában is.

Jézus követésén buzgólkodva a szeretetre tanított, elutasítva a kegyetlen diktatúrákat. Sajnos, akik az erőszak oldalán álltak és állnak, soha nem értették meg gondolatvilágát és szolgálatát. De azok sem, akik a kényszer hatására aláírták ügynöki beszervezésüket, feladva elveiket. A bíboros sokszor még saját egyházán belül sem talált támogatásra, pedig mindig világosan és érthetően beszélt. Felhívta a figyelmet a kommunista diktatúra törvénytelen intézkedéseire, amelyek nem csak a keresztény egyházakat, hanem az egész társadalmat sújtották. Hangosan felemelte a szavát és követelte az internálótáborok feloszlását, tiltakozott a svábok elűzése miatt. Elítélte a szovjet katonák tetteit, akik meggyalázták asszonyainkat, lányainkat. Dinamikus egyénisége belpolitikai viharokat kavart, mert a magyar ügyek felkarolásában bámulatos teljesítményt ért el. 1946 szilveszter estéjén rádióbeszédet tartott, amelyben vázolta a magyar nyomorúságot. Ezt követően hevesen támadták minden oldalról. A moszkvai adón a magyar reakció vezérének bélyegezték.

Minden erejével védte egyházát, nem volt hajlandó semmiféle egyezséget kötni a kommunista hatalommal, amely az ateizmus terjesztését, és a keresztény egyházak megszüntetését tűzte ki céljául. A református egyház a kényszer hatására 1948. október elején, az evangélikusok december közepén aláírták az állam és egyház közötti „megállapodást”. A katolikus egyházat nem sikerült rákényszeríteni, mert Mindszenty tudta, hogy a függetlenséget nem szabad feladni. Arra kérte püspöktársait, hogy bebörtönzése után se írjanak alá semmiféle megegyezést.¹ Szembeszállt Ortutay Gyula kultuszminiszterrel, tiltakozott az egyházi iskolák államosítása ellen, amelyet fasiszta ellenállásnak bélyegeztek. A kommunista rezsim kiszolgálói a hercegprímás ellen országos tömegmegmozdulásokat szerveztek, azt a látszatot keltve, hogy még a hívek is ellene fordultak. A külügyminisztériumból Rajk László, december 14-én, a Rómába küldött magyar követnek az alábbi utasítást küldte:

„Szíveskedjék közölni a Vatikánnal, hogy a BM által olyan adatok birtokába jutottunk, mely szerint nem lehetünk elnézőek Mindszentyvel.

1919-ben büntetve volt, demokrácia-ellenes működéséért, a felszabadulásig szakadatlanul szélsőjobboldali reakciós és fasiszta magatartást tanúsított. Felszabadulás után nem vonták felelősségre abban a reményben, hogy a megváltozott viszonyok hatása alatt megkísérli jóvátenni bűneit. Tudvalevőleg ez nem történt meg. Mindszenty magas egyházi méltóságát arra használta fel, hogy minden rendelkezésre álló erővel a Magyar Köztársaság ellen küzdjön. Perrendszerű bizonyítékok egész sora igazolja, hogy Mindszenty kémkedett, idegen hatalomnak a javára. Kémkedésre egyházi személyeket is felhasznált.”²

A hívő közösségek elleni agresszió napirenden volt. A budapesti Sziklatemplomnál a Fatimai körmenetet rendőrségi erők zavarták meg. Az országban több helyen szétkergették a zarándokokat, és sokakat letartóztattak.

Mi jellemezte a kommunista rendszert? A hazugság és az erőszak, amelyet Mindszenty József kirakatpere is bizonyít. Hatvan évvel ezelőtt 1948. december 26-án 20 óra 30 perckor elhurcolták Esztergomból az ÁVO emberei, annak ellenére, hogy öt órás házkutatás során semmit nem találtak a lakásán, ami a bűnösségét bizonyíthatta volna. Őrizetbe vételekor még édesanyjától sem engedték elbúcsúzni, de kiszakította magát a pribékek markából, és sikerült fiúi vigasztalásával enyhítenie a kétségbeesett asszony fájdalmát.

Letartóztatásáról valamennyi olasz újság beszámolt, amit a szabadság elleni merényletnek neveztek, és Hitler módszereihez hasonlítottak. A *Momento* vezércikke szerint Moszkva megparancsolta az ellenőrzése alatt álló országoknak, hogy a legvégsőig folytassák a katolicizmus elleni offenzívát, mivel a kommunisták végcélja a vallás eltörlése.

Az ÁVH börtönébe szállították, ahol a legkegyetlenebb kínzást és megaláztatást kellett átélnie. Visszaemlékezéseiben a következőket olvashatjuk: *„Az aláírásra elem adott szövegben mindazt, amit mondtam, meghamisították.*

¹ A katolikus egyház jóval később (két év múlva) írta alá az egyezményt.

² MOL, XIX-A-21-c

Természetesen megtagadtam az aláírást.” Kioktatták, hogy a vallás során azt kell aláírnia, amit a szájába adnak, majd ellenkezésekor levetköztették, hogy az ütések közvetlenül a testét ériék. Először egy volt partizánt küldtek a cellájába. *„Beszél ugyan magyarul, de az arca nem magyar. Gyűlöletét már régóta gyűjthette ellenem. Nézni sem jó romlott, gyűlölködő arcát. El is fordulok. A mozdulatából azt sejtem, hogy kissé eltávolodik tőlem. Egyszerre nekem fut, és csizmával, egész erejével belerúg födetlen gerincembe. Ő is, én is a szemközti falnak esünk. Többet akkor, úgy látszott, nem is tudott rúgni: valami luciferi örömmel arcán, pihegve mondja: – ‘Életem legboldogabb pillanata volt ez.’ Hogy a valóságot mondta, azt le tudtam olvasni kéjesen eltorzult arcáról.”*³

Akaratbénító-szerekkel is próbálkoztak egyénisége elgyengítésére, mert a hamis adatoktól hemzsegő, rá nézve terhelő vallomást így akarták elfogadtatni vele, ami nem sikerült. December 29-én mégis azt a hazugságot hozták nyilvánosságra, hogy Mindszenty megtört, elismerte bűnösségét!

A kommunisták hatalomra jutása után elkezdődtek a koncepciók perek, az előre eltervezett eljárások, amik a megfélemlítést célozták. *„A látványperек betanított szöveggel, főpróbával, óriási nyilvánossággal zajlottak a kül- és belföldi közvélemény manipulálására is alkalmas módon.”*⁴

A kirakatper 1949. február 3-án kezdődött. Kémkedés, valutaüzérkedés, hűtlenség, a köztársaság megdöntésére irányuló összeesküvés bűncselekményének vádjával állították bíróság elé. Lejárásának a törvényes látszatát keltve akarták elérni, hogy a hívó emberek elforduljanak egyházuktól. A bíborost ártatlanul életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték, megjárta a Markó utcai fegyházat, Gyűjtőházat, váci börtönt. Világszerte felháborodást keltett letartóztatása. Az ENSZ közgyűlése 1949. áprilisában nemzetközi sérelemnek nyilvánította az ellene lefolytatott eljárást. Tiltakozó táviratok özönét küldték a magyar nagykövetségekre, a külföldi újságok pedig folyamatosan hírdék a kommunisták brutalitását, törvénytelenységét, vérengzését.

Az Universidad Católica del Peru (a perui katolikus egyetem) a következő nyílt táviratot tette közzé: *„Senki sem lepődhet meg, hogy a bíboros aggódott hazája jövő sorsáért. 1945 óta a kormányok és politikusok sorozatos bukása nyilvánvalóan kimutatja, hogy ő maradt az ország egyetlen, igazi, független erkölcsi autoritása, aki a magyar nép jobb jövőjének lehetőségét kereste. A bíboros kiküldöttei külföldön arra kényszerültek, hogy a normális posta elkerülésével tartsanak kontaktust. Ez a körülmény jele annak, hogy Magyarországon nincs gondolatszabadság sem. Egy bizalmas levelezésből már összeesküvést állapítanak meg. Úgy látszik, minden, ami elkerüli ellenőrzésüket, összeesküvés gyanúja alá esik. A valódi összeesküvésre vonatkozóan nincsenek bizonyítékok.”*⁵

1955-ben Püspökszentlászlóra internálták, majd átszállították Felsőpeténybe, ahol egy egész sereg ÁVH-s őr óvta a külvilágtól.

Az 1956-os forradalom elhozta a szabadságot a bíboros számára is. A kommunizmus csábító külsőségekre öltöztetett tana lényegében megdőlt. Nagy Imre miniszterelnök érvénytelennek nyilvánította az ellene indított „jogfosztó intézkedéseket”, amelyek minden törvényes alapot nélkülöztek. Rehabilitálta, mint állampolgárt, és mint egyházi méltóságot. A házi őrizetből kiszabadítva azonnal munkához látott. A legfontosabbnak tartotta az egyház megtisztítását a békepapoktól, akik folyamatos átnevelést kaptak a marxizmus elfogadására és a hívek körében történő elfogadtatására. Az állam és az egyházak közötti megalázó megállapodások következményeként, a kommunista rezsim irányította az egyházak belső hitéletét. Kiépítették a teljes megfigyelési hálózatot, eltávolították azokat az egyházi vezetőket, akiket a hatalom nem tudott befolyása alá vonni. Az ateizmus terjesztése érdekében és a hitélet megszüntetése végett, 1951-ben létrehozták az Állami Egyházügyi Hivatalt⁶, amely az ÁVH egyik szekciója volt. Az itt működtetett titkosszolgálat, a „Világosság rezidentúra” feladatait a legapróbb részletekig kidolgozták. Gondoskodtak az általuk delegált hírszerző tisztek beépítéséről az egyházak papjai közé, elvégeztetve velük a teológiát. *„A rezidentúra alapvető feladata a fedőszervbe való beilleszkedés és a fedőmunka ismereteinek elsajátítása.”*⁷

Mindszenty József rögtön átlátta, hogy a hivatalban lévő dokumentumok, bizonyító erejűknél fogva, felhasználhatók lesznek a hivatalos bírói eljárások során. Engedélyt adott a kispapoknak, hogy az iratokat a primási palotába szállítsák.

Rádióbeszéde, amelyben köszönetét fejezte ki a magyar népnek, nagy visszhangot keltett: *„Mi kis nemzet vagyunk, kis ország a földön. Ám valamiben mégis elsők vagyunk. Egy nemzet sincs, amely ezeréves történelme során nálunk többet szenvedett volna”*⁸

A forradalom leverését követően az Amerikai Egyesült Államok nagykövetségén talált menedéket. November 6-án írásban utasította a budapesti segédpüspököt, hogy az általa megnevezett békepapokat eltiltja az összes papi funkcióktól. Ezek a személyek Budapest területét is kötelesek elhagyni. Intézkedéseinek végrehajtását követően nagy zűrzavar

3 Mindszenty J. Emlékirataim, p. 241

4 Kahler F: Joghatal Magyarországon 1945-1989, p.142.

5 MOL, XIX-A-21-c

6 A hivatal megszüntetésére csak 1989-ben került sor.

7 ÁBTL

8 MOL XIX-A21-d

támadt. A forradalom után ismét működő ÁEH elnöke megtiltotta, hogy Mindszenty József bármiféle egyházi funkciót ellásson. A katolikus egyházi vezetők többé nem tartoztak engedelmességgel a bíborosnak.

„Politikailag jellegű intézkedések, melyeknek következtében egyhaladó mozgalomnak, a Katolikus Papok Békemozgalmának a vezetőit sújtotta. Ezek a rendeletek ellentétben állnak az állam és a katolikus egyház közötti megállapodással és a Katolikus Püspöki Kar több nyilatkozatában kifejtett állásfoglalásával, valamint beleütköznek az állami törvényekbe. Éppen ezért a kormány álláspontja szerint Mindszenty bármiféle rendeletének végrehajtása az állami törvényekbe ütköző cselekedetnek minősül, továbbá Mindszenty József Magyarországon, éppen a fenti helyzetből kifolyólag, többé nem végezhet egyházi funkciót.”⁹

Senki sem gondolta, hogy az újabb fogság még további tizenöt év lesz a nagykövetségen.

A kommunista eszmék gyors térnyerése érdekében, már nem csak az országban, de az egész világra kiterjedően, a népek sajátosságaihoz alkalmazkodó propagandát gyártottak a „világforradalom” előkészítői. Mérhetetlen pénzforsorásokkal, hatalmas apparátussal rendelkező nemzetközi szervezetet hoztak létre. A világ felé hamis képet mutató Magyarország az enyhülés politikáját hangsúlyozva, folyamatos tárgyalásokat folytatott a Vatikánnal. Saját, sikeresen beépített emberei folyamatosan rendszeres jelentéseket küldtek haza az összekötőkön keresztül. „Ahol nem lehet frontálisan támadni, meg kell próbálni belopózni” – volt a jelmondatuk, és hosszú távú, fellazító politikájukban bízva, 1971. szeptember 28-án, a tárgyalások eredményeként, Mindszenty József elhagyhatta a követséget, és Vatikánba utazhatott, ahol VI. Pál pápa fogadta. A pásztorlevél aláírását követően, 1971. október 23-án új lakhelyére, Bécsbe, a Pázmáneumba költözött.

A hazai kvízlingek úgy gondolták, hogy a bíboros személyét már világszerte sikerült a hazug propaganda-politikájukkal lejáratni. Biztosak voltak abban, hogy a Vatikán félreállítja, és a további nyilatkozatai majd elcsendesülnek. Mindez nem így történt! Mindszenty Józsefet nem lehetett elhallgattatni, ő szabadon járta a világot. Az osztrák ügynöki jelentésekben olvashatók, hogy miként igyekeztek környezetében nyugtalanságot szítani a pápa által kiadott pásztorlevél miatt. Sajnálattal állapították meg, hogy „a magyar állam nem szabott feltételeket a letelepedését illetően, pedig a Vatikán abba is belement volna”.

Kádár János csatlós kormánya nem tudott mit kezdeni személyével, pedig csapdák özönét állították neki, és ügynökök hadát küldték nyomába, hogy tekintélyét megtéppazzák. A rágalmozgások és a hazugsághadjáratok ellenére mégis tömegeket tudott megmozgatni, mert bármerre ment a világban, megszenvedett hitelessége mindenütt elfogadásra talált. Kötelességének tartotta, hogy Krisztus dicsőségét hirdesse. Portugáliában háromszázezer zarándok hallgatta, Németországban nem fértek be a bazilikába, ahol misézett. A sajtó által figyelemmel kísért körútjain nagy szeretettel fogadták, és áldását kérték. Az egyik újság tudósítója a következőket írta:

„Beszédeiben nem keresi a tetszést, nem beszél magáról, a szenvedésekről, megaláztatásokról, nem lázad és nem vádol. A megérkezésekor felcsattanó tapsot és a szereplése utáni ünneplést tudomásul veszi, de mindjárt el is hártja magától Szent Pál szavaival: 'Minden csak kegyelem, s ebből a kegyelemből vagyok az, ami vagyok'.”

Az Állami Egyházügyi Hivatal nemzetközi találkozóinak alkalmával, folyamatosan napirenden volt a bíboros lejárati kampánya. 1972-ben Magyarországról a kommunista állammal együttműködő püspököt küldtek Rómába, azzal a feladattal, hogy az Európai Püspökök Konferenciáján intenzíven szerepeljen, hogy felhívja magára a figyelmet. A Vatikánban vegye fel a kapcsolatot a beépített ügynökökkel, hogy végre megoldódjon Mindszenty József lemondatása, félreállítása.

A pápával történő beszélgetésen szóljon arról, hogy milyen súlyos problémát jelent a „Mindszenty-ügy” rendezetlensége, segítsen megértetni, hogy a bíboros lemondatása nem okozna problémát a magyar papság és a hívek körében. Ezt követően a pápa 34 percig tartó beszélgetést folytatott a püspökkel, aki arról tájékoztatta, hogy a magyar püspökök és a papság azért aggódnak, mert az állam és az egyház normalizálódó kapcsolatainak terén nehézségek merültek fel, gyorsabb előrehaladást szeretnének. Ezt követően a pápa feltette a kérdést, hogy mit tegyenek Mindszentyvel? A válasz a következőképpen hangzott: *„Nehéz lenne némaságra kárhóztatni, de lemondatásához minden alap meg van. Olyan dolgokat próbál feleleveníteni, amelyek fölött már rég eljárt az idő.”¹⁰* A „megbízott” egyházfő ezen túl felhívta a pápa figyelmét a Mindszenty kapcsán jelentkező veszélyekre és közölte: tudomása szerint az emlékiratainak kiadására készül, ami további zavarokat okozhat a magyar egyházi és állami körökben. A nyomás hatására 1973. decemberében a pápa az esztergomi érseki széklet megüresedettnek nyilvánította.

Ezt követően további engedményeket várt a magyar katolikus egyház az ÁEH-tól, de Miklós Imre, a hivatal vezetője határozottan kijelentette, hogy a *„Mindszenty-kérdést nem lehet összefüggésbe hozni az engedményekkel és a tárgyalásokkal, és nem engedünk a nyomásnak, jöjjön az bárhol és bárkitől. Mi az objektív és reális helyzet alapján tárgyalunk.”¹¹*

9 Köpeczi B. E. ÁEH tevékenysége, Akadémiai K. p. 70

10 MOL XIX-A21-e-39-10/jj/1972

11 MOL XIXA21-e-39-1-1974

Mindszenty József missziós körútjait még 82 évesen is fáradhatatlanul folytatta. Halála előtt, 1975 áprilisában, Kolumbiában és Venezuelában járt, ahol fiatalos lendülettel már a következő útját tervezte, Franciaországba és Skandináviába készült. Pappá szentelésének 60. évfordulóját sajnos már nem érthette meg, mert 1975. május 6-án végleg eltávozott közülünk. Ő, aki még „Holtában is szól hozzánk”, „Defunctus adhuc loquitur.” - König bécsi bíboros-érsek ezzel a mondattal fejezte be a búcsúztatását. Üzenete ma is visszhangzik, mert egyre nyilvánvalóbb az az óriási munka, amit hosszú éveken át végzett, fáradhatatlanul.

A keresztény egyházak életébe, az utóbbi időben újra – az elődök dicstelen hagyományát folytatva – beleszól a kétes legitimitású hatalom. A befolyásuk meggyengítése érdekében jelenleg sem riadnak vissza attól, hogy a papok neveit közétégyék a különböző ügynöklistákon. Egyesek szerint közszereplőknek számítanak, akikről mindenki megtudhatja az „igazságot”. Ugyanakkor mélyen hallgatnak azon személyekről, akik felelősei voltak a papgyilkosságoknak, pedig a jelenleg hatályos törvények szerint az emberölés minősített esete ma is büntethető. Tehát a másik oldalon nincs személyi felelősség! Még most is közöttünk élnek azok, akik kegyetlenségektől sem riadva vissza, az egyházat és papjait támadták, brutálisan megalázva, emberi méltóságuktól megfosztva, kínozva kiszolgáltatott áldozataikat. A felelősségre vonás elmaradt, mind a mai napig, s a felbujtók és végrehajtók megbecsüléstől övezve élnek világukat, meglapulva a (jól szervezett) ismeretlenség homályában.

Az egyházak ne politizáljanak! Ez hangzik sokfelől. Nem várhatja el egyetlen politikai berendezkedés sem, hogy a keresztény egyházak egyetértsenek a házasság nélküli együttélési formákkal, az élettársi közösségekkel, még akkor sem, ha ez jelenleg nem csak elfogadott, de preferált társadalmi norma, mert ellenkezik alapvető erkölcsi tanításával. Azt sem várhatja el a liberális politika, hogy a homoszexualitást az egyházak támogassák. A regnáló uralom beleszól a hit világába, ugyanakkor a fordított helyzet felháborítja. Ha katolikus és protestáns körökben nem értenek egyet az általuk társadalmi normaként beállított intézkedésekkel, és felhívják a templomba járók figyelmét a Biblia üzenetére, keresztény tanításokra, akkor azonnal tiltakoznak a kurzus „elkötelezett” médiumai. Aki Krisztus követésén buzgólkodik, ma sem fogadhatja el, ha más útra akarják terelni a hívőket.

Köztudott, hogy a rendszerváltoztatáskor tengernyi iratanyagot megsemmisítettek. A megmaradt, többtonnányi és kutatható dokumentumokban mindenhol találkozhatunk Mindszenty József nevével. Ebből is látszik, hogy olyan személyiség volt, aki elveit következetesen vállalva, minden időben biznyságot tett az igazság mellett, és megalkuvásra nem volt hajlandó soha, senki kedvéért.

A hercegprímás szentté avatását 1994-ben kezdeményezte a Mindszenty Alapítvány, de még a boldoggá avatása sem történt meg, mivel ma is azok szólnak bele a keresztény egyház dolgaiba, akik Jézus személyét nem ismerik el Krisztusnak. Pedig a jézusi fundamentum nélkül nincs „egyház.”

Mindszenty József tárgyalása, 1949. február

Bence Lajos Utolsó fehér éjszakán

Mi még csak úgy
megvolnánk! – kitarul a kéz,
az arc a földet kémleli,
mint ki valamit keres,
majd fogódzónak, amolyan
– nekünk már úgymint mindegy –
itt a fel-jövőknek
is bealkonyul.

S míg elbíbelődünk a sáncba',
őrszemnek sem egészen jók,
s füstölgünk csak, mint kilőtt
vagy kilövés utáni, mára
berozsdált fegyverek, mint
a tébolyult, ki az atomfelhő
árnyékától remél oázist,
csendes enyhelyet, végső
pihenő helyet.

Sütkérezünk a csendben,
az utolsó fehér, világossággal
megvert éjszakán,
míg török-, tatár-dúlt honunk
felől az atomfelhő is tovaszáll.
Mert lesz itt olyan, de
olyan vaksötét éj-éjszaka,
hogy örülhet, kinek nem
adatott megélni, sem krónikázni
róla, széncsonkkal rajzolva
a porba, miközben tündököl
felette a csillagporosan
fehérlő éjszaka.

S tengereink okádják reánk
mit kivetni nem érdemes,
mely fővenynek, parti gátnak
sem elég jó, csak a moszattal
vegyített olajjal keveredő
sűrű lé, okádékkal púpozott
moslák és fekália,
létezésünk búz-moszat
maszatja, mi visszaköszön
reánk, miközben készül
szemfedőnek a ragacsos sár,
monszun-eső,
mely kihűlt nyomunkat
hamunkkal együtt széjjelmossa,

végképp eltakarítja.

László Zsolt

...ahogy anyallá leszek

Leszáll az esti köd
Márvány-nyirkos járdák
visznek a sarkokig
Látom magamat is
ahogy anyallá leszek –
Mélyen alszanak már
hóhéraim...

Azóta nem...

azóta nem tudom
azóta nem hiszem
azóta vagyok az
éjszakák őrzője
és azóta vagyok
aki semmiből lettem
arany-bilincsbe vert
fenegyerek a vakon
kifosztott mindenségben...

Oka fogyott szaturnália

„Itt vagyok közöttetek”
Mondta Ó a reménytelenül
bénáknak süketeknek
és vakoknak...
Akik időtlenül ismerik
már az ép világot –

Sosem lesz vége

...eljöttek hát értem
Ők a névtelenek
Eljöttek értem
mert láthatatlanok
Eljönnek érted is
a halálig kísértő
hívatlanok...

Tihanyi éjszaka

Benne vagyok a nyárban
 Törzsébe furakodok
 a forró éjszakának
 Talpamat nyalogatja
 szelíd hullámaival
 a „nagy tó” Csillagok közt
 magammá magasodok -
 Megdöbbsent hogy valami
 még okkal tökéletes
 A fölismerés teher
 Vigasztalanul is így
 van ez...

Hübner Aranka: Csikok térbeli elmozdulása,
 Minitextil gyűjtemény, Szombathelyi Képtár

Szilvitzky Margit-Enteriőr, Minitextil gyűjtemény, Szombathely

Gábor Zoltán

Keserű emlékek

Részlet a festőművész önéletírásából

Ádám unokámnak

„Ahol mások élnek, szeretnek,
Én eljöttem ide betegnek,
Csókot temetni, álmot dobni,
Nyugodt partokon nem nyugodni.”
(Ady Endre)

Mielőtt elkezdem e nem dőre elmondásomat, ki kell hangsúlyoznom, hogy barátaim őszinte szorgalmazása nélkül nem lett volna Gábor Zoltán az, aki ma vagyok. Szűnyog Sándor költő-újságíró, dr. Bence Lajos költő és irodalomtörténész, szerkesztő, dr. Zágorec-Csuka Judit költő, irodalomtörténész és dr. Horváth László tudományos kutató: ők voltak azok, akik az utóbbi évtizedekben segítettek a művészet orbitális pályáján megmaradnom, sőt, új lehetőségekhez jutnom, és ezt nagyon köszönöm nekik.

Tehát elkezdem:

1992. május havában egy társas képzőművészeti kiállításon vettem részt Triesztben. A kiállítást II. János Pál pápa tiszteletére szervezték UNA MOSTRA PER LA PACE címmel a Stazione Marittima di Trieste - Sala Illiriában. Két olajképpel szerepeltem, a *Notturmo* és *Madár* című képeimmel.

A *Madár* című képen az előtérben ipari szemcsés anyag tornyosul piramisszerűen a magasba. Lapátos daru karja merevedik átlósan a kép jobb sarka felé. A felület bal oldalán két vastartály helyezkedett el merőlegesen, ellenszenves súlyával. A háttérben börtönhöz hasonló ügyintézési épület uralkodik a vörös égbolton. Alul jobbra meglapul az élet maradványa – egy elszáradt fa, és mint egy hullának a karja, kihűlt ujjával ágaskodik az ég felé. Mellette egy oszlopon, a vasbeton fagyasztó gorombaságának karjaiba zártan, ijedten remeg egy kis sármány. Ember nincs sehol.

Jelen voltam a megnyitón. Conestabo Piero festőművész barátom vendége lévén boldognak és otthonosan éreztem magamat. Ő nemcsak tehetséges festő, hanem egy nagyon rendes ember és melegszívű barát is. Kedves hitvese beszél a szlovén nyelvet, s így nem volt semmi nyelvi akadály. A társalgásunk zökkenőmentesen folyt. Ott tartózkodásom első estéjén bemutatott engem egy fiatal, Florenza nevű, művészetet szerető hölgynek. Esténként együtt üldögéltünk egy triezsti kávézó teraszán. A teraszt körben ecetfák és tuják díszítették. Nagyon kellemes esték voltak. Langyos szellő simogatta arcunkat, az Adriáról sós illat érkezett. A kávé szürcsölgetve mindenről beszélgettünk. A politikáról nem. A politikusok egy fondor rasszhoz tartozó valakik. Elveszítették a frigiditást tartalmát. Kufár jellemük akadályozza, hogy lelkiismeret-furdalást érezzenek. Nagy, zengzetes szólamok vannak, de demokrácia, kommunizmus, szocializmus és még sok más „izmus”, az nincs, csak egy cél létezik: a pénz, Machiavelli „tanaival” alátámasztva.

Én hallgatag természetű ember vagyok, de nem mulya, és nem botor. Ezekben az estéken mintha valaki, vagy valami megigézett volna. A nyelvem béklyója elszakadt, és a szavak áradása kitört. Nem ismertem magamra. E mákonyos állapotom még ma is talány maradt. A nagyon rokonszenves és csodaszép Florenza bájos szemei csillogtak, és ez csak ingerelte pajzán gondolataimat. Bársonyos hangjával arra buzdított, hogy írjam le mindazt, amit hallott. Tudta, hogy néhány könyv is kikerült a kezem alól. Véleménye szerint az a világkép, amit a képeim tartalmáról meséltem, megdöbentő, s az egész életem során lezajlott események is izgalmasnak tünnek neki. Hálásan néztem a szép arcát. Meleg tekintetünk találkozott.

Ezeknek az estéknek eredményeként elhatároztam, hogy szót fogadok neki, és megírom keserves életem azon szegmentumait, amelyeknek, szerény megítélésem szerint, fontosabb szerepet szánt a véletlen. Úgy szeretném leírni életem folyását, hogy az elmondásom rövid, velős és lassú legyen, mint ahogyan a Duna hömpölyög méltóságteljesen Dévénytől, hazámon át, egészen a Vaskapuig.

Nagyon-nagyon sokszor úgy érzem, mint akit itt felejtettek, mint aki kipottyant az élet poggyászából. Kevés megértésre találva élem szürke mindennapjaimat. Még ma is, nyolcvanhat év elmúltával és mindig egyedül, mint egy sziget a nagy, mogorva tenger közepén. Néha-néha ugyan kizöldell a sziget, bugásan kivirágzik, de utána lekonyulnak, elszáradnak fái, bokrainak a levelei – és mégis konokul hiszem: vagyok. Édesanyám nyelvét ritkán hallom, csak a tévén, rádióban vagy távbeszélőn, de gondolatfuttatásom mindig-mindig szittyá maradt.

Tehát, 1922. március 31-én, késő délután hat óra húsz perckor jöttem a világra, mint tetszhalott. Alsólendván, a Kanizsai út 29. számú ház udvari lakásában történt, e kisváros nyárspolgári körében. Szüleim is egyszerű emberek voltak. A bábaasszony, Vehoffsics néni hosszantartó és lelkiismeretes fáradozása után feléledtem. Nagyon satnya koraszülött voltam – mesélte az édesanyám. Magyar nyelven beszélünk odahaza, de hogy mi a nemzeti öntudat, azt sokáig nem tudtam. Alsólendva vegyes nemzetiségű terület. A tanító néni az első osztályban, az első órán megkérdezte tőlünk, gyerekektől: „Te mi vagy?“, mire ki-ki azt felelte, hogy „magyar“, vagy azt, hogy „szlovén“, én pedig kijelentettem: kisleány vagyok. Erre a tanító néni mérgesen azt mondta nekem, „te hülye“, pedig nem voltam ostoba, csak kisleány, és nem kisleány akartam lenni.

Talán hat éves lehettem, anyámmal Budapesten vendégeskedtünk. Laci nagybácsimmal jártuk a várost, mindenre kíváncsi voltam és nagyon csintalan. Megnéztük Feszty Árpád *A magyarok bejövetele* című körképét, amely olyan mély hatást gyakorolt rám, hogy menten elhatároztam: majd én is ezt a mesterséget választom, festő leszek. Azóta is ezt próbálom cselekedni.

Habár a nemzeti öntudat nem volt a legfontosabb a nevelésben, a szüleim mégis magyarok voltak. Anyám elmondása szerint ő az Árpád nevet szánta adni elsőszülött fiának, az apám pedig a Zoltán nevet választotta. Édesapám házasságon kívüli, azaz „törvénytelen“ gyerek volt. A bántornyai primitív környezetben nagyon sokszor alacsonyabb rendű személynek tekintették és lefattyúzták. Az első világháborúban bajtársa, egy Zoltán nevű tanító emberibb viselkedése barátságot szült. Sajnos, rövid idejű volt e barátság, mert a lövészárkokban, ahol együtt védték a monarchiát, a barátja mellette esett el. Az ő tiszteletére lettem én Zoltán.

Már említettem, hogy ami a nemzeti öntudatot illeti, azt nem tartották legfontosabbnak a nevelésben, de emlékszem a szüleim beszélgetéseire, amelyeknek tartalmából arra következtethetők, hogy erősen magyar érzelműek voltak. Sokszor az apám, de az édesanyám is, ellenszenvüket fejezték ki a szlovénokkal szemben, mindig rokonszenvesebbek voltak az őslakó „vendek“, akiket az idejötték „szlovénoknak“ kereszteltek. Az apám nagyon felháborodott, amikor egy „rostás“ azt okoskodta, hogy a Zoltán név szlovénul Zelenik. Az apám nem csapta pofon, mert nem volt goromba természetű, de nagyon dühösen horkant fel rá: „Az én fiam Zoltán és az is marad.“ Hát még mindig az vagyok.

Juliska nagynéném Budapesten járt látogatóban Laci bácsikámnál, és hozott nekem egy háromkerékű gyerekbiklikit. E kis bicikli kormányára egy szélrózsa volt szerelve, három sáv kaucsukból. Egy délutáni séta alkalmával, Juliska nénémmel nagyon boldogan és büszkén bicikliztem a járdán. A katolikus templom előtt voltunk, amikor leállított bennünket egy csendőr – úgy emlékszem, hogy Kramzsár volt a neve. Durva hangon követelte, hogy a szélrózsáról legalább az egyik sávot el kell távolítanunk. Az egyik sáv piros volt, a másik fehér és a harmadik zöld.

Ezek a kis banális történések ébresztgették bennem a másság érzetét, lassan érlelődött nemzeti öntudatom, hovatartozásom.

Gyerekkorom a szülővárosomban nagyon emlékeztet a Federico Fellini *Amarcord* című filmjében szereplő nebulók csínyjeire. Hinni tudjuk azt, hogy az emberek mindenütt egyformák: ármánykodva vartynognak, vagy pátyolgatva vigasztalják az elbukottat, de mindig nyegle, mazna jellemmel, akár Riminiben vagy Alsólendván.

Alsólendvának nem volt piros sapkás Gradiskája, de voltak nekünk is pajzán, incselkedő delnőink, akik nem nagyon törődtek csalárd szomszédaikkal. Volt nekünk egy „csontosunk“ is. E szurdok oldalaiból ki-kikandikáló embercsontok nem riasztottak el bennünket. Csiperkegombát szoktunk szedni a város alatti semlyén. Tyúkokat is loptunk, és nyáron megsütöttük a berekben. Labdarúgással próbálkoztunk, de titokban, mert féltünk, hogy meglát bennünket egy Farazin nevű zsémbes tanár, aki mindig kémkedett. A „focizást“ megtiltotta az iskola, hogy miért, azt még ma sem tudom. Van nekünk szőlőhegyünk, az Alpok domborzattá szelődülő Muravidéke délre eső részének gyöngyszeme. Van mondavilágunk is az „aranycsikóról“, meg arról is, hogy a „hidegkút“ vízből Attila is ivott.

Sátrakat szoktunk fenni a Tilos bokraiban, sokszor fogtunk tengelicéket és eladtuk őket. Nagyon jól emlékszem a „parasztszálámira“ (braunschweiger) és a Göncz Gábor – pék bácsi – ropogós zsemleire. Ilyen ízletes, ropogós zsemle, azóta sem ettem se Olaszországban, se Ausztriában, se Angliában – sehol.

E varázslatos gyerekkor eltűnt az emlékezet homályában, és sihederré serdülő koromban a zágrábi Iparművészeti Iskolán rajtoltam. Fogalmam sem volt arról, hogy milyen tömkeleg lesz az életutam. A magyar *Ady Endre Kultúrkör* adott ebédet-vacsorát ingyen, tehát azt mondhatom, hogy a kultúrkör, azaz a Dudi (Dr. Dudás) jóvoltából élhettem Zágrábban, mert a szüleim szegény emberek voltak. Egy kocsmában edénymosással, vévétisztítással kellett pénzt keresnem. A festékeket az üzletekben akkor is meg kellett fizetni, meg a bérszoba árát is. Egy orvostanhallgatóval, meg egy állatorvostanhallgatóval – hárman béreltünk egy szobát a Tkálcsiceva utcában. Nem villamossal, gyalog jártam.

A zágrábi Iparművészeti Iskola kezdő tanulója voltam, amikor Blanka húgom meghalt tizenkét éves korában. Négy éves volt, amikor szívbeteget lett. Szívbillentyű gyulladást állapított meg dr. Maerhoffer kardiológus, és rögvést közölte szüleimmel a lesújtó diagnózist, hogy ezen segíteni nem lehet. A megrázkódtatás még ma sem múlt el. Ez volt az első találkozásom a halállal. Elkezdődött formálódni pesszimiztikus világszemléletem. Vljaj Lajos, családunk barátja,

a húgom temetése után a *Sírásó* című versével kondoleált.

Amikor kitört a háború, hazautaztam a szüleimhez. Azon év őszén fölutaztam Budapestre, ahol két nagybácsim is élt. Eleinte Csepelen laktam, de később, amikor a magyar állam ösztöndíjasa lettem, Budapestre költöztem, a Múzeum utcai konviktusba. A tanév ősszel kezdődött, és én az egész nyarat kihasználva, Gallé Tibor rajziskolájába jártam. A tandíjat Rezső nagybácsim fizette, de ősszel beiratkoztam a budapesti Iparművészeti Iskolába, és folytattam a tanulmányaimat. Nagyon izgalmas volt élni a fővárosban. Ismét megnéztem a Városligetben Feszty Árpád körképét.

Az édesanyám jól megtanította a magyar helyesírást, úgy hogy a budapesti irodalomtanárom megdicsért. A hittantanárom ellenben nem szokott megdicsérni. Az osztálytársaim között akadt egy pár tuloktermészetű egyén is. Volt nekem egy trencskó kabátom. A kabátokat az osztály előtti folyosón szoktuk hagyni. Egy nap a tanóra végén hazakészülődünk, és megrökönyödve láttam, hogy az én új trencskó kabátom hátán olajfestékkel írt, fenyegetésnek is tekinthető felirat volt: „zsidóbarát.” Hogy ki művelte ezt, soha nem tudtam meg, nem is érdekelt. Volt az osztályban egy Gecsei nevű srác, akit a „faji tisztaság” elve elbódított. Az én jó barátaim körében voltak románok, szlovákok, zsidók. Ez volt a bűnöm.

A konviktusban ismertem meg Erdey Sándort – a Sanyit, meg B. Szabó Györgyöt – a Gyurkát. Itt szerveztünk Adyestéket, ahol megismertem egy másik zsenit is – Faludy György átköltésében, François Villon-t –, aki büszkén vallotta magát franciának:

„Francia vagyok Páris városából,
mely lábam alatt a piszkos mélybe vész,
s most méterhosszan lógok egy nyárfaágról,
s nyakamon érzem, hogy seggem mily nehéz.”

Jelen voltunk majdnem minden jelentősebb kiállítás megnyitóján. Látogattuk a képcsarnokokat, színházba és koncertekre is gyakran jártunk. Sokszor hallgattuk Veres Péter előadásait. A budapesti életem szép volt. Minden héten egy koncertsarnok részére plakátokat festettem, s így egy kis zsebpénzre tettem szert. Többször találkoztam Csuka Zoltánnal, aki rokonszenvet tanúsított irántam. A budapesti tartózkodásom ideje alatt anyagilag is támogatott, ugyanúgy, mint Sinkó Ervin Zágrádban, a háború után. Emlékszem, Sinkóéknál, egy ebéd utáni beszélgetésünkre. Azt ajánlottam Sinkó Ervinnek, hogy az *Elemér főhadnagy* című novellája tartalmának az alapján írjon egy forgatókönyvet a filmipar részére, mert ez nagyon jó produkciót sejtett. Később mesélte, hogy az ötletem tetszett Miroslav Krležának, a horvátok nagy irodalmár nemtőjének. Sajnos, a terv nem valósult meg. Talán Sinkó elfoglaltsága miatt nem futotta az idejéből, tudniillik az újdíeki egyetem hungarológia tanszékén a magyar irodalmat tanította. Az első előadásai megjelentek könyv formájában is. Olvastam és nem voltam elragadtatva, mert erősen, kihangsúlyozottan politikai mellékízűnek tűnt nekem.

Egy nagyon cudar élményre nem szeretek visszagondolni. Lanyha májusi szellő alig észlelhetően rezegtette a fák vékonyabb ágait. A telihold megvilágította a kapualjakat, ahol szorongó párok inogtak. Bolyongtam a mellékutcákon, és arra lettem figyelmes, hogy egy idősebb, kövérkés néember dührohámot kapott, és egy tagbaszakadt alaknak – talán a makrója volt, s neki „dógozott” – azt ordította, hogy „Ez a pasi megkapta, amit kívánt, és most nem akar fizetni”. Úgy tűnt, hogy verekedés lesz a vége az esetnek, ezért nagyon gyorsan eltávoztam. Megfogadtam, hogy soha többé nem sétálok gyanús helyeken. Ezt a fogadalmamat becsületesen betartottam mindeddig.

Megismerkedtem egy nagyon csinos, fiatal színésznővel, és mint egy hülye, olyan szerelmes lettem. A Gyurka sok csúnyát mesélt róla, mert ismerte a korábbi életét. Szomorúan, nagyon szomorúan szakítottam vele, és elég gyorsan elfelejtettem a „mátkaságomat”, meg azokat az édes perceket is, amelyeket együtt éltünk át. Egy kicsit megnyugtató az, amit Salvador Dali jelentett ki a Melina Mercourival folytatott viszonya kapcsán: „A szerelem a legradikálisabb eszköz ahhoz, hogy az ember idióta legyen.”

Én nem vagyok kurafi, de az a férfi, aki nem szereti a nőket, az hazudik vagy impotens, vagy meleg. Mindig szerettem a szép lányokat, ma is szeretem őket. Villon is így énekelt D'Aussigny Yssabeaunak: „s belém csorgattad édes nyáladat”.

Az első légitámadást is Budapesten, a Múzeum utcai „Gömbös Gyula” konviktus pincéjében éltem át. Rövid idejű volt az oroszok első bombázása, de nagyon féltünk. Egy reggel arról értesültünk, hogy a németek meggyilkolták Bajcsy-Zsilinszky Endrét, a nagy demokratát. Rövidesen hazautaztam Alsólendvára, ahol bevártam az orosz hordák bejövetelét. A háború alatt, a Horthy-korszakban, egész rendesen lehetett élni, de amikor a nácik segítségével Szálasi átvette a hatalmat, és hozzá csődült az akkori társadalom szennyje, elkezdődött a kálvária, de az orosz latrok tetőzték be szenvedéseinket. Nagyon jó barátomat és volt osztálytársamat, a Bandit, a Fritz Bandit az oroszok megölték, és nagyon sok nőt megbecstelenítettek. Súlyos csapást jelentett számomra a szörnyű kiábrándulás, mert fiatal koromban elhittem azt a jól tálalt kommunista maszlagot, mesét az igazságról és jólétről. Churchillnek igaza volt, amikor azt mondta, hogy a kommunizmust kommunizmussal kell gyógyítani. Sokat gondolkodtam arról, vajon miért hatalmaskodik el valami ősi állati ösztön az emberben? Tudjuk, hogy a fény gyorsasága háromszázezer kilométer másodpercenként, és azt, hogy a kozmosz mérhetetlen és mi egy porszemnél kisebb valami vagyunk. Minek mindez, amit csinálunk, és mi az értel-

me, hogy létezzünk, kik vagyunk, honnan jövünk és hova megyünk? A názáreti Jézust a világtörténelem legnagyobb, egyedülálló személyének tartom, de a tanait, amelyek bővöletesen nemesek, elkorcsosították felekezeteknek nevezett csoportosulások. A puritán evangélikus hitvallásúak az Amerikai Egyesült Államokban megszervezték a Ku-Klux-Klant, amelynek tagjai embertelenül üldözik a „színesbőrűeket”, különösen a négereket. Az ír szigeten még ma is rettenetes terrort gyakorolnak, egymás gyilkolva, a szemben álló felekezetek, de a római katolikusok inkvizíciójának a máglyafüstje „még talán ma is szállingózik Európa fölött”. Ezért konfesszió nélküli akartam lenni és kiléptem az alsólendvai evangélikus hitközösségből, amit, természetesen az első vasárnap, az istentisztelet után, kihirdetett a templomban a tisztelendő úr. Az apám leitta magát, az édesanyám elment a temetőbe a húgom sírjához kisírni magát. Hogy a szegény szüleimet megnyugtassam, elmentem másnap Skálács tisztelendőhöz. Visszavontam határozatomat, s ezzel, reméltem, jóvátettem a szüleim előtt azt, amivel meggondolatlanul megbántottam őket, de a világ hitegyházairól a véleményem változatlan maradt.

Készülődtem a felvételi vizsgára a zágrábi Képzőművészeti Akadémiára. A felvételi vizsga sikerült, és négy év elmúltával lediplomáztam, megszerezvén a festőművészi oklevelet. Tovább folytattam tanulmányaimat, és két év múlva, 1951 őszén elértem a képzőművészeti magiszteri fokozatot.

Amikor Zágrábba érkeztem, elmentünk Augusztincics Sándor barátommal az Iparművészeti Iskolába, hogy föllevenítsem serdülőkorom élményeit. Az előcsarnok falán, egy márványtáblán olvastam az usztasa-szörnyek áldozatainak névsorát. Megdöbbenett egy név, Knezsevics Elza neve. Kérdeztem: „Te Sándor, mi rosszat tett az Elza, hogy megölték?“, „Nem volt bűne – mondta Sándor. –Csak azért gyilkolták meg, mert zsidó volt”.

Az Elzát, ezt a drága, jóindulatú, szép lányt, nagyon szerettem. Minden nap együtt voltunk. Megosztottuk az uzsonnánkat. Én nem tudtam, hogy zsidó vagy horvát lány, mert engem soha nem érdekelt, hogy ki melyik nemzethez tartozik, vagy hogy ki milyen vallású.

Nem csak az usztasa-szörnyek vitték véghez sátáni dolgokat, Szálasi gazemberei is azt cselekedték, amit a Gestapo parancsolt nekik. Borzadály nehezedik rám, amikor az eszembe jut, mert láttam, hogy az alsólendvai rabbi hitvesét, londoni barátom nagymamáját, aki olyan idős néni volt, hogy nem bírta a lábán állni, a csendőrök székre ültették, és úgy vitték a teherautóra. Schulteisz Sándor szobrászművész barátom édesanyját is Szálasi csőcseléke hurcolta el. Én ismertem a Schulteisz nénit, nagyon jólelkű, öreg asszony volt. Kérdelem: vajon mivel magyarázható az ember gonoszága – elmebetegséggel vagy butasággal? Véleményem szerint mind a két állapottal.

Gábor Zoltán: Lindau (panno részlet)

Kardos Ferenc

Újabb tündér a kertben

1.
A fáról pörög a gally.
Csöppenő harmat
égzengése riasztja föl
a csőszangyalt.
Fölrriad, és álmatag követi
mint ugrasz át
a palánkon, mint bújsz
KERTED bokrai közt,
mint mászol pajkosan
Csány utcai cseresznyefákon.

Jóllehet még bolyongsz ezer évig
„arccal a semminek” ,
még hánykódsz úzótt
Odüsszeuszként öelve az
Isten adta árbocrudat.
De már tudod, melyik
szigeten ki vár – túl lenni
egy végtelen beszélgetésen...

Persze csak képzelem
így: a megoldhatatlanon,
feloldhatatlanon túl,
már csak tisztább lehet a képlet,
zöldebb a táj és a tenger kékebb.

Búcsúznék, de nem tudom
hogyan, hova integessek.
Hurcolom kérgem alatt -
holtomig - az általad vájt odút.
Tudom, üres
már mindörökre,
másnak kiadhatatlan,
és a magasodó palánkon át
nincsen visszaút.

2. (utórezgés)

„Elindul akkor
a tört gerincű fénybe”
El is indult már.
De tévedett a jós:
mögötte rikoltva rí
az óceánba egyre beljebb,
a földtől egyre
távolabb röpülve, pár
tépett szárnyú sorsmadár
- de csak ő ért a fénybe.

Pék Pál barátomnak, 2008. július 25.

Szoliva János

Akár iránytalanul

El kéne indulni végre,
próbálkozni az idővel –,
nyújtózkodni valamerre.

Akár iránytalanul
beleúszni tenger-kékbe –,
túlra érni valahonnan.

Írok egy szerelmet

Írok magamnak egy szerelmet,
egy szerelmes nőt,
aki mindig megérkezik.

Beköltözöm érte
az ablakkeretbe,
és integetek
reggel, délben, este.

És kitalálok
nagy-nagy tereket,
ahol táncolhatunk,
keringőzhetünk –,

ahogy a fák szélidőben.

Négysorosok

Másik idő.
Fut hátrafelé.
Távolról is
megértem a hallgatást.

*

Összegyűjtöm az irányokat.
Sehol se,
akit várok.
Megint kimaradt egy járat.

*

Szürke a délután.
Nincs fénye,
szemembe sötétül.
Lötyög a semmi éjszakástul.

Záporoz

Mindegy honnan sűt,
merre néz az ég –,
eltévedni könnyű,
akkor is, ha nincs sötét.

Félre vihet a délután,
s a felhőkből már esik is –,
záporoz a véletlen.

Ha találkozom veled

Magamban
ha találkozom veled,
mélyemből partra teszlek –

Estémbe csavarlak,
versembe gyömöszöllek.

Fridriksdóttir, Solrun: Egy távoli partról,
Minitextil gyűjtemény, Szombathelyi Képtár

Bobory Zoltán

Imádság nélküli hajnalon

Úgy vacogok ezen a pokoltüzes világon,
Mint kútból kimentett kiskutya...
Tüzek, vizek loholnak át rajtam,
S nem ér a végére semmi.
Terített asztalok mellett
elszáradt levelet rágok,
nem létező fekete legyet
kergető tébolyult...

Pásztorkutya felpuffedt, merev
birkák között, ha megleli
gazdája csengőjének hangját,
rohannék, de fertőzött,
áradó folyó zubog közénk;
partján nincs fűzfaág kapaszkodásra;
színéről mélybe vesztek a csillagok...
A túlparton fehér ruhában, nagy kövön ülsz-
Lábad elé kuporodnék

Könyörgő szóra

Bata Jánosnak Délvidékre

Sarokvasas, durva
bakancsok, mázsás ragadozók
talpának nyomai között,
hazulról elszökött kisgyermek
mezítelen lábnyoma, HAZÁM
fölé kifeszítették a
meggyalázott lobogót.
Nap nem éri a földet!
A gyökerek a mélység
felé sikoltoznak.
Akár állatkerti ketrecek
árkaiban, tetemeinkre
várnak a *gondozottak*...
Tömegsír lennél kis ország,
ha Mária könyörgő szavára
a szemfedőnek szánt lobogón
lyukat nem vág az Isten...

Tolcsvay Béla dala

Illés Lajosnak odaátra

Mért akartad egyedül a szenvedést, mondd?
Szalmabábu, kezekben égő kanóccal;
kabátod alatt száradt karácsonyfáink –
tested melegére rátalál bennük a föld.
Hitted, hogy a fölvert por előtt nem dögkút,
hanem istálló vár, jászol s három-királyok?
A benned teremtett áldozat tövisére, miért
nem vonítottál te is karban, s hadban...?
És ahogy gyalázattal téptük véres ingedet,
bógáncsba, kódistetűbe öltöztettünk,
árok szélén harsogó munkadalunkra
miért csókoltad meg csendben kezünk, miért?
Szégyenünkben most ordítanánk, nincs hang
mely ránk talál, hogy feltörje fájdalmunk héját.

Béres János: Zalai anizx

Kara Kocsis Gabriella

Csendország (Részlet)

Szólíts Imrének, mondta a legény, nagy erővel taposta a bicikli pedálját, mert felfelé vitt az út, gyakran fel is emelte magát a nyeregről, úgy erőlködött, hogy bírja a felhajtást. De amint átmentek a falun, nem hosszában, inkább keresztben mehettek, mert az egész faluból szinte csak az öreg templom látszott és mögötte a falu közepe, a temető, tehát ahogy áthajtottak, valami nagy-nagy domb állt előttük, annyira nagy, hogy már majdnem hegy volt, az Imre hegynek is mondta, hogy na, itt a hegyre gyalog kell fölmennünk. Ő nem bánta, szívesen leugrott a vázról, nagyon kényelmetlen hely volt, eddig még csak a csomagtartón utazott, de ez férfigép, mondta az Imre, ennek csak váza van. A lovaskocsi meg a hosszúszekér utolérte akkor őket, meg a Marika is a Gyuszival, előre kellett engedni a holmival rakott kocsit és szekeret, de ez jó volt, mert nézhették, hogyan vigyáznak a felnőttek a hegyen, hogy föl ne dőljön a kocsi meg a szekér. Mert az Imre is és a Gyuszi is letették akkor a biciklijüket az út szélére, a fűbe, és egy hosszú doronggal tartották hátul a bútorokat, hogy véletlenül se csúszszanak lefelé, látni lehetett, hogy erőlködnek nagyon. Nem is szabadott öneik közvetlenül utánuk menni, nehogy valami baj történjen, ezért csak messziről nézték a Marikával, hogy ledőlnek-e a szekrények az útra. De csak a tyúkatróc csúszott meg egy kicsit, mert nyugtalankodni kezdtek a tyúkok, ezt anyuka mondta, később, és akkor megállt a hosszúszekér, és a Magdus, aki gyalog kísérté a tyúkokat, szemet dobott nekik, és máris mehettek tovább.

Amint fölértek a dombra, ők is nekiindultak a Marikával, versenyeztek, melyikük ér föl hamarabb. De útközben meg kellett állniuk, annyira nehéz volt a gyaloglás fölfelé, és a Gyuszi nevetett, megjárjátok máskor is. Az út szűk volt és nagyon poros, ő szerette volna levenni a szandált, hogy a forró homokba csúsztathassa a talpát, de nem lehetett, mert a legények siettették őket. Így csak a hosszú góré tudta nézni, ami már majdnem a tetőn mutatta feléjük a hátsó oldalát, hátsóját, gondolta és magában kuncogott, és nem messze tőle, már tényleg a domb legtetőjén állt egy ház, le a völgybe nézett. És jó kopott volt, de azért erős. Akkor eszébe jutott a falu, ahova mennek, és ami szintén dombon fut lefelé, és visszatért a vonatos jókedve, és azt mondta a Marikának, ez a ház készül futni le a dombról. És már látta is gondolatban, fut a ház a hozzá épített istállóval, ólakkal meg a góréval. Fut a ház, fut a ház, meg a góré. A folytatást nem bírta kigondolni, mert fel kellett szállnia megint a biciklivázra, és akkor már más kötötte le a figyelmét. És annyira lekötötte, hogy fel sem oldódott soha, mert mindig, mindig vissza tudott emlékezni erre az első útra.

Az Imre Balog volt, és beszélgetős, vagyis inkább kérdezőgetős, de ő nem akart se beszélgetni, se válaszolni, mert nézte a jövődó otthonát. És gondolkozott. A jövődó otthon az Imre mondta, őneki nagyon tetszett, a jövődó szót eddig még csak a kis Bugyikától hallotta, hogy az anyukája meg tudja mondani a jövődót. És ki tudja olvasni. Ami igaz is volt, mert anyukának is megmondta, hogy apuka haza fog jönni a fogságból, és a tenyeréből olvasta ki. Anyukának. A jövődó tehát az, ami ezután történik. De hiszen az erdő, a kopasz hegy meg a szántóföldek nem történni fognak, és a falu meg az iskola sem, mért mondja akkor az Imre, hogy ez lesz a jövődó otthona. Talán azért, mert sok minden történni fog vele és a többiekkel is, amikor otthon lesznek. De ezt még meg kell beszélni a Marikával.

Ligetfalu. Milyen szép neve van, legalább olyan szép, mint az, hogy Városliget. Hacsak egy kicsit is hasonlítana a Városligethez! Kell hasonlítani, mert mindkettő liget. Ez járt a fejében, amióta elindultak.

Hogy dombról fut le ez a szép nevű falu, azt onnét lehet tudni, hogy apuka elutazott rögtön, mihelyst megkapták az áthelyezési levelet, hogy népgazdasági érdekből, augusztus tizenötötől. Ő is elolvasta titokban, nem sokat értett belőle, de a tizenötöt igen. És már majdnem tizenöt volt, mert anyuka azt mondta, Jézusom, már tizenkettedike van. Nem volt maradása sem neki, sem apukának, ahol nyaraltak éppen, apuka barátjánál, Kalocsa mellett közvetlenül, egy egészen kis faluban, ahol tágas az utca és nagy a tér, és nem iskolások, hanem selyemhernyók meg selyemlepkék nyüzsögtek az osztálytermekben, mert nyár volt, és fogalmukban sem volt, és a térképen sem, hol van az a Ligetfalu. Ezért apuka, amikor a háromnapos budapesti tanfolyam után megérkezett ide, és a miújságot megkérdezte, azonnal újra vonatra ült, és ment Ligetfalut megkeresni valahol.

Készülődtek ők is, de sajnos nem mehettek apukával, mert annyira hirtelen összeszedőzni, és mindenkitől elbúcsúzni nem lehet, és nagy csomagokkal Ligetfalut keresni sem, de jó is volt, hogy amíg anyuka csomagolt, ők még egy délutánt tölthettek a gyerekekkel, akik már majdnem barátok lettek, csak azért nem, mert többet nem fognak találkozni. Mért nem, eljöhetnek máskor is, mondta az a kislány, aki a Tutsek Anna könyvét most visszakérte, pedig el sem olvasták végig, s ő büszkén kivágta, hogy nem jöhetnek el, népgazdasági értékből. Nem nevette ki érte senki, pedig amikor kiszaladt a száján, azt gondolta, lehet, hogy ezt butaságnak vélik, de nem annak vélték, inkább nézték csodálkozva,

hogy ő ilyen okosat mond, és akkor arra gondolt, biztosan nem értik. Hogy népgazdasági. És hogy érték. Ő maga sem értette persze, nem lehetett sajnós megkérdezni sem anyukától, sem apukától, mi az, mert a felnőttek vagy sírtak, vagy hangoskodtak, annyira beszélgettek, és úgy, mintha gyerek nem is lenne a világon. Talán majd, ha csöndben lesz mindenki, és őrájuk is figyelni bírnak. Akkor majd rákérdez. De anyuka még hazafelé, a vonaton sem figyelt rájuk, csak az orrát törölgette. Jobb lett volna apukával is utazni, nem így, kedvetlenül. Nagy csönd volt közöttük egész úton, anyuka nem beszélgetett, és a Marika is csak nagy néha szólt valami rövidet. Ő meg csak ült, még a Marikának se merte megmondani, hogy pedig te is szereted a nagy változásokat, és ez igazi nagy változás lesz. Apuka tudta csak otthon nagy nehezen megnyugtatni anyukát, aki végül majdnem nyugodtan pakolódott, csak a búcsúzkodásnál sírt, mert mindig sírni kell, ha búcsúzunk, de főleg kell az ajándékba kapott ünnepi kenyér felett. És érezte, és érzi, és emlékezetében őrizi ő maga is, most is, mintha jelen idő lenne és nem múlt idő, jelen, múlt, mi is a harmadik, hogy itt, a vonaton Ligetfalú felé anyuka végre nem hallgat már, nemcsak apukával beszélget, de őneki is válaszol. Apuka szinte jókedvű, nagy levegővel meséli, mit látott, amikor Kalocsáról a gyorsvonattal Balatonszentgyörgyre, onnan pedig egy vicinálissal ide megérkezett. Háromszor kellett átszállnom, mondta, és amikor leszálltam végre, még mindig nem Ligetfalun voltam. Jó hat kilométer még ide. Isten háta mögött van az a falu, de ez most jó is nekünk. Ez nem újság, gondolta magában, hiszen apuka már a csomagoláskor azt válaszolta az ő kérdésére, hogy igen, jó lesz ott nekünk. De hogy mért lesz jó, ezen nem tudott töprenkedni, mert apuka tovább beszélt, és mit gondoltok, kit találtam a berkedli állomáson? Egy régi, kedves barátomat, a Péterfi Jóskát, aki a mi igazgatónk lesz.

De apuka, Leszneken te voltál az igazgató, és itt mért nem te vagy az? Ezt a Marika kérdezte, és méltatlankodott a hangja. Itt is majdnem az leszek, mosolygott apuka, de ez kis iskola, csak ketten tanítunk anyukával, itt igazgató-tanítónak titulálnak engem.

Titulálnak, ez olyan jó szó, hogy nevetni kell rajta, titulál, mitulál, kitulál, kitudál – nem, ez már nem jó. Rögtön megnyugodott, Leszneken igazgató volt apuka, de tanítóúrnak szólították, és ez itt is ugyanígy lesz biztosan. Csak itt két neve lesz a hivatalos papírokon. Igazgató is, tanító is, és kettő több mint egy.

Jó, jó, de mondd el végre, mi tetszett neked annyira azon a Ligetfalun? Anyuka ezt már többször is kérdezte, de apuka olyankor mindig másról kezdett beszélni. Most például, hogy ha elhagyja ez a vicinális Zalaszentpált, egy gyönyörű, nagy állomás következik. És felállt apuka, elkezdett az ablakon kifelé nézegetni, és ujjával mutogatva mosolygott: néz-zétek csak. Ők a Marikával szintén felálltak, hogy jobban láthassák a gyönyörű szép állomást, ő türelmetlenkedett, pedig azt nem szabad, mégis, csak menne gyorsabban ez a vicinális, a vicinális-picinális, hogy mielőbb odaérjünk, mondta, s várta, hogy végre anyuka mosolyogjon. S ahogy meglátta a faluhoz tartozó szélső házakat, már nem figyelte, anyuka mosolyog-e az ő szócsavarásán, várta a mielőbböt.

Udvari, ez volt kiírva fekete betűkkel egy álló, fehér táblára, és elképzelte, hogy egy nagy udvar közepén látni fog mindjárt egy sok fával árnyékos állomásépületet, talán hasonlít egy kis kastélyhoz, azért mondja apuka olyan szépnek. Annyira szemében volt már, hogy bármennyire nevetett a Marika apukával, és még anyuka is nahátozott, ő nagy csalódást érzett. Mert nem állomás, csak egy megálló volt, ami abban különbözik, hogy ez csupán egy ajtó és ablak nélküli rozszant házféle a sínek előtt, de olyan rozszant, hogy a macska a kicsinyeit is inkább előtte, a fűben szoptatta, mert jobban félt az összedőléstől, mint a vonattól.

Érdekes volt látni, hogy azon az ajtó nélküli, sötét lyukon kijött egy bácsi, nagyon világosnak látszott a haja, a fehér csíkos inge a sötét lyuk előtt még inkább, csak a fekete nadrágja volt sötétebb, és az pedig nem érdekes volt, hanem inkább meglepő, hogy apuka integetni kezdett neki a vonatablakból, hogy Jóska, Jóskám, ide szállj! Akkor már őneki is nevezhetnékje lett, mert a Jóska-Jóskám, mielőtt felszállt volna, szép sétabotját elegánsan feldobta a levegőbe és elkapta a közepén, markában szorongatva a botot közelebb jött, és azt mondta, mi vagyok én, fecske? És ő akkor jókedvében azt gondolta, ha nem is fecske, de hasonlít, mert a fecske is fekete-fehér. Az meg a legérdekesebb, és ezt még sosem vette észre, hogy a vonatra nem feljönni, inkább felszállni kell, pedig nincs is szárnyunk. Ezt muszáj volt mindenkivel közölni, és jó volt, hogy ezen a Jóska bácsi is nevetett.

Kovács Jóska, ő is Kovács, Tilosdon tanít, magyarázta apuka, amikor a köszöntések után mindenki újra a helyén ült, Tilosd is Zalaberkedhez tartozik, bizonyára gyakran fogunk találkozni majd. Úgy lesz, szólt a Jóska bácsi, és közben szép, ropogós zsebkendőjével a homlokát, arcát törölgette, nekem is van két lányom, hallották a híreket, jó meleg van odakint, nem unalmas ez a hosszú utazás?

Ezt mind őneki, gyerekeknek mondta a Jóska bácsi, furcsa volt, hogy hozzájuk szól, és nem a felnőttek beszélgetnek egymás között. Vissza kellett fordulnia az ablaktól, pedig most tényleg szép állomás következett, magas, emeletes, sínekre nyitott ablakában csipkés függönyt vitt a szél, de nem annyira, hogy elvigye, fű helyett apró kavicsal felszórt földje tiszta volt, oldalvást magas bokrok nőttek, hófehérre festett vastag oszlopokból állt a kerítés mögöttük, és hosszan futott még, majdnem a bakterházig. Volt hasonló állomás már az úton, de kopottabb, gazosabb, ez majdnem olyan volt, mint egy otthon. Jó lenne itt lakni, a függönyös ablakból messze látni, a megálló vonatokkal messze menni, és örömmel visszatérni. Nem gyerekként persze, majd.

A nemet, hogy nem unalmas, a Marika mondta ki először, és beszélt még tovább, így ő megint nézhette, és el is olvashatta az állomást, Zalaszentkirály. Azt is érdekesnek találta, hogy falut nem látott, csak egy-két házat az állomás mögött, ezért a másik oldalára fordult, a vonatnak, hogy megkeresse a Zalát, amiről apuka azt mondta egyszer régen, amikor éppen csak hazatért a fogságból, hogy Zala csak egy van. De mire ezt végiggondolta, lassított megint a vonat, és most tényleg nevetni kellett, mert még csak megállónak sem lehetett mondani, ami eléjük jött, mintha régi, rozsdás vagonból lett volna összerakva, annyira ócska volt a ház. És a neve is, Horda. Tudta, mi az, hogy horda, sokszor hallotta ruszókra, vagyis oroszokra mondani, és most a Kovács Jóska bácsi is megmagyarázta, miközben nevetett velük, tehát a tatárok serege. De ha tatárok, akkor mért mondták az oroszokra. Ezt is meg kell kérdezni majd, de nem most, mert a Jóska bácsi suttogva kezdett beszélgetni apukával, és nem is hagyta abba, csak amikor a következő állomáson felszálltak többen is, és melléjük ültek a nyolcüléses fapadokon.

Keddhida, mondta a Jóska bácsi, a következőnél lesz állunk. Keddhida, ebben benne van a híd, ezt pedig ő felelte, és jó volt, hogy a Jóska bácsi ránézett, és látszott szemében a csodálkozás. Valóban, itt három híd is lesz, és tudjátok mit, mindhárom híd a Zala hídjára, na, ezt süssétek meg! Őneki ezen megint nevetnie kellett, nem meg, inkább ki, megsütni annyit tesz, mint elfogadni, kisütni pedig, hogy kitalálni. Akkor találd ki!, süsd meg, a Jóska bácsi már hangosan nevetett, és nevettek az utasok is. Három Zala van itt, vágta ki a Marika, és ő rögtön tudta, hogy csakis ez lehet a válasz. De egy nagybajuszú bácsi megszólalt, mielőtt apuka vagy a Jóska bácsi bólintottak volna, pipa égett a szájában, és lassan beszélt, Zala csak egy van, kislány, ellenben itt Keddhidánál három ágra szakad, igaz, a két szélsőben csak szegényesen folyik a víz. Akkor ágrólszakadt, nevetett ő megint, és boldog volt, hogy ennyi érdekeset tud mondani, és nemcsak érdekes, de vicces is mindez, mert már a másik padokon is nevettek, mióta hazajött apuka, sokat tud viccelni, például ma is kettőt. Látom már, valóban nem unalmas ez a hosszú utazás. Ezt a Jóska bácsi mondta megint, senki nem válaszolt rá, pedig ez nem illik. De apuka már a nyitott vonatjából nézett kihajolva, anyuka kezében táskákkal állt mögötte, álltak ők is a Marikával, nekidőlve háttal a vécé oldalának, a Jóska bácsi leghátul vigyázott, hogy el ne essenek, ha megáll a vonat. A sok viccelődésben észre se vették, hogy elmaradt Keddhida, álltak csak, és a Marika megkérdezte, soká jön még a berkei állomás? Nem jön, szólt apuka, de mire megkérdezték volna, mért állnak hát akkor az ajtóban, apuka visszafordult hozzájuk, nem az állomás jön, mi megyünk, és ezen megint nevetni kellett. De akkor már fékezett a vonat, a kíváncsiság erősebb lett a nevetésnél, elhallgattak, és ő nagyon izgatott lett, annyira, hogy elkezdett remegni a lába, meg kellett kapaszkodni a vécéajtó kilincsében, hogy biztosabban álljon. Szerencsére, mert nagyot taszított a vonat mindenkin, ahogy vége lett az utazásnak. Végre, végre vége lett.

A Kovács Jóska bácsi elköszönt, hát akkor, mondta, vegyétek birtokba az új otthont, és még azt is mondta, amit a mesékben, hogy járjatok szerencsével, ők pedig végignézték, amint a vasutasok a bútoros vagonat lekapcsolták a szerelvényről, és áttolattak vele egy másik vágányra, és otthagyták. Anyuka aggódott, hogy mért nem jöttek meg a szekerek, mi lesz a holmival, hogy elvigyék, de semmi nem lett velük, csak az, hogy a Magdus, aki elkísérte őket, leült az állomás előtt egy padra, és várakozott, ők pedig elmentek, hogy bejelentkezzenek apuka barátjánál, aki szintén Jóska bácsi, csak nem kovács, hanem igazgató. Majdnem, mint apuka, aki még tanító is. Igazából nem is bejelentkezés lett, hanem látogatás, sőt, vendégség, mert a Péterfi Jóska bácsi a saját lakásába hívta be őket, sőt, ebéddel is kínáltak, pedig anyuka tiltakozott. Hogy jaj, nem kellett volna. De a néni azt felelte, ez természetes, a Péterfi Jóska bácsi pedig, hogy ne szabadkozzatok, megyek én még tihozzátok, nem is egyszer.

A Marika sokat beszélgetett a nénivel, pedig evés közben nem beszélünk, mégis, ő pedig ette a finom gulyáslevest, és hallgatott, és nézegetett. Csak egyetlen egyszer szólalt meg, muszáj volt megkérdezni anyukától, hogy anyuka, Ligetfalun nekünk is lesz olyan szobánk, ahol csak enni fogunk? Anyuka nem válaszolt, annyit mondott, nem tudom, kérdezd meg apukától. És akkor, ebéd közben kiderült, mért csak annyit mesélt apuka Ligetfaluról, hogy fut a dombról, és közepén szép fás gödör van, és hogy egy tantermes az iskola. Hát azért, mert amikor Zalaszegen megtudta apuka, hogy Ligetfalu nem a határszélen van, vagy azon is túl, ahogy Kalocsán mondták, mert az Ligetfa, és nem is a térképen van, hanem Zalaberked mellett, közvetlenül, csak egy kicsit messzebb, fáradt volt már a hosszú keresgéléstől és utazástól. A Jóska bácsinak egyébként pedig motorja van, mert nagy a körzet, és azzal apuka nem tudott volna versenyezni.

A Marikának jutott eszébe a megoldás, hogy mért nincs a térképen, és mert evés közben szabad volt itt beszélgetni, meg is kérdezte, annyira kicsi-e Ligetfalu, hogy nem tudták odarajzolni. Átkeresztelték, mondta a Péterfi Jóska bácsi, Németfálnak hívták eddig, ez van a térképen. Ő rögtön tudta, azért keresztelték át, mert nincsenek már benne németek. Mert az oroszok harcoltak velük, és győztek. Csak akkor mért nem Oroszokfalva, ja, persze, oroszok sincsenek, mert ők meg *hazamentek*. Legalábbis Ligetfaluról, mert máshol még vannak. Például Vasszegen, ahol apuka szülei laknak, a kastélyban. Ideig. És lenn. És még valahogy.

Aztán kopogtattak, a Jóska bácsi kiment, és nagyra nyitotta a bejáratot, két, biciklire támaszkodó legény állt az udvaron, lehetett hallani, hogy a tanító urat keressük. Végre, mondta anyuka, és megköszönte az ebédet, meg sem várta, hogy egészségünkre, ment ki apuka után. Kiderült, hogy egy lovaskocsi meg egy tehenes hosszúszekér már megrakva

áll az állomáson, és a lovaskocsi bakján ül a Magdus, várja az elindulást. Ő szeretett volna a Magdus mellé ülni, mert nem félt a lovaktól, mint a Marika, de nem fért volna el ott, fel kellett ülnie az Imre biciklijére, ami különben is biztonságosabb. Ez pedig azért lett jó, de nagyon, mert most, lám, ő érkezik meg legelőször, legeslegelőször, a Marika a Gyszival az ő nyomukban kanyarodik csak be az iskola udvarára. Igaz, a Marika száll le előbb a bicikliről, vagyis nem száll, inkább ugrik, még meg sem állt a Gyuszi biciklijére, de ez meg azért jó, mert nem kell veszekedni, hogy ki volt az első az új otthonukban. Tehát a jövődjük udvarán.

Az otthon, egyelőre még a lovaskocsin meg a hosszúszekéren utazik valahol, talán még az országút befordulójában. Bizonytalán hamarosan ide fognak érni, hiszen egyenes az út onnét a faluig, és még a falun belül is, igen, és hol van akkor a hegy, amiről lefut. A falu. Hiszen apuka így mondta. Nézi a kiskaput, lécekből áll, éppen olyan, mint a leszneki kiskapuk voltak, de hol van mellőle a nagy? Olyat, amin befér a lovaskocsi meg a hosszúszekér, a kerítésen végig, de véges-végig nem látott. Kimegyek, mondja a Marikának, úgy, hogy az Imre is hallja, nem megszökni akar, megnézem, jön-e már anyuka meg apuka a biciklivel.

A kiskapu tárva-nyitva, így találták már, a kapufélfák olyan közel vannak egymáshoz, hogy középre terpesz állva kis jobbra-balrával eléri szinte két keze, hajladozni persze kell hozzá. A sok utazgatás után jólesik ez a játék. Aztán rálép a lejtős hídra, most először, az ő hídjukra, hiszen ezután már az lesz, és majdnem olyan ünnepi kedvet érez, mint amikor apuka, kezében az ünnepi kenyérral felnézett az égre. Felnéz ő is, eszébe jut, hogyan imádkozott Lesznen, édesjőistenem, segítsd haza apukát, és az jut eszébe még, hogy ez most is igaz, mert apuka még nem érkezett meg. Ide, haza.

A haza ez a ház lesz a háta mögött, haza, háza, hogy ez milyen érdekes, két ablakkal és egy barna ajtóval az utcára, és az ajtó mellett faterasz, igaz, a fa csak egy helyen látszik ki, mert különben szőlő és lépcső az egész. Meg a padlója van fából, és az ajtaja lenne még, ha lenne, de ennek a terasznak ajtaja, az nincs.

Vigyázz, jövök, ez apuka hangja, nem mérges hang, inkább jókedvű, lefut hát a hídról az utcára. Ott meg anyuka ciccent, de nem ér rá szólni is, mert száll le a biciklijéről, bele a porba, és mérgelődik, mert bokáig belesüllyed. Nahiszen, ezt mondja, jól nézünk ki. Apuka hátranéz, nekítámasztja biciklijét a drótkerítésnek, azután anyukáét is, megáll a ház előtt, két öklét a derekába nyomja, nem mosolyog, kíváncsi. Anyuka mellé lép, állnak a ház előtt kicsit, nézik. Anyuka menne föl a lépcsőn a barna ajtóhoz, de lépcső nincs, csak földhányás, amit ő eddig észre sem vett, és megint mondja, jól nézünk ki. Apuka a Gyszival a kút körül jár, belenéz a kútba, megcsikordítja hatalmas kerekét, csörren a lánc is a hengeren. A Gyuszi hozzá lép, mond valamit, apuka visszanyomja a kerékakasztót, a kútra mármint, mármint, ezt a Péterfi Jóska bácsitól tanulta ma az ebédnél, és ketten kinyitják a nagykaput, ami mégis van, csak nem olyan, amelyet ő keresett, mert csupa drót meg két vékony vasláb. Vagyis négy, mert ahogy nyílnak, egymáson nyikordulnak.

Először a lovaskocsi hajt be az udvarba, azután jön a hosszúszekér a tehennel. Vagyis az ökrökkel. Leugrik a Magdus, de neki nem lesz poros a lába, mint anyukának lett, leszállnak a bácsik is, ők se verik föl a port, az udvar elég tűrhető, mondja a lovas bácsi. Feri bácsi, mondja, és rájuk néz, én vagyok a Borcsa Feri bácsi. A gyerekeim iskolások, majd megismeritek őket.

Mire végignézi, hogyan fogják ki az ökröket a szekérből és vezetik el, mire a Borcsa Feri bácsi felköti lovai szájára a zabostarisznyát, mire anyuka, apuka meg a Marika körbejárják a házat meg az udvart, ő meg áll csak egyhelyben, már nem üres sem az utca, sem pedig az udvar. A kút körül meg az utcán asszonyok állnak, a szekérrúdon csomó gyerek ül, fiúk mind, a lányok meg, legalább ötven-hatan a kapuban, a hídon bátortalankodnak. Néznek, nem beszélnek, mintha néma lenne mind.

Akkor egyszerre hangos szó jön a kertkapu felől, a lányok csapatán keresztül jön be egy néni, alacsony, kicsit kövér, és nagyon mondja, bocsássanak meg, hogy elkéstem, bocsássanak meg, hozom máris a kulcsot, mit nyissak ki előbb, az iskolát vagy a lakást, persze, mindent meg akarnak nézni most mindjárt, talán legelőbb az iskolát, azután tudok segíteni még a pakolódásban is, ha megmutattam...

Iskola, néz ő körül, most először keresi szemével az iskolát, itt csak egy ház van, iskolának kicsi, lakásnak nagy. A néni megy a lépcsőn, föl a fateraszra, eltakarja a szőlőlugas, de nem, mégsem, mert az ajtó, a belső, alig látszódo másik barna ajtó előtt kilép a lugasból, és a lugas oszlopfájába kapaszkodva nehezen átnyújtózik a földhányás fölött az iskolaküszöbig, kikulcsolja a zárat, belöki az ajtót, és lép át a kis folyosóra vigyázva. Apuka indul utána, anyuka azt mondja, pakoljunk inkább, aztán mégis megindul a faterasz falépcsőjén, a Magdus meg csak áll a szekerek előtt, hogy mi lesz addig az ő dolga. Emberek, kiáltja, le lehet pakolni a földre addig a bútorokat. A Borcsa Feri bácsi meg a Gyuszi ehhez nem elég, gondolja ő, amíg nézi mindezt, segíteni akar, odaáll a kocsihoz, büszkén visszanéz a Marikára, mert ő nem fél a lovaktól, és leveszi a sámedlit, amelyik a kocsi végében utazott. Meg köll várni a tanítóurat, mondja a Gyuszi, de amikor körülnéz, több ember áll már a kocsik körül, kezükben hosszúköttel, figyelve, várva, egymással halkan beszélgetve. Amíg apuka és anyuka a kulcsnyitó nénivel bejárják az iskolát, már üres a szekrényt-asztalt szállító kocsi, a hosszúszekérről pedig a Magdus a Gyuszival húzkodják lefelé a konyhát, a ruhás ládákat meg a fazekasakat. A tyúkketrecben a tyúkok, jércék hangoskodnak, össze van kötözve a lábuk, csak a szárnyaikkal csapkodnak összevissza egy fa alatt, az árnyékban, hogy meg ne tikkadjanak a melegtől. Ezt mondta a Magdus, és habár ő nem érti, mi az a

megtikkadás, amikor a nagyobb fiúk leengedik a vizesvödört a kútba, hogy tudjanak inni a szegény jószágok, gondolja már mi az. A nagy szomjúság, az tikkadás. Én is megtikkadt vagyok, mondja a Magdusnak, és friss kútvizet kíván, de akkor kiderül, az iskolakút vize sajnos, nem iható, de van még víz a kantában. Igazi, leszneki víz, és utójára. De ő már itt van otthon, és meg akarja kóstolni a ligetfalui vizet. Ezt hangosan közöli a Magdussal, hallják a lányok is a kapuban meg a hídon, és elkérik a vizesvödört, és azt mondják öneki, gyere. Örül, mert úgy néz ki, kezdődik a barátkozás. A szemben lévő ház kútja félig a kertben, félig az utcán van, lehet vizet húzni kertből is, utcáról is. A lányok nagy nyüzsgéssel hajtják a kereket, félretekeredik a lánc, annyira, hogy a vödör a kút kávjában megakad; locsog a víz, sikongatnak, és ő egyre szomjasabban várja, hogy ihasson végre. Mint a leszneki iskolások, a megdöntött vödörből. Erőlködnek, hogy kihúzzák végre a kútkáva alól, erőlködnek, de csak addig, amíg kijön a kertbe egy rosszkedvű néni, és rekedtes hangon rászól a lányokra, takarodjatok, mit kerestek itt, igyátok a saját vizeketek. A tanítólányoknak kell! Ezt az a lány kiáltotta, aki a legnagyobb köztük, már csak egyedül fogja a csöbröt, meglóbálja, és végre kijön, még víz is maradt benne bőven. Öneki elment a kedve a kútkáván ivástól, hagyja, hogy vödörükbe kerüljön a friss víz, és átvigyük a lányok az udvarba, az ő udvarukba, kéri, maradjanak játszani egész délután.

Klári, Zsuzsi, Katinka, ilyen szép neveik vannak, irigyli tőlük a szép neveiket, alig meri kimondani a sajátját, milyen jó a Marikának. A Klári nevet is rajta, Babi, azt mondja, ez majdnem Bábika, mint nálunk az öregmama, és attól kezdve úgy szólítja mindegyik nevetve, Bábika, hiába tiltakozik, nem vagyok Bábika, Gabi vagyok, értitek? Összeveszni azért nem akar miatta, először azért, mert vendégek náluk, másodszor azért, mert kivel játszik akkor, a fiúkkal nem lehet, cipekednek be a házba, a mosófazekat, teknőt viszik éppen. De azért kergetőzik a lányokkal, kimennek a ház mögötti rétre, azt mondják rá, bikarét, innen eszik a falu bikája, jó ott, nagyobb a tér, és a felnőttek se szólhatnak rájuk, ha hangoskodnak. Csak ne úgy hangoskodnának, hogy Báábika, mert az már majdnem olyan, mint a búúú bika, és ahogy ez eszébe jut, leül a fűbe és csak a Marikának mondja el, hogy mért.

Meglepi őt a harangszó, szép, kongó hangú harang szól, szebben, mint a leszneki, de lehet, azért szebb csak, mert szép az este, és közelről hallatszik. Persze, hiszen a torony ott áll a hosszú iskolaudvar végében, nem belül, hanem kívül, de nagyon közel hozzá, csupán csak templom nincs mellette. De orgona van, vagyis harmónium, gondolja, és jólesően maga előtt látja apuka arcát, a délelőtti, ahogy jön ki a földhányáson a kocsihoz, végre, és a Borcsa Feri bácsinak azt válaszolja a kérdésre, hogy valóban kicsi, de nagyon örülök, hogy a harmónium megvan és hibátlan.

Igen, apuka arcának lehet örülni. Nem úgy, mint anyukáénak, aki sokat mondta egész nap, hogy nahiszen; kedvetlen lett, amikor csak tornyot látott templom helyett, egy nagyon nagy szobát meg egy nagyon kicsit két egyforma helyett, téglás spejzt a konyhából nyílván, hosszút, tágasat, de a téglapadló miatt meleg, és tönkremegy másnapra benne az étel. A konyhában sporhelt helyett falba rakott tűzhely áll hozzáépített kemencével, amire semmi szükség nincsen, csak arra jó, hogy több fát egyen. A disznóól kicsi és olyan ócska, hogy egy nagyobb állat ki tud törni, a tyúkházban csak egy létra van, hova ülnek el a tyúkok, a faház tetején pedig nyitott a padlás mind a két oldalán, átfúj rajta a szél. És minek a padláson a széna. És a padlás is nagyon ócska, mert a százéves fákról lekopott majdnem teljesen a felhő festék. Rossz kedve van anyukának, és már apukának is majdnem, de anyuka rászól, mért ebédelnék szobában, amikor elférünk akkor se mehetnének, ha lenne, és így sokkal könnyebb, a kicsi szobába behúzódnak télire, kevés fával megússzák, a spejz miatt ne aggódjon, le lehet betonozni akár, majd beszél a jegyzővel, és így tovább. Anyuka ettől kezdve már nem beszél, inkább hallgat, száját megkeményíti, de meg-megkérdézi, előbb apukától, később csak magától, mért nem lehetett kijönni, megnézni, hol lesz a lakóhelyünk. És még azt is mondja, ha tudtam volna. De hogy mit, azt már elhallgatja. Vagyis ha ennyit mond, akkor elhallgat. De azért pakolódnak a Magdussal egész este. A Magdus is hallgat, inkább csak apukához szól néha, ezt hova tegyem, és azt.

Amikor a szobabútort kétfelé elosztották, hatot raktak a hálószobába, a két nagyágyat egymás mellé, a kiságyat a falhoz, szembe, a Marika sezlonját a nagyágyak végébe, és odafért éppen a két éjjeliszekrény az ágyak mellé. Ez lesz a hálószoba, mondja anyuka, amikor ő harangszóra beszalad, és boldog, hogy két szobájuk lesz ezen túl. Akkor mégis lesz, ahol csak ebédelnék, mondja anyukának lelkesen, de anyuka rászól, mért ebédelnénk szobában, amikor elférünk a konyhában is. Megy ki a konyhába, csalódtam, mondja ki anyuka délután hallott szavát, de csak magában, át kell menni a nagyszobán, ahol a Magdus most húzogatja a bútorokat, az asztalt a szobaközépre és a négy széket is, a kis sakkasztalkát a szembeni ablak elé, és odateszi a két kis sakkszéket, bizonytalán azért az ablakhoz, mert ott fog majd anyuka olvasgatni. A kisszoba bejáratának egyik oldalán a két szekrény, másik oldalára a toalett-tükör került, a Magdus leteregette a két szőnyeget is, és van még egy ablak a kisszoba ajtajával szemben is, de azon a falon nem áll már semmi. Anyuka, mért nem hozzuk ide a Magdus szekrényét, muszáj megkérdéznit, de erre már anyuka nem válaszol. Hagyd csak, mondja a Magdus, jobb helye van az előszobában. Nem meri megmondani, amit gondol, az előszoba senkinél sem szekrényes, itt mért lesz az. És a nagyszoba szép, de nem nagyon, mert azon a falon csak ablak van, más nincs. Addig rájya ezt magában, amíg muszáj lesz legalább a Magdussal közölni. És megkérdéznit tőle, te itt fogsz lakni majd? A Magdus neveti, a konyhában van a vaságy helye, nem igaz? És az előszobai szekrényem is ahhoz van közel.

Amikor az első után a másik lámpaszög is a falra kerül, vacsoráznak. Ma nem főzött anyuka, ezért sonkát szel a Magdus, mára még elég, mondja, és kapargatja a nagydarab sonkacsontot, mennyivel jobb volt a rántott csirke, a Margitnénié, amiből maradt még reggelire. Apuka gyomrának talán nem tesz jót a füstölt, ő zsíros kenyeret vacsorázik a leszneki kertből hozott paprikával, a rántott csirkét is azzal ette, nem baj, mondja, reggel majd eszünk meletet. Tejeskávéra gondolt biztosan, az szokott meleg lenni a reggelinél. Csak azt nem tudni, lesz-e tej. Mert honnan, mondja anyuka. Aki ételt, italt adott, annak legyen neve áldott, ámen. Amíg keresztet vet, szeme már a folyosón túli udvarra néz, látja, esteledik. Látod-e, gondolja, eszébe jut a nyolcadikosok verse, de csak ennyi belőle, szeretne kimenni, körülnézni, mert délután a játszástól nem bír, megkérdezi, és mert apuka rábólint, örömmel szalad kifelé.

Az udvar üres, és ez most furcsa. Etetéskor hazamentek a felnőttek, akik segítettek. A sok gyerek, aki a bikaréten lár-mázott, harangszóra mind elnémult és hazafutott, a Klári, Zsuzsi, Katinka letették az ő babáját a fűbe, és még a labdát sem keresték meg, pedig elgurult, köszöntek egy dicsértesséket, anyukától megkérdezték, jöhetnek-e játszani holnap is, és elmentek.

Körbenéz. Az utcán nem jár senki, sem anyuka, sem a szomszédok nem látják őt, most akármit megtehet, senki nem fogja megszidni, senki nem neveti ki a butaságokért. Mert egész biztos butaság, ahogy a kiskaputól a bezárt nagykapun át és még tovább, sétálva végighúzza kezét a kerítésen, ujjai beleakadnak a hatsarkú drótmintákba, néha fölciripel a drót, olyankor ő a lugas felé néz, nem hallja-e meg valaki mégis. Már csak a házat kell birtokba vennie. Hogy ne csak apukáé és anyukáé, az övé is legyen.

Nem, nem megy előre, nehogy kilépjen valaki a lugas elé vagy az iskolába átvivő kis faajtóhoz, és őt meglássa, jó lesz itt, a ház háta mögött, amit tűzfalnak hívnak, vagyis mondanak, nem tudni, mért, hiszen nincs rajta tűz, és nem is lesz, reméljük. Ahogy közeledik, meglátja rajta a szépet, érdekes, délután sokat játszottak itt a ház mellett meg mögött, a bikaréten, mégsem látta meg, hogy az ő új iskolájuk milyen szép. Szép, mert kockás. Vagyis majdnem kockás. Olyan, mintha téglából lenne, de ilyen téglát ő még sohasem látott, kisebb, mint az igazi, főleg vékonyabb, az okker színt fölismerni rajta, apukának van ilyen festéke, csak ebbe mintha egy kevés cinóbert is keverték volna. És úgy fénylik, mint apuka olajképei, ha le vannak lakkozva.

Odamegy a falhoz, nemcsak megérinti, meg is simogatja. Ennyire szép falat még sosem látott. Meg kell nézni, az egész ház ilyen vajon, vagy csak ez, itt? Ilyen vajon, ilyen vajon, visszamegy a cseresznyefáig, hátrafelé lépeget, ha nem nézné a falat, énekelni lenne kedve, ilyen-vajon, tűz-fal, tűz-fal – de csak gondolja most, s minden szó egy lépés.

Tizenkétszer mondja el a tűzfalat magában, akkor megáll, fejét magasra fölemelve nézi, nézi az ő új iskoláját és jövődő otthonát, előbb a téglakockákat külön, aztán sorban, azután az egészet együtt, mind. Nem tudja, örül-e, nem is tud gondolni, csak nézni. Már a fejét se forgatja, a vasrácsos ablakokat észre sem véve egyszerre látja az egészet, és úgy érzi, a kockák csöndje őt megsimogatja most.

Áll csak egyhelyben, néz és gyönyörködik, nem is tudja, miben, talán egyszerre az estében, a fákban, a házban és a nagy, zöld rétben, míg egyszerre eltűnik a csillogás, az okker sötétebbre vált, barnul, s ahogy körbenéz, rájön, hogy beesteledett. Járatok szerencsével, jut eszébe, amit a Kovács Jóska bácsi mondott, és amíg megy befelé, azt gondolja, ő most valóban szerencsével járt, vagyis a szerencse járt övele, mert így megnézni és ilyennek látni a jövődő otthon csak ilyen szép estében, és főleg egyedül a szerencsével lehet. Már csak azt kéne tudni, ki vagy mi az a szerencse.

Poplawski, Stefan: A munkások elhagyják a Lumier gyárat, Minitextil gyűjtemény, Szombathelyi Képtár

Molnár Gábor

*az élet azúr fohászaként
 mosoly mély szemének sós hömpölyein
 tengerré tágul esdeklő szívem,
 s mint mindeneket átható sugalom
 Neptunként fuvallom a végtelen orgonasípjait,
 Istentől érintett vagyok,
 imígyen tűz át hitem az ég göndör hajóhadain,
 s a delelő mennybolt aranykék feszületén
 akaratom rőt szigonya bőszülten vágat
 lelkelve lelkedért,
 s hívóan ível hajított csillagköveim üstököse is
 bűvös holdadnak delejtény udvarába*

de bár erőm lankad, s lángom kihunyja magát
 míg a legyek ülnek tort rothadott szívemen,
 gyehennatűz faragta lajtorja bordáimon kapaszkodom az igazság felé,
 a szenttelen örvényként előlő törvény birkakalodájából,
 szabaddá hántani magam

ne szólj könnyfátylas Mária Rozália, anyám,
 ezer caesart is győznek széttépett kezeid, viruló ráncaid,
 de nézd fiad, amint a felpuffedt halál göcsörtös szögeit
 magam verem be sohasem volt stigmáim idézett helyén,
 s víg kínban nevetek az ördögös isten hájas disznóseregén

mert hát a lányok olyanok,
 írszükön csörged szívük, s borzad undoruk,
 karjukban meleg párafény, majd dül hiú szitok,
 lelkét mi megejtett menteni indulok,
 csókolom feketeszeder ajkát, hamvasan hullámszik a rét,
 egyenként árasztom magamba rengeteg virágját,
 az örökben őrizem illata sűrűjét,
 ám itt liheg a rideglő idő e szurokpusztán, lelkeink védtelenén
 fáradtan térdre rogyván, elejtem megváltó szeretetét

kiköpöm a szerelmetlen bölcsek híg szavát,
 mert egyetlen van mi a szentkönyveken túlmutat,
 a szavaknál mélyebben s magasabban foganó,
 a szavakat ártatlanul, lepkeszárnykönyveden elhagyó
 némán szerető Áldozat

*az Isten mandulamagba írt titkát olvasom, ropogtatom,
 rozmaringlevegő hűsíti ujjamnak völgyeit,
 levendula leheli könyvemnek lapjait,
 s látom mint nyújtózik a napszédült kapor,
 tengerdálnokom kérdő énekét ringja fenyőhűs,
 majd Hélios szúrja át a túleveleket,
 a nagyúr hősvértben a zeniten trónra ül,
 s létregyúlt lélekkel tépem szét minden versemet*

2008. augusztus 1.

ősi bükkből gyémántos angyalszirt mered, s a szárnyas lombok ridegén állva látlak, Te lélekké vedlett életkolosszus, s emlékezem Reád, szilaj szíved akaró hadából kiüvöltő vérzuhatagod ostromolta izomkévéidnek világra sújtó feszületére, hős Akhilleusz, ez fátumban örvénylő neved, halhatatlan szellemed echója a hegyeknek ezüstlő pajzsairól mindég hazazeng, s dévaj csóvád átalvátgat a kozmosz kietlen hidegén, hol csillagló eleid díszvértben várják dicső érkezésedet... hátamnak szikkadt pusztáján az imádság kegyelmes ösvénye sarjasztott életfát, s ím felszólítom az Úristent! belőlem faragjon Néked új eget hasító kopjafát, mer' új eget halok ha kell, s biz' a mélybe taszítom a héberek rettegett köveit, aminek alatta nyirkos kukacok hemzsegnek, rút konoksággal rágva magukat a büntudat hínáros ingoványába, honnan halálfejes árnyként liheg át minden emberen a rubincsóku pestis, a fekete félelem... Máriák s Krisztusok, induljatok a lélekálompázmák fénylő százain, szívhelyeteken a szeretet királyságának létragyogtú jogarával, fakasszatok enyhet adó lángtollzatú angyalszárnyakat, s győzzetek e kevély, törvényőrző kukacseregen! farizeusok, átkozott farizeusok ropnak érmélyítő pávatáncot, a sárban kapzsi csőrük csípeget puffasztó aranypénzeket, csipkés óljaik fülledtjéből párállik parázna sikoly, romló hússá menetelnek a megváltók, a szüzek, s itt, e bűdösek sivár halmain, mint bájoló balerina, az igazból kiperdül a leander mosolygó illata: „az angyal minden ember életében legalább egyszer megjelenik” - írja Béla bátyám, s hiszem még kristályos távlatát, bár a hold sárgahideg kerekége rémíti a reményt, hisz e démonarc alatt a káosz dagályos ábrándszóttesei kígyóként tekerednek az állhatatos márványoszlopokra, mik a világosság kapuját kerubokként fogják közre, s mely kapu rejtette olajfaligetben Jézus virraszt egyedül, az esendő hitványak pediglen mind künn alszanak, szunyókálnak a gyáva lélektelenek, s zsíros kezüknek helyén, mit imára kulcsolhatnának, virít véropál disznócsülök, az undortól összecuklom, s prűszkölő szívemnek koncbugyrába menekülök... felhőfátyol édesbíti a levegőmagast, árokparton kacag az imola, vénséges erejéből gesztenyéivel nevet a heges kérgű apó, levelek hűsébe sétál a jól kijárt csapa... s ím itt, a paradicsom szentélyében, a züllött legyek bordélyá köpdösték a menhelyeket, s már elveszett barlanghajlék sincsen, hol a tivornyázó cédák s kentaurók nem pázottak előbb, szenvedést hintvén szenvedélyesen, ezért lássad hát! fonnyadott, csigarágta bőrödnek káposztalevelét, pocsolyaszín szemedet, kóccá fakódott copfodat, s méhedet, mi gyermektelenül kihűlt, s te is lásd, férfiságod alkonyát, epekór arcodat, géniuszdod bukását, borszugor májadat, a sivárság otthonát, mi rátok dől s elhamvad, s légy átkozott minden alakban mi csak voltál s leszel, mert a halálnak ítélő angyala vagyok, s lendítem bevégző pallosom... ám a létnek angyala ekképpen válaszol: szegény szelíd szentségből van szeretett emberem, s lelkének lényegét a szerelem eredeti rendjébe emelem, midőn majd áldanak nyármeleg illatok, s oltár lesz a rét, hová leborulni jár a nép, ott csillámos naphallal zubognak csobogó patakok, spirálban gyűrűznek ölyvszemek, s kedvesem az erdőbe tér, mert hívják őt kacér ciklámenek – így csókol szavával a hitben bizonyosodott mosoly... s miként a japán pipacsok bátran napba tekintenek, asszonyokat s anyákat látok, kik alázattal cipelnek bírhatatlan terheket, s ej te Katalin, mint a játszó pille papírsárkányokat, áttetsző kezeid úgy eregetik felém könnygyöngy ékeiddel fűzött szívzalagjaidat... meddően nyáladzó borjúként bög bennem a bű, s tikkadtan bujdosok, ám rőt ravasz rókámnak nincs itt már odú, mert biz' mondom: szerelmetlen halott vagyok, rongyos zászlóm alatt elevenen, öntüzemben ellobbanok, s széjjelfűtt poromnak fónixe kell legyek, majd a künnből visszatérvén, bokrétafént szoríthassam szén szívemhez, égből nyújtott kezed... a jégverte zsindelek, a rekedt pajtaajtó, jégvirágos ablakok, varázsló lehelet, a tűzénekű sparhelt, s lúdbörzű dunnahideg, rózsatövis szúrta emlékeink régről sajdulnak fel, hajnalik emlékes szemed, leánykorod pajkos csodáiba vágyom, hol léted még nem szenvedett vadul lüktető sebet, s ott még szerteszórt örömdő ajult füveket öntözött, így hát írássá zendül a küzdelem, csorba szavak botlanak majd lapra, amint megidézem s várom csillapíthatatlan akarattal, itt a múlandóban meg nem lelt lélekfeletem, mert az életet örökítő néma istáp mindég, a férfiakénál erősebb s kitartóbb, asszonyi szeretet

Attila, Te meglelted az örökbe kísérő kincsedet!

2008. augusztus 21.

Burkus József

Betekintő

Megálllok és felnézek a napra. Nem hunyorgok, arról már tavaly előtt leszoktam. Elborít a fényesség, de csak pár pillanatra. Sárrá válik bőrömön a forró fény, de szintén csak pár pillanatra, mert hirtelen kiszárad a sár, cserepei beborítanak. Még mindig a Nap felé az arcom, nem hunyorgok, mert befelé nézek. Múltamat látom, egy óriásplakáton – a jövőm helyett.

Délelőtt tíz óra van

A kávéház teraszán ülök. Mindenki zöld ruhában van körülöttem, csak rajtam van piros öltöny. Minden ember arcot visel, jól láthatóan, rajtam maszk van, fácántollas, még nagymamám volt. Ő viselte több mint hetven évig. Meglehetősen kopottak már a tollak. Mindegy viselem, ez az örökségem. Jön a zöld ruhás pincér. Szólásokat rendelttem, ezt hozza most, ezzel hígítom vérem. Hirtelen inaim közé csap a muzsikás. Beleremegek. Néhány perc telik el csupán, és sámánok gyülekeznek bennem, bordáim közé szorítják ütős hangszerem.

Rángatózom, és patát növesztek, fejemre őskoponyát húzok, hátamra meg őscsontnyerget a szellemeknek. Az emberek csak néznek, ahogyan felemelkedem... mindez néhány pillanat.

Fizetés nélkül távozom, keresztül az élő porladókon. Földön vagyok a levegőben, kitömött lómadarak lógó sűrűjében. Mindenki zöld ruhát visel, csak bennem van piros öltöny. Fölöttem lámpák égnek, pedig délelőtt tíz óra van.

E-mail Istennek

Nem haragszom, pedig naponta fekszem ökölbe szorított tenyérrel a keresztre. Megszoktam ezt a napirendet. Szavaid aprókat koppannak rajtam, aztán engednek a keresztény gravitációnak. Lehet, hogy kisebesedem?

Arcomon a ráncok rácsokká merevülnek, csak a pillantásod feszítheti szét. Nézz rám! Megmondom, látlak-e?

Kavicsok

Csak néhány napja vagyok itthon. Külföldön jártam. A parkban kedvenc lócám felé tartok. Egy kis gyerek ül rajta, úgy öt éves lehet. Zsebéből dobálgat valamiket a földre. Leülök mellé. Nem köszön. Én sem. Kavicsok gyűlnek körénk. Egyre több és több. Még mindig hallgatunk. Aztán a fiúcska föláll, összeszedi a szétdobált kövecskéit, visszaül, okosan rám néz. Ezek csillagok, mondja halkán. Az égről gyűjtöttem őket. Látod milyen fényesek! Kinyújtja tenyerét. Ez legyen a tiéd. Talán ez a legfényesebb. Talán... suttogom zavartan. Egyedül ülök a lócán, furdal a lelkiismeret.

Szarvas a városban

Nyár van és délután, zsúfolódunk a járdákon.
 Az úttest üres. Összeszorít a meleg. Izzadó,
 lenge ruháink össze-össze érnek.
 Beszélgetünk, én többnyire csak figyelek.
 Szarvast látok, közöttünk liheg.
 A furcsa, hogy hátrafelé lépeget, a Fő tér irányába,
 fajtájára egyáltalán nem jellemző lassúsággal.
 Megbámuljuk, mint a visszafelé játszott néma filmeket.
 Egy szarvas az utcán!?

A tér közepén egy lépcsős szökőkút áll, vízszikrái áttetszőek.
 Az állat, szemmel láthatóan, ügyel minden lépésére.
 Még mindig hátrafelé, a kút irányába halad.
 Rajta kívül, minden mozdulatlan.
 A vad eléri az első lépcsőfokot, patája koppan, hallhatóan, de most sem
 néz hátra, föltoilat a ragyás kópárkányra, föl a kiszáradt vízsugárra...

Az újság utolsó oldalán ez áll, idézem: szökőkúttal gazdagodott városunk.
 A szoborkompozíció úgy illeszkedik a Fő tér összképébe, mintha ezer éve állna ott.
 Mintha ezer éve.

A vers/szövegeket a szerző grafikáival illusztráltuk

Király László

Évek, kötődések

Vallomások gyermekkorom városáról

ORSEÁGOS MAGYAR CECILIA EGYESÜLET

Kedves Kántor Uri

Az újpesti állás ügyben beszéltem érdeklőben, Harmat- Bárdos tanár urak is kivették részüket.-Jelenleg azonban ez az állás nem jöhet szóba, mert a pályázók között olyan egy-két személy is van, akik mellett egészen természetesen mindenki más lemarad. Ezt nem is lehet tőlük rossz néven venni, - a tehetségek is űrlésnek egyszerű befuthatnak.

De gondviselésesterden kínálkozik egy más megoldás, - igaz, hogy egyelőre csak ideiglenesen, de azt hiszem, az is jó lenne, már csak azért is, hogy más felé megvegye a lábát.

Zalaegerszegen a volt kántor-karnagy, a Varga Feri, akivel itt is találkoztam, - nyugatra szökött. Senki sincs helyette. Az apát ur azonnal űrgömel várná, bármikor megjelenne maga. Varga sem volt véglegesen kinézve, mert az városi állás és e körül még viták voltak. De az állás jövedelmét megkapta. A városból havi 280 forint, az egyházközségtől havi 200 forint, amely minimálisan 120 forint-ra ment. Tehát 600 forint fix. Ha maga most elvállalja ezt az állást, akkor egyelőre - míg a helyzet minden tekintetben nem szolidálódik - nyugodtan lehet. Csak a távoli jövőben lesznek nehézségek, amennyiben a város ezt az állást egy később létesítendő zeneiskolai tanári ill. igazgatói állással akarja összekapcsolni. De ez a jövő zenéje s addig maga talán egy más, biztos és végleges állást is tud találni vagy megoldást. Azonkívül ottani működés-

szóval jó talajt és jó nevet tud magának szerezni, ami mindig kamatozik. Hivatalos dolga ott most a templomi istentiszteletek ellátása és az énekkar tanítása.

En azt ajánlom, írjon azonnal az apátplébánnak, írja meg, mikor jön, - lehetőleg minél hamarabb, sőt azonnal, - / persze családját hagyja még ott Majsán / álljon szolgálatba és nyarja meg tetesésüket. A többi ott meglátja és rövid idő múlva már a családját is hozhatja. Megjegyzem, Zalaegerszegen a lakásviszonyok a bombázások miatt most nagyon rosszak. De valahogy csak meglesznek. / Csak márciusban gondom, hogy ott alkalma volna privátim érettségét is szerezni, és akkor minden másképpen is menne az elhelyekedését illetőleg. /

De ne sokat várjon, hanem csináljon, és írja meg nekem is, hogy mit határozott. Ha nem tudná eldönteni az utiköltséget, hát legalább Pestig jöjjön, aztán keressem föl.

Üdv.

Bpest, 1948. május 13.

Dr. Werner Alajos levele id. Király Lászlóhoz, 1948. május 13.

Családom 1948-ban érkezett Zalaegerszegre. Édesapám, id. Király László (1917-1989) karnagy-kántor volt, s ebben az időben két álláslehetősége adódott: az egyik Kispesten, a másik Zalaegerszegen. Őrzöm azt a levelet, melyet dr. Werner Alajos, a neves egyházi muzsikus írt neki azzal, hogy az egerszegi kántor disszidált és sürgősen szükség lenne utódra, de a lakáslehetőségek a bombázások miatt meglehetősen korlátozottak és 48 májusában be is töltötte azt. („Kis Buda, vagy amit akartok” – írta családjának Egerszegről.) Lakást – átmenetileg – a plébánia két irodából átalakított helyiségben kapott. (Ez az „átmeneti” állapot 19 évig tartott... 1967 augusztusában költözhetünk be a Landorhegyi úti lakásunkba, mely kerekén 40 évig volt a birtokunkban.) Édesanyám, Király Lászlóné, Lapu Margit (1915-2007) három nővéremmel valamikor 1948 nyarán költözött a városba. Szeptember elején nagy eseményre került sor a városban: a Mária-év alkalmából ünnepi misét tartottak a Mária Magdolna, illetve az olai templomban Mindszenty hercegprímás és Grósz érsek részvételével. Ebből az alkalomból édesapám egyházi éneket komponált „Dombos Zala” címmel egy bizonyos P. Kollányi Fülöp nevű szerzetes versére. Ezt a dallamot tízezres tömeg énekelte az egerszegi főtéren a Mária Magdolna templom előtt. (1990-ben keletkezett Zalatáj című zenekari szvitem utolsó tételében megszólal ez a korászerű Mária-himnusz.) Ez az ének aztán „folklorizálódott”. Állítólag időnként megszólal a főtemplomban manapság is, de zalai papok (szerzetesek) révén Erdélybe is eljutott. Dr. Mészáros István, a neves Mindszenty-kutató 1998. május 25-én kelt levelében a következőket írta nekem: „...meglepődtem, amikor tavaly a május eleji esztergomi zárandoklaton Mindszenty bíboros sírjánál egy csoportra lettem figyelmes, asszonyok-férfiak ezt a dalt énekeltek, fél évszázad elteltével... Megkérdeztem tőlük: milyen ének ez? A válasz: ez egy egerszegi ének...” Visszatérve 1948 szeptemberére, ezen örömteli esemény után nem sokkal aztán beborult az ég: leereszkedett a

vasfüggöny, beköszöntött a Rákosi-korszak. Édesapám vajdasági származású volt, így el lehet képzelni, hogy amikor Tito elnök a sztálinista politika terminológiájával „az imperialisták láncos kutyájává” lett, milyen nyomás nehezedett rá és családjára. „Jugoszláviai származású klerikális reakció”: ez a megbélyegzés 1949 után nem volt életbiztosítás... Egy alkalommal az ÁVO megüzentte apámnak: „ne levelezzen Jugoszláviával!” Mire ő visszaüzent, hogy nem Jugoszláviával levelezik, hanem a családjával. Majd így zárta üzenetét: „ha egy hónapban egyszer nem írhatok levelet a saját anyámnak, akasszanak föl!” Csodával határos módon nem lett semmi baja. Amúgy levelezését figyelték. Egy alkalommal akkori plébános főnöke behívatta, és kérdőre vonta levelei tartalmát illetően. Apa mindent tagadott, mire a plébános úr kiesett szerepéből: nagy mozdulattal kirántotta az íróasztal fiókját, ahol apám összes – édesanyjának írt – levele ott hevert. Mellette pedig egy nagyméretű revolver is, mivel a tisztelendő úr „másodállásban” ávos őrnagy volt... (Ezek után nincs mit csodálkozni a mostanában leleplezett III/3-as püspökökön...) Érdekes módon az, hogy családjunk viszonylag komolyabb baj nélkül megúszta az 50-es éveket, részben édesapám adai származásának volt köszönhető. Egyszer ugyanis felhívták a plébániára, ahol egy civil ruhás nyomozó várta, és mindenféle kellemetlen kérdésekkel nyaggatta. Apám egy idő után megunt a társalgást, elővette személyigazolványát, kinyitotta az anyakönyvi oldalon, majd megjegyezte: „Kérem, én egy faluban születtem a Rákosi elvtárral.” A nyomozónak fennakadt a szeme és a beszélgetésnek vége lett... (fiatalabbak kedvéért: a rendszer a megfélemlítésre épült, s a nyomozó nem tudhatta, hogy ez a kihallgatási feladat nem éppen az ő kompromittálására szolgált-e. Talán ez az ember éppen a nagyhatalmú diktátor legkedvesebb barátja – gondolhatta a tiszt –, ő meg itt faggatja, és a rendszer elleni bűnöket próbál rábizonyítani...)

Annak a levélnek sem lett semmilyen következménye, amelyet édesapám az 50-es évek elején a Magyar Rádióknak írt. Pontosabban Dezséri Lászlónak, aki a rendszer szócsöve volt és vasárnap déli jegyzeteiben rendszeresen dühödt valássalenes kirohanásokat intézett az ország lakosságához. Pedig állítólag rajta voltunk a hortobágyi kitelepítésre várók listáján: összecsomagolva vártuk a teherautót. Édesapám főnöke, dr. Galambos Miklós apátplébános mintegy kéthavi fizetésnyi pénzt adott a családnak arra az esetre, ha... De a teherautó nélkülünk ment el. Állítólag egy jóakarónk kihúzta nevünket a listáról.

Ilyen politikai légkörben, s a szűkös anyagi körülmények miatt is (egy fizetésből éltünk, édesanyám ún. „háztartásbeli” volt) természetesen szüleimnek esze ágában sem volt egy negyedik gyermeket vállalni. Ám a sors közbeszólt. 1952-53-ban édesanyám szülei néhány hónap különbséggel meghaltak. Ő érzékeny idegalkatú lévén súlyos depresszióba esett. Ez idő tájt antidepresszáns gyógyszernek, pszichoterápiának hírére sem lehetett hallani, ezért az orvos azt tanácsolta apámnak: legyen még egy gyerek, az majd eltereli édesanyám figyelmét, és örömmel fordítja a bánatot. Hogy mekkora hibát követett el ez az orvos, majd az utókor fogja megítélni, mindenesetre így születtem meg én... (A tréfát félretéve: lélektani szempontból valóban nem helyes az, ha a felnőttek problémáikat a gyerek segítségével akarják megoldani. Leggyakoribb változata ennek az esetnek, amikor a rossz, vagy dőcögő házasságot úgy próbálják helyre állítani, hogy a „baba majd közelebb hoz bennünket. „Ennek éppen az ellenkezője igaz. Hiszen az új jövevény az öröm mellett gondokat is jelent, s ez megterheli az amúgy is ingatag kapcsolatot. Ez olyan, mintha egy roskadozó házat úgy próbálnánk megmenteni, hogy egy szép, új emeletet húzzunk rá...)

Szüleim persze nagyon örültek nekem, hiszen mindig is fiút szerettek volna. Így aztán sok szeretetet kaptam, ami egyfelől lelkileg megalapozta felnőtt életemet, másfelől azonban nevelési elveik egy része – finoman szólva – nem bizonyult eredményesnek. Így ezeket az „eredményeket” pszichológusnak kellett korrigálnia zeneakadémista koromban...

A gyermekkor persze – jó esetben – felhőtlen. Én is nagyon szerettem azokat az élményeket, melyeket a zalai táj adott elsősorban. („Dombok és erdők gyönyörű földje, táncok, dalok, balladák földje” – írja Csordás János *A szülőföld lelke* című versében.) A plébánia épületének „magasföldszintjén” laktunk, az ablakból keletre és nyugatra is nyílt kilátás. A dombtetőn, Csács irányába egy kápolna volt látható (ahova csak a 2000-es években jutottam el egy volt osztálytársam révén autóval). Ez a kis templom megmozgatta a fantáziámat és *Kápolna a hegytetőn* címmel szimfonikus költeményt írtam 10-12 éves fejjel. A kotta szerencsére nincs meg, de a természet inspirációjára ez jó példa már a kora gyermekorból. A plébánia kertje viszont valóságos tündérbirodalom volt számomra. (1)

Amikor 1994-ben Zalaegerszeg nagy szülőltjének, Keresztury Dezsőnek 90. születésnapja alkalmából kantátát komponáltam a költő verseire, *Kert* című poémájának megzenésítésekor a plébánia udvarára gondoltam. („Egy kert jár vissza éber álmaimban”) A plébánia épülete mellett volt egy „bástyának” nevezett építmény, amelyről rendszeresen ugráltunk le az utcára. A kertben, hosszú sorokban bokrok voltak, ide rejtették el szüleim húsvétkor a piros tojást, melyet nővéremnek kellett megtalálni. (A szokás egyébként a zsidó húsvét előestéjének, a szédernek rítusára vezethető vissza: ott a gyerekeknek az eldugott macesz darabot, az ún. ajfikománt kell megtalálniuk.) Volt az udvarban egy kút is (felhúzó, vödörös), amelyet ma már csak egy-egy régi ház udvarán lehet látni. A kert tehát a gyermekkor csodája volt: télen a hó és a számköztés (a kert a végén kicsit lejtett), nyáron a virágok, a fű, a sűrű, magas bokrok a kert másik végében, a napfény, a gyümölcsfák, melyekre sokszor másztunk fel. („fái közt, kék egén istenek szállnak”) Tehát még abban a környezetben

nőhettem fel, amely valamikor a 19. század folyamán alakult ki, s amelyet még Mindszenty hercegprímás is látott. (Mindszentyről persze sok szó esett a családi asztalnál, de nem tudtam, hogy ahol beszélgetnek róla a felnőttek, az ugyanaz a légtér, ahol a hercegprímás – még Péhm József egerszegi plébánosként – is sokszor megfordult, hiszen az ő két irodahelyiségéből alakították ki lakásunkat. Nem értettem, miért van az amerikai nagykövetségen, miért nem mehetett el anyja temetésére, miért nem hagyhatja el a követséget és mehet külföldre, stb. Ezekre a kérdésekre már csak felnőttként kaptam választ. 1956-71 között számomra mérhetetlenül sok idő telt el, és a rég elfeledettnek hitt kisgyermekkorából köszönt vissza a hír: Mindszenty elhagyhatta az országot. Még ekkor sem tudatosodott bennem a tény, hogy a bíboros egerszegi plébános volt, és a sógorom szülei ismerték is, nagynénje dedikált példányt kapott tőle az *Édesanya* című könyvéből, melyet aztán a rendőrség egy házkutatás során elkobzott.)

Emlékszem nagy nyári zivatarkra, viharokra. Akkoriban a Zalára jártunk „strandra”. A Zala még ekkor igen széles, hömpölygő folyó volt, tele örvényekkel. Minden évben belefúladt valaki. Sokszor kiöntött medréből, fenyegetve a várost is. Ilyenkor számunkra tengernek látszott. A malom – amit a 90-es években egy újgazdag lebontatott – mellett ugráltak bele a gyerekek a vízbe, és fekvébe lebegni lehetett a felszínén. Nem egyszer éltük át a hirtelen jött vihar előli menekülés kalandját. Szinte éjszakai sötétség támadt, hatalmas szélvihar kerekedett, majd az éjfélete felhőkből – óriási csattanások, dörgések közepette –, zúdulni kezdett az özönvizet idéző eső. Ám szerencsére ezt már a lakásból néztük az ablakon át. („Felhőszakadások, eget kinyitó villámok, s nagy-nagy havazások földje”- írja Csordás János.) A Balaton Szállóval szemben, ahol most emeletes házak állnak, az 50-es években még apró parasztházak által határolt terület volt. (Kovács Károly tér) Erre a térre nyaranta megérkezett a céllövölde. Ez persze sok más egyéb „intézményből” is állt, körhintából, hajóhintából, s egy nagy, sátorral borított rácsos félgömbből, amelyben ún. „halál-motorosok” száguldoztak, fejjel lefelé is. Az attrakciót oroszlánszelídítő is színesítette, aki bedugta fejét a Zimba nevű oroszlán szájába. Ennek az úrnak az állán és fején széles forradás volt látható, mivel egy alkalommal Zimba apja megvadult, és becsukta a száját, miközben a szelídítő feje benne volt... Az állatot le kellett löni, kitömött teteme látható volt a majomketrecek fölött. A céllövölde egyfelől kellemes szórakozást nyújtott, másfelől viszont – bennem – életre szóló ellenszenvet, valóságos szellemi-lelki mérgezést okozott bizonyos zeneszámok által. Ugyanis a zene egész nap áradt a hangszórókból, elmenekülni nem lehetett előle. A társulatnak nem túl nagy lemezválasztéka volt, így aztán óránként többször meg kellett hallgatni ugyanazokat a számokat. A könnyűzene esetében ez nem is volt annyira zavaró. Bár az sem jelentett nagy élményt, hogy az „Ó Musztafa, ó Muusz-taa-fa” refrénű törökös sláger, vagy a „Szállnak a darvak” naponta 20-30 alkalommal boldogították a környék lakóit. A nagyobb baj az volt, hogy Verdi *Nabucco*-jából a Rabszolga kórus és a *Trubadúr* Cigány kórusa ugyanilyen mennyiségben hangzott el. Ez a két „operasláger” (már a kifejezést is gyűlölöm) elég sűrűn hangzott el a rádióban is. Így aztán a túladagolás olyan csömört okozott, hogy amikor közel 30 év után a Goldmark kórusban énekelni kezdtük, ugyanolyan szellemi émelygés fogott el, mint gyerekkoromban. (A lelki életben nincs idő. A traumák az idő múlásával nem enyhülnek, legfeljebb leszálnak a tudattalanba, és ott rombolnak tovább.) Egészen kisgyermekkorom nem volt felhőtlen, hiszen beárnyékolta az 56-os események. No meg a nyomor, a fűtetlen szoba, ahol állítólag kékre fagyott a kezem, és éjszakára kesztyűt kellett húzni rá. A forradalom napjairól nincsenek igazán emlékeim, hacsak egy visszatérő álom nem: a templom bejárata előtt az utcán jön egy tank, és keresztülmeg rajtam. A többi emléktöredék már valódi: édesanyám karjában ülök, apám jön haza, mondván: „na, a komcsik most meg vannak szorulva”. Engem persze nem a „komcsik” érdekelnek, a kalapját akarom magamévá tenni... A másik: este van, villanyfény, nővéreim az asztalon állnak és barna csomagolópapírt szegeznek az ablakokra. Naiv kérdésekre, miért, azt válaszolják: hát, hogy be ne lássanak... Valószínűleg ez már november elején lehetett, amikor elsötétítést rendeltek el. A félelem később is végigkísérte a korai gyerekkort. Valakitől mindig félni kellett: rendőrtől, katonától, tanártól, csősztől, egyéb nagyhatalmú felnőtől. Beteg diktatúrában éltünk. (2)

Ennek következményeit csak a legutóbbi időben tudtam kiirtani magamból. (Szerencsére ebben sokat segítettek nyugati útjaim, tartózkodásaim.) 1956-ban a családnak szándékában volt nyugatra távozni, hiszen édesanyámnak Belgiumban voltak ismerősei. Ő ugyanis 15 éves, kiskunmajsai parasztlányként kijutott a vallonok és flamandok földjére. Ott pesztonkaként dolgozott kb. 5 évig. Az utolsó család, akinek alkalmazásában volt, örökre is akarta fogadni őt. Sőt, egy belga-kongói gyáros feleségül is akarta venni. Ám bátyja halála miatt, anyukám 1936-ban hazatért, és soha többé nem ment vissza. A családdal azonban a háború után ismét felvették a kapcsolatot. 1972-ig rengeteg ruhacsomagot kaptunk tőlük. Magam is sokszor tetőtől-talpig belga ruhákban jártam, miközben az iskolában imperialista ellenségről átkozódtak derék tanítóink... Tehát lett volna hová mennünk. A templom és a plébániaépület között taxiállomás volt. (Telente a sofőrök – legnagyobb örömömre – répaorrú hóembert csináltak, vödörrel a fején.) Szüleim már meg is egyeztek két sofőrrel, hogy hajnalban indulunk. Ám édesapám éjszaka álmot látott: a romos állomásépületből hoz ki engem a karjaiban, fejemen lőtt sebbel. Ezt ő rossz előjelnek tekintette, és lefújta a menekülési akciót. Így maradtunk itthon, és lett otthonom Zalaegerszeg.

A mai Balaton szálló és az APEH épülete helyén kis házak álltak. Ezen a környéken játszottunk a Vári gyerekekkel, akiknek édesapja a vágóhídon dolgozott. A gondtalan játékok kora az idő múlásával véget ért. Jött az iskola (3), majd

A Király-család 1972 augusztusában.

a zeneiskola. 7 éves koromban engem is elvittek az újonnan létesült zeneiskolába (amely az ország első ilyen célra emelt épülete volt), ahol leendő zongoratanárnőmnek eljátszottam első szerzeményeim egyikét. „Hát mit fogok én ennek tanítani?” – kérdezte döbbenet szüleimtől Serfőző Józsefné, akitől persze volt mit tanulnom a következő években. Itt kell megemlékeznem a zeneiskola alapító tanári karáról. Részben frissen végzett fiatal pedagógusok voltak, részben pedig már tapasztalt, sőt fiatalnak nem is mondható tanárok. Mint az idős Vannay János, aki életkora és budapesti zenei előélete miatt igen nagy tekintélynek örvendett ugyan, de valódi teljesítménye ezt az elismerést nemigen indokolta. Egy évig tanított szolfézásra, de tanítási színvonala meg sem közelítette a nála jóval fiatalabb, bohém természetű, de izmos tudású és jó humorú Vízváry Ferencét. Ez utóbbi egyik legkedvesebb tanárom volt. Sajnálatos, hogy a vidéki lét és az oda nem figyelés zeneszerzői életművét elsüllyesztette. Amúgy kiváló zene- és énekkari karnagy is volt. Ha megfelelő környezetbe kerül, manapság talán a magyar zenei élet jeleseként tartanák számon. Serfőző József tanított hegedülni. Sajnálatosan korai halála mélyen érintett. Egy hegedű-zongora darabbal búcsúztam tőle 2002-ben, mely a „...luceat ei...” („fényeskedjék neki”) címet viseli. A darabot bemutatták a Fészek-klubban és a kottája is kiadásra került. Még 1993-ban kellett búcsút vennem Vass Jánostól is, akinek emlékére írtam az *Elégia egy gordonkás halálára* című darabomat, csellóra és vonószenekarra. A tanári karból kedves emlékek fűznek még Nádor Józsefné Éva nénihez, aki a mártírhalált halt neves zongoraművész, Faragó György tanítványa volt a Zeneakadémián. Éva néni fia, „Süni” egyik legkedvesebb barátom volt: 1966-ban együtt nyaraltunk Budapesten nagynénjénél, Márta néninél. Süni (aki egyébként szintén László) verseket is írt ekkoriban, sőt egy „oratóriumot” is alkottunk együtt. Gyerekesnek látszó alkotói együttműködésünknek azonban felnőttkori eredménye is lett. Két versére írt dalomat a 90-es években meghangszereltem zenekarra. Mindkettő rádiófelvételre került. Az egyik – *Szerelem* című – hallható 2001-ben megjelent szerzői CD-men is, az *Egy szerelem korszakaiból* című dalciklus részeként. Egyébként Laci barátom anyukájának köszönhetjük új lakásunkat is, politikai befolyását latba vetve, kiverelkedte azt nekünk. A Bartók Szakiskolába történő felvételimnél pedig igen pozitív jellemzést adott rólam. A bőgőtanárom Németh Gyula volt, aki 20 évvel később a Szombathelyi Szimfonikus Zenekar tagjaként részt vett *Magyar rekviem* című oratóriumom bemutatóján, a budapesti Zeneakadémián. Ezen a ponton kell írnom édesapámról is, aki szintén az új tanári karban kezdte meg működését. (4)

Ez irányú váltásában nem kis szerepe volt a taktikai megfontolásnak. Hiszen az egyetemi felvételiknél ekkoriban sokat számított a szülők foglalkozása. És az ugye mindjárt másként hangzik, hogy „állami zeneiskolai tanár”, mint az, hogy „karnagy-kántor”. (Aczél elvtárs bevallása szerint a párt 1963-ban törölte el a származás szerinti megkülönböztetést a felvételikén.) Édesapám tehát megkezdte zenetanári működését, bár ez a kezdet csak az új épületet és tanári kart jelentette. Ő ugyanis már Egerszegre kerülésekor is tanított a Zrínyi Gimnáziumban. (Itt volt tanítványa a későbbi neves színésznő, Gurnik Ilona, a Nemzeti Színház tagja.) A zeneiskolában is tanított, amely ekkor egy kis házban működött a zsinagóga mellett (ezt az utcát lebontották). Nem tudom, hogy vele egy időben-e, de az 50-es években tanított itt Virizlay Mihály gondonkaművész is, aki később az Egyesült Államokban lett professzor és a Chicagói Szimfonikusokkal is fellépett. Id. Király László tehát aktív pedagógusként működött, magántanítványai is voltak (köztük a mai egerszegi közélet nem egy jeles tagja). Személyében egyébként talán az egyik utolsó kelet-európai „városi muzsikusz” távozott el. A 16-17. században, Németországban, Ausztriában természetes jelenség volt a „Stadtorganist”, aki egyúttal zenepedagógus, kórusvezető, zeneszerző stb. volt. Nos, édesapám mindezeket a szerepeket betöltötte: gimnáziumi énektanár, zeneiskolai zongoratanár, templomi orgonista, egyházi, majd világi kórusvezető, egyházi éneket, saját kórusművet, átiratokat készítő zeneszerző, majd 10 éven keresztül a Zalai Hírlap zenekritikusa is volt (1965-75). Az

Kedves Barátom!

Köszönöm az ípen üdvözlő kártyáját és a kóruskompozíciók kottáit. Mindent hiánytalanul megkaptam. Sajnos rettentő hajszában éltem, s elkerülte a figyelmemet a kórusok megszólaltatása; január 11-étől kezdve azonban Balatonfüreden leszek egy hónapos pihenőre; remélem ott elcsi-
pem őket.

A művek, amennyire a kottából kiveszem, igen sikerültek: megemelik a szöveget. De persze hallani is kell őket.

Köszönöm, hogy ilyen szeretettel foglalkozott velük; az az írisem, a találkozás szerencsés volt.

Az új esztendőben további jó munkát kíván és szíves baritossággal köszönti öreg barátja:

Budapest, 1988. január 7.

Keresztury Dezső

Keresztury Dezső levele if. Király Lászlóhoz, 1988. jan. 7.

Országos Filharmónia helyi képviselőjeként hangversenyek konferansziéja, műsorismertető írója. Mellesleg megírta Zala megye zenetörténetét 1972-ig. (Ennek egy példányát a Megyei Könyvtárnak ajándékoztam.) Összegyűjtött zenekritikáit szerettem volna itt helyben megjelentetni, de elutasításra találtam. Ami az édesapám zenei képzettségét illeti, a 40-es években a Zeneakadémia egyházzenei tanszakának két éves kántorképző tanfolyamán végzett. Tanárai között ott találjuk Bárdos Lajost, akivel élete végéig kapcsolatban volt. (Bárdos tanár úr meglátogatott bennünket is a Landorhegyen 1967-ben.) Levelezésüket később apám a Bárdos Lajos Társaságnak ajándékozta, ám egy-két levelezőlap, ill. levél itthon maradt, ezeket őrzöm. (Főiskolai végbizonyítványát nem kisebb emberek írták alá, mint Zathureczky Ede, a világhírű hegedűművész, valamint Dohnányi Ernő /1877-1960/ zeneszerző, zongoraművész és karmester, a magyar zene klasszikusa.)

Ilyen szülői előzmény után persze nem csoda, ha a zenei érdeklődésem igen korán megmutatkozott. A Plébánia udvar felőli helyiségében rendeztük be a hálósobát, itt volt a zongora is. Egyik első emlékem, hogy édesapám Bartók *Mikrokozmoszából* zongorázik, én pedig megkapaszkodva gyerekágyam rácsában követelem: „Még! Apa, még!” Később a családban még senki nem hallotta, hogy közeledik a katonazenekar, de én már igen, és izgatottan szaladtam ki az utcára. Nyári vasárnapokon az 50-60-as években a plébánia ill. a mozi előtti téren rendszeresen játszott a helybeli Honvéd Helyőrség Fúvószenekara, az akkor 40 év körüli, fekete bajuszos, békebeli időkre emlékeztető katona karmester Ódry Lajos vezényletével. (5)

Én afféle gátlástalan gyermekként (4-5 éves lehettem), odaálltam mellé és utánóztam mozdulatait. A szám végeztével Ódry karnagy úr leguggolt hozzám, és azt mondta: „Kisfiam, belőled nagy karmester lesz.” Ekkoriban szüleim is azt gondolták, hogy karmester leszek, mivel, ha a rádióban zenét hallottam, azonnal odaálltam el, és bőszen vezényelni kezdtem. A rézfúvós zenéhez más emlék is köt: akkoriban az állami ünnepek reggelén 7 órakor zenés ébresztőt tartottak. Nagy teherautó járta a várost, rajta a „fruttyogós” zenekarral. Számomra misztikus hangulata volt annak, amint a Rákóczi út felől messziről közeledve, meghallottam a zenét, amely egyre erősödött. A főtérre érve aztán elfordult a Kossuth utca felé a teherautó, így a zene halkulni kezdett, távolodóban. Talán ez az élmény is hozzájárult ahhoz, hogy

később kedvencemmé vált Debussy *Fetes* (Ünnepek) című zenekari művének *Ünnepnap reggelén* című tétele. Ebben a zeneszerző pontosan ezt a közeledő, majd távolodó hangzást komponálta meg rendkívül érzékletesen. A másik fontos alapvető zenei élmény persze a templomban ért: az orgona hangzása és a tömeg éneke. Azóta is számomra az orgona egyet jelent a templommal. (Szakrális művet először 2002-ben írtam *Missza Zalaegerszegiensis* címmel. Ennek bemutatója 2003 novemberében volt a Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben a férfiakkal kiegészített Canterina kamarakórus előadásában, Paál Enikő vezényletével. A mű nyomtatott kottája is megjelent.)

Az iskolai énekórákról – a népdalok megismerésén kívül – nem sok pozitív emléket őrzök. Mivel zeneiskolába jártam, az általános iskolai tananyag nekem meglehetősen szűkösen tűnt. A szovjet és magyar mozgalmi dalokat viszont nem igen kedveltem. Bár kétségtelen, hogy az oroszos dallamvilágot ezeken a „nótákon” keresztül (is) ismertem meg. Negyedszázad múltán, az Országos Rabbiképző Intézet Goldmark kórusának tagjaként, aztán meglepődve fedeztem fel a döbbenetes hasonlóságot az orosz mozgalmi dalok és a chaszid, jiddis dallamvilág között. Persze, ez nem véletlen, hiszen naiv indíttatásból, az egyenlőség reményében a kommunista mozgalomban szép számmal vettek részt rabbik, kántorok, templomszolgák családjából származó emberek, köztük zeneszerzők is, mint Szergej Dunajevszkij. 1967-ben, amikor a Landorhegyre költöztünk, logikus volt, hogy átiratkozzam a landorhegyi iskolába, hiszen lakásunkkal szemben, az út túlsó oldalán volt az intézmény. Édesapámnak nagy vitája volt ekkor Vajda Józseffel (6), a Liszt Ferenc Zenei Általános Iskola igazgatójával, aki nem akart elengedni. Végül aztán megegyezés született, aminek – utólag – nagyon örültem. Kellemes légkörű iskolába kerültem ugyanis, megértő tanárok, kedves diákok közé. Ma is szeretettel emlékszem osztályfőnökömre, Bajzik Józsefnére, irodalom tanárnómra, Radnótinéra, a biológiát és testnevelést tanító Panác Antalra. (Érdekesség, hogy egerszegi származású páromat, Zsókát is ugyanezek a tanárok tanították.)

Aztán eljött 1968, amikor is felvételt nyertem a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskolába, Budapestre. Ettől kezdve lassan budapestivé váltam, annak ellenére, hogy a lelkem egerszegi maradt. Innentől kezdve családom története elválik az enyémtől: ők itt maradtak, én elköltöztem. (Egyik nővérem Tapolcára ment férjhez, tehát ő sem egerszegi már.) Az iskolai szüneteket persze itthon töltöttem, de hosszabb itt tartózkodásra csak az utóbbi néhány évben volt lehetőségem. Eleinte nem tudatosan, de zeneszerzői munkásságomban egyre nagyobb szerepet kezdett játszani a „zalaiság”, az „egerszegiség”. Amikor 1978-ban lehetőség nyílt arra, hogy a Magyar Rádió népzenei rovata számára feldolgozásokat készítek, természetes volt számomra, hogy Vajda József *A zalai zöld erdőben* című gyűjteményéből válogattam a dalokat. Ez lett az első rádiófelvételem. Kb. 10-15 évig rendszeresen hallható volt ez a felvétel a rádióban (sok más, kb. 3 órányi feldolgozással együtt), de az új műsorpolitika megszüntette az ilyen típusú adásokat. (Reméljük, nem örökre...) Így a legfiatalabb generáció már nem találkozhat ezzel a népzenei élménnyel.

1983-ban jelent meg a *Visszhang* című zalai versantológia. Ebből válogattam ki 6 költeményt, s ezekre született meg *A szülőföld lelke* című vegyeskari ciklusom. (Ennek megszólaltatására 11 évet kellett várnom, míg a Nemzeti Énekkar előadásában Antal Mátyás vezényletével bemutatásra került, ill. rádiófelvétel készült belőle.) 1990-ben írtam a Keresztury Dezsőnek (7) ajánlott *Zalatáj* című zenekari szvitet, melynek 4 tétele (*Hallottad-e hírét Zalaegerszegnek?*, *Sáncregiment*, *Régi ballada*, *Dombos Zala zengő dala*) egyértelműen árukkodik a zene által kifejezni kívánt tartalomról. 1996-ban készült a *Búcsúzások* című zenekari dalciklusom, melyben helyet kapott egerszegi barátom, Nádor László egy verse, s melynek legtöbb tétele a Gyenesdiáson élő Kántor János Kurszán költeményeire íródott.

1998-ban aztán kezembe akadt az *Egerszegi Múzsza* című kiadvány (versfüzet), amely úgyszólván lavinát indított el: *Egerszegi daloskönyv* címmel immár háromkötetnyi dalciklus van készen. Az I-II. kötet – mely szoprán, ill. tenorhangra íródott zongorakísérettel – bemutatója Egerszegen volt, a Nemzeti Filharmónia által rendezett hangversenyen 2001-ben és 2006-ban. (Ez utóbbiban a szoprán dalokat a helyi születésű Sáfár Orsolya adta elő – csodálatosan.) Az első kötet immár nyomtatott kotta formájában is hozzáférhető. (Az egerszegi Millecentenáriumi Közalapítvány jóvoltából.) A III. kötet alt, ill. bariton hangra készült, 2009-es városi bemutatója még csak a tervezés állapotában van.

Nem szeretném tovább untatni az olvasót zalai témájú zeneműveim felsorolásával, hiszen az önmagában külön cikk témája lehetne. Annyit azért befejezésül megírok, hogy *A zalamegyeieknek* című Vörösmarty versre írt férfikarom (1998), *Vallomások Zaláról* című kantátám (2002-3), *Hálaének Zalának* című nyitányom (2004) és a *Zalai számvetés* című tenorszólóra írt zenekari dalom (2004) bemutatásra vár.

Zalaegerszeggel tehát nem szűnt meg a kapcsolatom (szellemi értelemben sohasem), csak a sors, ill. a zeneszerzés szakmája a fővároshoz, ill. a külföldre köt. (1980-ban állami ösztöndíjjal a genti egyetem elektronikus zenei stúdiójában dolgoztam 8 hónapig. Az utóbbi években rendszeresen szervezek kortárs magyar zenei esteket a brüsszeli Magyar Kulturális Intézet, ill. a genti Rode Pomp számára.)

Érdekes intermezzója volt életemnek az az időszak – bizonyos értelemben ma is az –, amikor családi okok miatt, 2004-től, ismét huzamosabb ideig zalaegerszegi lakos lettem. A lakásunktól nem messze lévő, landorhegyi VMK-ban jöttem össze a Pannon Tükör munkatársaival (itt kapott helyet az újjáalakult szerkesztőség), közülük Ferencz Győző újságíró-helytörténeti kutatót már régtől ismertem. De sógorom, dr. Szigethy István is a folyóirat gyakori szerzőjévé vált. Így aztán a baráti beszélgetések szakmai fordulatot vettek: megegyeztünk, hogy a lap számára értékeléseket, elemzéseket

írok a kortárs zenéről, rovatvezetői státusban. Aminek azért is örültem, mert – ha más körülmények között is – folytathattam a rádióban megszakadt zenei szakírói pályámat. Úgy gondolom, ennek egyik csúcspontja volt a József Attila megzenésítésekről írott, több folytatásban megjelent (komoly kutatásokon alapuló) tanulmány-sorozatam. (Sajnos, befejezetlen maradt, de remélem, lesz még időm lezárni ezt a rendkívül izgalmas témát.) Így a gyermekkori-zenei kapcsolat, azt is mondhatom, egy új dimenzióval bővült.

Amikor 1984-ben tagja lettem a Magyar Zeneművészek Szövetségének, kezünkbe adták az ország zenei térképét. Legnagyobb szomorúságomra a térkép egyetlen fehér foltja Zala megye volt... Az indoklásban az állt, hogy a megyében nem működik egyetlen olyan muzsikos sem, aki méltó lenne arra, hogy tagja legyen a Szövetségnek. (Budapesti laccímekkel nem számítottam zalainak.)

Király László és Keresztury Dezső 1994 októberében a költő otthonában.

A magam részéről szeretnék azon lenni, hogy a következő évtizedekben ez a helyzet gyökeresen megváltozzon. Van mire építkoznünk: Vajda József, a kiváló fagottművész innen indult el. Az utóbbi években a mai fiatalok közül olyan – hozzá hasonló – európai rangú muzsikosok kerültek ki, mint Mátyás István, a Bécsben élő, nyugaton egyre foglalkoztatottabb orgona- és zongoraművész, négy kiváló énekesnő, a már említett Sáfár Orsolya, valamint Pintér Edina, Vajda Júlia és Váradai Zita. Ez utóbbi énekesnő nemrégiben a Kodály-év alkalmából Franciaországban Kodály *Háry János* daljátékában lépett fel, ahol a narrátor a világhírű francia színész, Gerard Depardieu volt. Énekeseink sikerei Dormánné Pödör Valéria kimagasló pedagógusi tevékenységének köszönhetőek. De ő áll a profizmus ajtaján kopogtató (és muzikális értelemben oda már be is lépett) kiváló Canterina női kar mögött is, amely jelenlegi karnagyának, Paál Enikőnek vezetésével akár a nagyvilág koncerttermeit is meghódíthatja. Jó, hogy működik a Városi Vegyeskar, mely lehetőséget ad az énekelni kívánó embereknek, s egyúttal megfelelő közege az egyéni tehetségek kibontakozásának. Az utóbbi években minőségi ugrás következett be a Zalaegerszegi Szimfonikusok fejlődésében is. Az én nemzedékem 60 év múlva már nem lesz a színen. De én – Keresztury Dezső szavaival élve – megelégszem azzal, hogy „az új világ, elég, ha csak élénk tűnt”.

(1) Sajnos, 1965-ben kisajátították és a „Lordok háza” elnevezésű modern lakóépületet emelték a helyére. Itt lakott a „főelvtársak” egy része, de pl. Varga Csaba, a kiváló - tragikusan korán elhunyt – karikatúra szobrász is. Ablakunk rendkívül közel esett egymáshoz, így ő könnyedén „rendelt” tőlem zenéket, melyeket szívesen eljátszottam neki.

Barátságunk Budapesten is folytatódott, majd többször megszakadt. 2004-ben értesültem sokkal korábbi haláláról. Úgy tudom, életműve elkallódott, megsemmisült.

(2) Talán nem járok messze az igazságtól, ha azt állítom, hogy Sarolta nővérem (1946-1998) idő előtti halála nem kis mértékben köszönhető a kommunista rendszernek. Az 50-es évek elején az iskolában a tanító néni mindenkit megénekeltetett. Szegény nővérem naivan előadta az „apát bácsit az Isten éltesse” végződésű köszöntő éneket, mire a tanítónő rettenetesen legorombította: hogy mer ilyen klerikális reakciós éneket előadni. A gyerek persze nem értette, hogy miért szidják. S ez csak egy lehetett, és nem is a legsúlyosabb, a sok korai gyerekkori traumából, amit aztán felnőtt korában nem tudott feldolgozni, s a betegségbe menekült. A rendszer aljasságára jellemző, hogy Éva nővérem – aki az 50-60-as évek fordulóján a Zrínyi Gimnáziumba járt, s az iskola legjobb tanulói közé tartozott, kitűnő bizonyítvánnyal – fényképét nem tették ki az ún. dicsőségtáblára. Édesanyám kérdőre vonta az osztályfőnököt, mire az így válaszolt: „Hát tudod, hogy mi a helyzet!...” Vagyis '56 után, a megtorlások idején, a katolikus kántor lányának a fényképét nem lehetett kitenni a falra. Ezek után apám ment be a gimnáziumba, és kemény fellépésének következtében mégis felkerült a nővérem fényképe a dicsőségtáblára.

(3) Ez 1960-ban volt. A felvételin énekelni kellett, s a tanító nénik boldogok voltak: végre egy gyerek, aki nem a „Pancsoló kislányt” énekl... A kor híres slágerétől a magam részéről irtóztam, akárcsak a többi hasonló giccses „nótától”. („Járom az utam”, „Dalold el ezüst gitár” stb.)

(4) Képességei alapján igazgató is lehetett volna, ehhez azonban be kellett volna lépni a pártba. Ám vallásos meggyőződése ezt nem engedte, kétszínű játékot pedig nem akart játszani. Ezzel együtt marxista „fejtágításra” neki is kellett járnia. Emlékszem a napra, amikor télikabátban, kalapban hazajött, s a kezében lévő marxista könyveket az asztalra vágta: „Nem csinálom!” – kiáltotta. Nagy traumát okozott neki az is, hogy mint pedagógusnak, megtiltották neki a templomba járást. Egy ideig próbálta magát a tilalomhoz tartani, de később mégis eljárt az olai templomba, gondolván, hogy ott kevésbé van szem előtt, mint a városközpontban.

(5) 20 évvel később testvére, Ódry Árpád vezényelte felvételre *Induló'78* című szerzeményemet a Magyar Rádió 6-os stúdiójában, a Honvéd Helyőrség Központi Fúvószenekara élén.

(6) Vajda József, a kiváló zalai népdalgyűjtő, akiről Nován iskolát neveztek el. Fia, szintén József, Liszt-díjas fagottművész, az első európai rangú, egerszegi származású muzsik: évtizedekig a Rádiózenekar szólamvezetője volt.

(7) Dezső bácsival 14 évig volt személyes kapcsolatom, számos versére írtam zenét, ám ezek taglalása külön cikket igényel.

Kuk, Lidia: Beszélgetés,
Minitextil gyűjtemény, Szombathelyi Képtár

Botár Attila

Hálakehely budafokra

Bámuld, ám ne sokáig, a pezsgő gyöngyszemeket, mert
 tűnik csillagokon túl, száll az erő poharadból,
 s pergő, teste-hagyó buborék: lelked szakad így el
 tőled (jobb nem tudni mikor, hogyan és a helyét sem)
 hírtelenül vagy hírt, jelet adva utódnak a mérték
 higgadt kortyairól: „Ne tovább!” De köszönheted ajzott
 ámulatodnak az édes gömbök gyors fakadását,
 zajlását a nedű aranyának mozdulatodtól,
 s hogy mindezt segített meglátni, megérni teremő.
 Hálakehely hús cseppje talál Budafokra. Ha éltél
 éveket itt csoda-pillanatokban – mondd, hova tűntek?
 Látod előbb vagy utóbb idelejt, idedobban a kérdés:
 táncosan-élőn, vagy súllyal keserítve. S erőt ad.
 Vedd poharaddal, emeld magadat föl! a karcsúra kortyolt
 ízeket engedd, járjanak át nemesítve, kedélyed
 illó gyöngyszemekeken mulatozzon, a képzeletet küldd
 esti utakra, s a jókedved mosolyát föl utánuk! –

A korty szonettje

A bort világra hozni
 platóni bába-munka,
 de torkunk pincehossznyi,
 pohár kell asztalunkra,

folyékony napsütés, korty,
 kivált piros, s ha szőke
 s vérünkbe belekóstolt:
 kapunk ifjabb erőre –

Az illat, íz, a szín, hang
 keményebb napjainkon
 kísér, s ki visszapillant

mosolyba rejti s titkon
 megőrzi el nem illant
 hevében: ott van itthon –

Jász Attila

belső pince. Azaz van egy hely

(i)

Van egy hely a szívemben, amit pont így képzeltem el.
Ahogy egy váratlan látogatás során mélysége elém tárult.
Ahol vérvörös bort érlelnek.
De hogy épp egy régi pincében

ismerem fel a rejtett kamrát,
melyet elzár előlem a test, a karmám,
amelyet hordok,
melyben jól elférnek az üres és a teli hordók,

műanyag kannák.
Élővé és valóságossá tesznek.
Akár az elvetélt vagy elvétett gondolatok,
ha váratlanul összetalálkoznak egy kockás abrosz fölött.

(ii)

Elkárhozott, vagy talán csak elzárkózott villoni lelkek
lengedeznek a szellőzőlukakon ki-be.
Talán éppen attól válik megírhatóvá az érzés,
hogy soha nem léptem át a küszöbét.

Holott egészen biztosan tudom.
Van egy ilyen hely a szívemben.
Volt egy gyerek, egy ház, egy kert, egy emlék.
Amit nyugodtan odaképzelhetsz a félhomályba.

(iii)

Dohos, málladozó vakolat, nemes penészfoltok.
Amilyen apám szívizom-gyulladásos pitvara is lehetett
harminc év betegség és dohányzás után.
Nehezen reprodukálható tónus.

(iv)

Egy ilyen szívbeli pince sajnos mindig figyelmeztetés is.
Gondoljuk végig a lehetőséget a bejutásra.
Van-e esély, kezünket a szívünkre téve, hogy ott minket
bárki is az asztalnál ülve kitartóan várna.

Kikészítve fél liter bort előre.
Egyelőre.
Miközben a fáradt vért folytonosan frissebbre cserélve,
a megbeszélte időt immár illetlenül túllépve,

mégis megérkeznénk.
Felejtést remélve a helytől.

borongó. Csendélet üveggel és pohárral

(i, üveg)

Kávé, tea, borozgatás. Miközben
néhány gondolat úgy szíven talál,
hirtelen fel se tudok állni. Csöndben
fekszem, hallgatom, ahogy a halál

lassan csordogál. Mintha üvegből.
Hagyni kellene, fogyjon el, akár.
Borfolttal a hatást lehet fokozni.
(Idővel kikopik a szövetből.)

Fájdalmat csak mondat képes okozni.

(ii, pohár)

Hús páratest, félterasz, fázós padülés.
Mi van még? Egy pohár bor. Semmi vadulás.
Ennyi csak, pernye száll, a többi irodalom.
Hiába valóság, félszáraz Balaton.

Olajos György: Termékek,
Minitextil gyűjtemény, Szombathelyi Képtár

Gaál Zsuzsa

Isten nem szereti a kutyákat (Részlet)

Ajánlom ezt az írást Dr. Medgyessy Péternek, akinek – miniszterelnök-jelöltként – mindig összeszorult a szíve a nyomor és a szegénység láttán, és akinek a mai nap is összeszorul a szíve, pedig már nem miniszterelnök.

2002-ben megjelent egy könyvem, *Kutyaélet* címen, az Élet és Irodalom kiadásában. A kutyás szakemberek, amikor a kéziratot elolvasták, elhúzták a szájukat, mondván: ez nem annyira a kutyákról szól, mint inkább a magam nyomoráról.

A jelen írás – szerintem – a magam nyomoráról szól, de ha egy emberügyi szaktekintély azt állítja, hogy inkább a kutyákról, akkor sincs baj.

Ha van, aki olvasta a *Kutyaéletet*, tisztában van az „előzményekkel”. Újraolvasása csak annak jó, aki mazochista lévén, ismételten borzongani akar, amikor is szó kerül lakás-maffiózókról és más effélékről. Ebből kiderül, hogy az ember, a megélhetése érdekében, könnyedén elveszítheti az otthonát, és annak érdekében, hogy törvényesen mégis megpróbálja visszaszerezni, elveszítheti az ingóságait is. A törvénykezés igénybevétele felemészt annyit, amennyit egy félkarú rabló. Az igazság győzedelmeskedésének pedig pont annyi az esélye, mint annak, hogy három eper álljon egy sorban, aminek következtében aztán dőlni kezd a lé a félkarúból.

Elvesztettük tehát a házunkat, mert kölcsönre volt szüksége a vállalkozásunknak, és elvesztettük összes ingóságunkat, a gépkocsitól a kézisztárig, amelyek értéke belefolyt a polgári perbe, és végül elvesztettük azt a darab földet, nagyanyai örökségemet, ahol férjemmel egy sátorban éltünk, és ahol reméltük, hogy a tél már saját, szilárd burkolatú kuckóinkban talál, de ez sem nyert.

A tél idegenek szilárd burkolatú kuckójában talált, akik bérleti díj fejében ezt lehetővé tették. A saját földet elhagytuk, mert egy jóindulatú ember megsúgta, hogy a pilisszántói önkormányzat, amelyhez területileg tartoztunk, fölbérelte a csobánkai cigányokat, hogy gyűjtogassanak ott egy kicsit, egyrészt.

Aztán meg egy állampolgár, úgy is, mint lakosság, bejelentést tett a szentendrei rendőrségen, sérelmezve, hogy a területen csavargók tanyáznak, másrészt. A rendőrség (becsületére váljon) pironkodott, mikor bebizonyosodott, hogy akit ő csavargónak vél, az a törvényes tulajdonos, de az a néhány perc, ami alatt ez bizonyítást nyert, na meg a kézben tartott fegyverek látványa, igen mély nyomokat hagyott bennem.

Igen mélyeket. És máig is igen érzékenyeket.

Ha nincsenek a kutyáink, valószínűleg egyszerűbben találtunk volna lakást, mint velük, de hogy munkát találtunk volna-e, az erősen kérdéses. Velük viszont elmehettünk a vasadi állatotthonba dolgozni, és „bent lakni”, amit három hónapig bírtunk.

A három hónap élményeiről beszél a *Kutyaélet*.

Szól ez a történet mindarról, ami az állatvédelem fennen és sokszor hazugul hirdetett tevékenysége mögé rejtve zajlik („természet- és környezetvédelmi gondok enyhítése”), nem is egy helyen, és amibe belefér a kutyakereskedelem és kínzás, és mindaz a gyalázat és gyötrellem, amit csak a kemény pénzekkel takargatni lehet.

A *Kutyaélet* tehát leginkább a pénzről szól.

Mikor átvettem a tiszteletpéldányokat, nem nagyon akaródzott elolvasnom így, nyomdakészen a könyvet. Hogy miért nem, arra eszembe jutott egy igen fura, de valószínű magyarázat, egy régi történet kapcsán.

Gyermekkoromban ismertem egy tüneményes embert, Szegedi Szabó Istvánnak hívták, sokáig ő volt Miska bácsi levelesládája a rádióban. Mielőtt színész lett volna, tengerészként működött az Osztrák-Magyar Monarchia flottájánál. Ott volt a Szent Istvánon, amikor az elsüllyedt. Műtyüroncként, tátott szájjal hallgattam a történetet arról, hogyan küszködött órákon át a tengerrel, mire partot ért.

Aranyos, naiv felesége mondta egyszer: „Nem szeretem hallgatni ezt, Pista! Ahányszor meséled, mindig attól félek, hogy kiderül, a katasztrófát nem éled túl. Attól félek, hogy nem érsz partot.”

Valahogy hasonlóképpen voltam magam is a saját történetemmel. Nem mertem elolvasni, mert attól félttem, kiderül: ezt nem éltük túl.

Ili úgy vesz pártfogásába, hogy észre sem veszem. Gyakorló hajléktalan, bár ez még nem látszik rajta feltűnően.

- Ne nagyképűsködj a negyven forintoddal! Nekem néha háromszáz is összejön az újságból, de a reggeliért nem fizetek. Elveim vannak.

Elvigyorodok.

- Néha nekem is. De ettől a reggeli eddig még pénzbe került.

- Ha megéred, hogy főállásban hajléktalan légy, találsz majd olyan helyet, ne félj, ahol szükség van egy magadfajta státusz-szimbólumra.

Már a 7-es busz egész közönsége azt figyeli, ahogy csuklom. Nem bírtam abbahagyni a röhögést, attól kezdek csuklani.

Ili a hátamat csapkodja.

- Ha megjajedsz, majd abbahagyod.

Így igaz. Fölszál egy fazon, ellenőrnek nézem, és úgy hagyom abba a csuklást, ahogy illik.

- Ennyire azért nem kell kiakadni. Ha ellenőr, hát ellenőr. Van bejelentett lakásod, ahová kiküldhetik a csekket?

Megrázom a fejemet.

- A főbérlő nem híve az efféle különbségeknek.

- Mint például a bejelentés.

- Mint például.

- Akkor meg?

- A mamám mindig azt mondta: közlekedési eszközt, ha csak nem a sajátod, ingyenért ne bitorolj.

Ili elmosolyodik.

- Csuda egy mamád lehetett.

- Honnan veszed, hogy már nincs?

- Ki alszik a pályaudvaron, ha él még az édesanyja?

Nagyot nyelek, de nem kezdek el bögni. Gyorsan visszakanyarodok Ili kinyilatkoztatásához, amittől csuklani kezdtem.

- Mesélj inkább arról, hogy lehetek státusz-szimbólum.

- Egyszerűen. A kisebb élelmiszerboltok tulajdonosai hiénák, de azt akarják, ne látszódjék rajtuk a hiénaság. Legalább is ne nagyon. Ezért aztán, amelyik ad magára, az állandó hajléktalannal dolgoztat. Van, aki csak reggel, van, aki egész nap. Bekeccsölöd a tejet, a kenyeret, az üdítős rekeszeket, és reggelizhetsz. A sorra érkező vevők pedig könnybe lábadnak a tulaj nagy szívjóságától. Érted már? Az ember kifigyeli, melyik kócerájban ügyködik a tulajdonos szolójában, személyzet nélkül, aztán egyik reggel óvatosan besegít, óvatosan, nehogy kullancsnak látszódjon. Aztán meg szabadni kell, ha megkínálják, de azt is csak egy határig. Mert ezek a hiénák nem olyan tukmálós fajták, tudod? Ha nem fogadod el a másodszerit, tovább nem kínálnak.

A Kosztolányi felé menet Ili újragumizza a haját, és lekapirgál néhány lekapirgálható maszadékat a farmerjéről.

- A tisztaszegénység – magyarázza és elhúzza a száját. A válla meggörnyed, a látvány azt sugallja, törd el, kérlek, hogy egy levegőt kell szívnod velem.

Hirtelen a rávággyi házörzöt látom, a birkafejjel, zabálj, ne ugass. Én is tudom, mi az éhség, de az éhség más, mint az éhezés. Az éhség még emlékezik az önérzetre. Az éhezés már nem. Az éhezés csak a ráerőszakolt fegyelemre emlékezik. A szabályokra, amelyek előírják, hogy koldulni csak úgy lehet, ha az ember azzal nem zaklatja a környezetét. De ha én éhezem és éheznek a kölykeim is, akkor hogy a fenébe bírom ki, hogy ne küldjem el ezt a metálszínű Peugeot-s cicust a tetves anyjába, aki undorodva húzza el a száját, csak, mert véletlenül a látókörébe kerültem? Ha fegyelmezetten kibírom, talán nem is igaz, hogy éhezem. Vagy nincsenek is kölykeim, és ha nincsenek, akkor nyilván azok sem éheznek. Viszont, ha a cicusnak állampolgári joga, hogy undorodjon, nekem állampolgári jogom, hogy tetvesanyázzak. Egy-egy.

És csak ennyit kellett kibírom, hogy egy adag kávéval a kezemben elhagyhassam azt a rinyát, akinek Ili szolgáltatja a piros pontot, a nagy, túlvilági elszámoláshoz.

A Munkaügyi és Szociális Minisztériumot szeretném megkörményezni, Ili ajánlkozik, hogy elkísér az ügyfélszolgálatukra, örülök neki. Még mindig nagyon korán van, mi a nyavalyát csináljak egyedül, és hová menjek? A szél keményen rángatja a kabátomat, behúzódnak egy villamosmegálló műanyag fedele alá, mint akik várják a villamost, újra meg újra. Megborzongok, Ili megdörgöli a hátamat.

- Ez az, csajok! – röhögi egy félrészeg, láthatóan leszibikusnak néz, hülyén érzem magam tőle.

- Mostanában efféle közegekben mozgok, lehet, hogy ezért vagyok érzékeny az ilyen megnyilvánulásokra.

Elcsöndesülök. Elmegy a kedvem a sztorizástól, pánikolni kezdek. Ez rendes, menetrendszerű pánikom, ami akkor is működik, ha nem a lét szelén lopakodok, mint most. Azt hiszem, pontosan emlékszem a kialakulására.

1956-ig ateista módon nevelődtem. 56' novemberében, hatévesként kerültem kapcsolatba a vallással, anyai nagyanyámnál, Pilisszántón, ahová anyám a harcok elől lemenekített. (A Margit-híd pesti hídfőjénél laktunk, a Pozsonyi

úton.) Kormos nagymama nem rajongott értem, három unokatestvéremért annál inkább. Én kreol voltam, „akár egy cigánypurdé”, ők „szép fehérek”, szerinte engem kisasszonyként tartott addig a másik nagymamám, amibe beletartozott a napi mosdás, a tiszta bugyi, a főtt étel és a törődés, általában.

A törődést Kormos nagymama letudta azzal, hogy rám szólt, ne igyak kútvizet, mert attól megfájdul a torkom. Az asztalon, kancsóban, mindig volt bor, igyak azt, attól leszek szép piros. Így visszagondolva az ott töltött egy év jó részét laza, félrészeg állapotban éltem, hat évesen, alig 20 km-re Budapesttől. Kormos nagymama határtalan bűnnek tartotta azt, hogy engem pogánynak neveltek. Ő bigott katolikus volt és gonosz a javából. Ezen nincs mit szépíteni. (Anyám kezdő óvónőként, a 40-es évek végén a szülőfaluja óvodájában kezdte a szakmát, és első fizetéséből vett magának egy csipkés, habselyem kombinét. Nagyanyám akkor kiátkozta és kitagadta, anyám a kántortanítóéknál húzta meg magát, amíg Pestre nem költözött.) Kormos nagymama tehát a kezébe vette a nevelésemet, és attól kezdve félttem mindentől. Kormos nagymama Istene kegyetlen volt és keményen büntette a legparányibb vétket is, de az nem izgatta, hogy mocskosan és éhesen lődörgök a Pilisben, a Bodri kutyával és számócát keresek meg papsajtót a Pázsiton, hogy úgy érezzem, ettem valamit.

A második osztályt már újra otthon kezdtem, összezavart fejű kisgyerekként, aki esténként, titokban azért imádkozott kegyetlen Istenéhez, hogy az ne engedje nem hinni benne.

A pánik innen ered. A rettegés úgy alakult ki, hogy elképzeltem, mit tesz majd velem az Isten, ha rájön, hogy már nem hiszek benne.

Ili megbök, ránézek az órára, és kilépünk a villamosmegálló műanyag rekesze alól, hogy a minisztériumok ügyfélszolgálati ne várjanak hiába.

2.

Ili nem jön be velem.

- Tudod, hol a Dobozi? – kérdezi.

- Nem. De majd elmondod.

Elmondja, aztán közli azt is, hogy délben ott vár, fogja majd a sort az ebédosztásnál.

- Nem mehetek. Eleszem valaki elől a kaját, pedig nem is vagyok hajléktalan.

- Mi az, hogy eleszed valaki elől? Ha nem jössz, akkor, akkor meg előled eszik el, erre gondolj.

- Megmaradt még a negyven forintom, mert megreggeliztetél. Vehetek belőle zsómléket.

Elhúzza a száját, legyint és elindul.

- Negyven forintos liba – motyogja, de a libát csak én hallom libának, mert annak akarom hallani. A magánhangzók ugyanazok.

Ilivel többet nem találkoztam, pedig az ő története közel áll a sajátomhoz. Ő se a vágányok közt látta meg a napvilágot, igaz, az ő lakását nem egy nyálas csaló nyúlta le, hanem a saját testvére, az alatt, amíg Ili Németországban dolgozott és onnan küldte haza a pénzt, hogy édesanyja meg tudja venni belőle a lakást, magának, Ili öccsének és Ilinek. Mire Ili hazaért, már tények várták, amin se jogilag, se emberileg nem változtatható. Tény volt, hogy az édesanyja meghalt és tény volt, hogy az öccse eltűnt, miután a lakást átjászotta egy tésztaképu akárkinek.

Ili először az öccsét kereste. Aztán a régi barátait. Aztán meg munkát, bármilyet, ehelyett ingyen konyhákat talál, meg nyomoroncokat, akiket még ő pesztrált. Ilinek nincs Miklósa, nincs lánya és nincsenek kutyái. Nekem mindez van. Ennyi a különbség.

A minisztériumi ügyfélszolgálatok láthatóan nem a magamfajta ügyfélre várnak, ha egyáltalán várnak valakire. Mert rajtam kívül csak a pohos biztonsági őr ácsorog a szobácskában, jobb híján a nadrágját rángatja följebb és följebb, aztán meg kibámul az ablakon, elmerengve a sürgölődő, virgonc kukáslegényeken, amíg a munkaügy kifaggat, miért is hagytam ott az Állatotthon Alapítványt, ha nem volt más munkám.

Nem bírom a gyilkosságokat. Az értelmetlen, sorozatos haláleseteket. Ha bírnam, a vágóhidra mentem volna, nem egy állítólagos állatmenhelyre.

A hölgy hangot vált és sajnálkozik.

- A jogszabály értelmében nem kaphat munkanélküli segélyt, hiszen nem dolgozott alkalmazottként 210 napot. Három hónap az csak 90 nap, előzőleg meg ugye vállalkozó volt.

A „vállalkozó”-t olyan undorral pottyantja ki a száján, hogy csodálkozom, miért is nem öblöget utána? Eddig úton-útfélen mindenkit azzal nyüstöltek, hogy vállalkozzon. Akkor meg?

- Hallgasson rám, regisztráltassa magát. Jó?

- Már megtörtént. Évekkel ezelőtt. Amikor csődbe mentünk és visszaadtam a vállalkozást.

- Együttműködött azóta velük?

- Nem tudom. Hogy kellett volna?

Megcsóválja a fejét, közelebb hajol.

- Bízunk benne, hogy kifog valami tisztességes ügyintézőt, aki igazolja, hogy együttműködött. Hogy jelentkezett, amikor kellett, és nem utasított vissza munkát.

- Nem utasítottam vissza, mert nem is ajánlottak.

- Az lényegtelen. Önnek szüksége van segílyre, az meg annak a függvénye, hogy az ügyintéző igazolja az együttműködést. Az igazolással Ön elmegy ahhoz az önkormányzathoz, ahová utoljára be volt jelentve, és akkor azok folyósítják majd a rendszeres segílyt...

- Köszönöm.

- Úgy három hét múlva.

Érzem, hogy elsápadok. A tanya bérleti díja már több mint esedékes. Amikor eljöttem, a kutyáknak még volt puffasztott kukoricájuk, de Miklósnak már csak egy kis krumplija maradt, meg egy sütőtök, és Jenő bácsi se tud kölcsönözni, hiszen még egy hét van hátra a nyugdíjig. A munkaügy kicsit tördeli a kezét, aztán közelebb húzódik hozzám.

- Írjon egy kérvényt Haragh Péter miniszter úrnak, a kolléganő majd eligazítja. A miniszter úrnak módjában áll kiutalni egy egyszeri, nagyobb segílyt, de nem tőlem tudja.

A kérvény sorsa a későbbiekben úgy alakult, hogy a miniszter úr, vagyis az, aki a nevében az illetékes, leküldte a kérvényt – pár hét múlva – a vasadi önkormányzathoz, mondván, ők az illetékesek. Az fizessen, aki önkormányzat. A jegyző asszony ki is jött környezettanulmányra, és sopánkodott, hogy az önkormányzatnak mennyire nincs pénz. Mikor kiderült, hogy kiadóban az állatthonról írott könyvem, azt mondta:

- Jaj, csak nem derül ki, hol is van ez a menhely? Borzasztó, hogy mik történnek ott! Nem is akarom hallgatni, hiszen nálunk a kutya családtag. És ha bármiben is tudunk segíteni, csak szóljanak! De komolyan!

A jegyző asszony a sopánkodáson kívül mást nem tett, igaz, nem is kértük. Eredetileg se a falutól akartam volna segílyt, mire föl akartam volna? Mi az összefüggés köztünk és a vasadiak közt? Semmi. Azon kívül, hogy – állítólag – ugyanazon a Magyarországon élünk valahányan. Nem kell erőlködnöm, hogy megfogalmazzam, mit értek, Francois Villon pár száz éve már elmondta a nevemben is: „Hazám földjén is száműzött vagyok” – panasolta akkor az ő hercegének. Vajh, milyen nyilvánulna az én polgármesterem, ha ezzel állnék elébe? Egek! Micsoda nagyképű szöveg! Mikor nincs is polgármesterem. De ha már a költészetnél tartok, eszembe jutott az a vers is, amit a villamosmegálló műanyagrekeszéről olvastam le, amíg livel kiküszöbölni próbáltuk a szelet. A vers ritmusára figyeltem fel, ismerős volt nagyon:

Kishaver, mondanám, de cseszd meg,

Csak lovagolsz a szavakon,

Amíg ti géesemeseztek,

A géesemé a haszon.

Édes József Attila, halhatatlanná lettél, még akkor is, ha te ezt emígyen írtad le:

Proletár! folytatnám, de unnád;

tudod, hogy nem élsz lazacon

amíg tőkések adnak munkát,

a tőkéséké a haszon.

A tőkések haszna leköt addig, míg a hivatalhoz nem érek, ahol kifognom kéne egy tisztességes ügyintézőt, de semmiyet se fogok ki, mert akkora a tömeg, hogy már nem jutok sorszámhoz. Jutok viszont tiszta mosdóhoz, kicsit jobban érezném magam a véghez vitt arc-, nyak-, és fülmosástól, ha a beinduló fogfájás nem akadályozna meg benne.

Minden előzmény nélkül támad a bal felső akárhányas, amin egy híd egyik pillére nyugszik. (Mint egy otffejtett emlékműve a rendszerváltás előtti időknek.) Még jó, hogy nem indultam a Doboziiba, Ili után. Most valahogy nem ajz fel az evés gondolata. A fogorvos gondolata sem ajz fel, mert sejtlemem sincs, mik jelenleg az árfolyamok, és van-e valami, ami csak úgy, állampolgári joron megillet.

Lüktet az agyam is már, mire a Szentkirályi utcához érek, máshová nem mehetek, sehová sem tartozom. A rendelőben az adminisztrátor kétszer is rákérdez a lakcímemre, mert úgy gondolja, hogy az utcai zajoktól esetleg nem hallom.

Hallom.

- Nincs lakcímem – motyogom.

- Dehogynincs – magyaráz türelmesen, mint egy hivatásos gyógypedagógus. – Lakcíme mindenkinek van. Lakni mindenki lakik valahol.

Bemondom a bértanyát, bízom benne, hogy a hölgy megelégszik a bemondással, nem kér hiteles igazoló okiratot.

A doktornő érzéstelenít, és kikapja a gyulladt fogat. A híd másik pillére stabilan tartja magát a hátsó, teljesen ép fogon. Úgy hallom, a doktornő remélte, hogy a híd majd lejön a jó fogról, de nem jön le, így aztán fogastul kirántja.

- Ma már ne egyen – mondja, és vállon vereget.

- Nem fogok – ígérem, esküre emelt kézzel.

A Mikszáth téren még sütöget a nap, lehullanak egy padra és várok a csodára. Egy jól szituált úr személyében érkezik. Körülsündörög, aztán megáll, de ugrásra készen és hozzám hajol.

- Mennyi? – kérdezi, vagy inkább csak lehelel.

- Semennyi – felelem. – A foghúzás ingyenes.

Kimered a szeme, helyből nagyot ugrik, aztán rohanvást távozik, akárcsak az utolsó napsugár. A föltámadó szélben kihúdom magam, ahogy leesik a disztíngvált úr kérdése.

- Van tarifám! – gondolom felvillanyozva. – Fogam az nincs, de van tarifám.

Kár, hogy Deák úr, az autóvezető-oktató ezt nem hallotta. Biztos többé nem mondana topisnak. Kurvának mondana, de az mégis más.

Több lépcsővel másabb.

Egy kétnyelvű – kéthazájú költő

Mohos–Adamska Elżbieta

Lengyelországban született, Wrocławban végezte tanulmányait népművelő-könyvtár szakon. Házasságkötés révén került Magyarországra, s a nyolcvanas években költöztek Zalaegerszegre, ahol jelenleg is dolgoznak. Egy kis, város környéki faluban, Csatáron élnek. Férje – a versírást támogató – magyartanár. A költő így vall erről a kettős kötődésről és verseiről:

„Sok éven keresztül gyötört a honvágy: még az ég és a mező színe, a szél illata is más... Most már nem vesztetek érzem magam, hanem inkább: mint aki plusz értéket kapott. De ahogy csak lehet, megyek haza feltöltődni...

Minden ösztönöz, ami megérint. A vers megörökíti egy pillanat lelki rezdüléseit, gondolatcikázásait. Papírra vetve őrizi a hol tragikus, hol boldog emberi állapotot. A költészet kitar előttünk egy ablakot, be/kitekintve az olvasó olyan világot fedezhet fel, amelyet korábban nem ismert vagy észre sem vett. Nyugalmat áraszt, vagy éppen érzékennyé tesz, nyitottá mások gondjai iránt.”

Versei eddig négy lengyel antológiában szerepeltek, és 2008 őszén kétnyelvű, önálló kötetet jelentetett meg Twarze gwiazd – A csillagok arcai – címmel. A legtöbb költeményét lengyelül fogalmazza meg, aztán némelyiket magyarul újraalkotja. De vannak kivételek is, vagy talán a hatás erősebb, ilyenkor magyarul szólal meg az érzés, a látvány...

A kötetét 2008 novemberében Bécsben mutatta be a IX. Könyvszalon keretében, a Lengyel Alkotók, Újságírók és

Műfordítók Európai Egyesülete (APAJTE) meghívottjaként.

A haza elvesztése

hiszen az édenben éltem
tücskös madaras zöld
csendben

Norwid
világa
sajátom volt

ősz-suhintotta fák
a fatörzs bölcs melegébe
bújt verebek

decemberi pihézó
tánc
szentestén
az Isten ölében

hiszen az édenben éltem
lépésnyire

elmentem

egy angyal sem űzött el

(Budapest)

Velünk lakik az Isten

Velünk lakik az Isten:
az orgona lila illatában,
a fecske bizalmában
az ember felé.

Velünk lakik az Isten:
a fehérre mosott ingben,
az emberi tiszta vágyban
a megbocsátás felé.

Velünk lakik az Isten:
a fák csöndes bölcsességében,
a megfáradt öregek imájában
a szeretet felé.

Csatári ősz

Az éjszaka hideg álma
új színt hozott
a dombok viharába

A fecskék nyitott szívvel
hasítják már a végtelent

Íves katedrálisuk
őrzi az ég

A ház falában
az őszi tájban
él a reptük

Sír a csend
utánuk

(Csatár, 2004. október)

Már csak...

már csak a madarakat etetni
csendesen
- ahogy csak lehet
ablakot tárva
- a kiénekelte néma
fény felé

muskátlit ültetni
évről évre többet
szőjék a csend
vérző függönyét

a kert sarkába menekülni
a magára hagyott fű
illatába
hol a verebek biztonságban
világgá kiáltják
- csend utáni vágyamat

Karácsonyra várva

lassacskán
hogyan az öröm
kristálycseppecskéit
ne törjem össze
hogyan túlzott buzgósággal
gyermek-kiáltássá ne változzak

folyamatosan
– alkony és hajnal múló csendjével –
közeledik a karácsony

már nem veszteség az elmúlás
nem kergetek tegnapot

órák számlálják a sötétséget

világosodik

a szomorú zaklatott világnak
újra megszüli
az Ég
a fehér békességet

Nem többet

Csak annyit képzelek
mint tölgynek erőt
hozzásimulsz
finom szerelmemhez.

Csak annyit képzelek
mint fát koronája
átöleled
törékeny testemet.

Gábrriel József: Akt

Szepes Erika

„Távozz hát tőlem, személyesség, mélység...”

(Kovács András Ferenc)

Gondolatok a paradigmaváltásról – II.

A posztmodern irodalomelmélet igyekezett minket meggyőzni arról, hogy nincsen jelentés, pontosabban az irodalmi műveknek nincsen jelentésük, azt csak olvasójuk bűvöli rájuk a művekkel létesített diskurzus (értsd: kapcsolatteremtés, azaz olvasás) folyamán. Amiként azt – az elmélet komolyságához illő szakértelemmel és nyelvezettel - Kulcsár Szabó Ernő megfogalmazza: nem lehet tudni, hogy „szöveg és én interakciójában mi történik az énnel, ő olvas-e tényleg, vagy őt olvassa a szöveg.” Majd másutt: „Csak a felejteni kész, a paradigmákról leváló helyes olvasásnak van esélye új igazságok felismerésére és megfogalmazására.”. Szegedy-Maszák Mihály megfogalmazásában: „Minden újraolvasás folytatja és kitörli, azaz felejteti és felejteti a korábbi magyarázatokat.”. Bodor Bélának – ezen a ponton – más a véleménye: „Ezek illúziók. Előzetes vagy egyszerűen csak korábbi olvasatainkat nem rombolhatjuk le, nem tudjuk elfelejteni, és ennek nem is lenne értelme. Ennél reményteljesebbnek látom az újraolvasást, ami a korábbi olvasat épségét megőrizve, annak felülvizsgálata útján igyekszik új olvasatot építeni a másik szomszédságában.”

De nemcsak mű nincsen, hanem – mű hiányában – alkotó sem, hiszen, ha fontos volna az alkotó személye, fontos volna az ő olvasata – azaz teremtő szöveggenerálása -, így megdőlné a szöveg magánvalóságának elve. A magánvaló szöveg pedig csak betűhalmaz, amiből az olvasó (befogadó, recipiens) tetszés szerint állítja elő a maga számára legfontosabb, személyiségének leginkább megfelelő művet. A szöveg lebontása értelmetlen – csak az olvasás folyamatában létrejövő és érvényben lévő értelmes – kis elemeire már a nyelvbeliségig történő lecsupaszításon is túlmutat: e nézet szerint a nyelv kis elemeinek működése spontán szerveződés, amelyből jön majd létre a mű. A nyelv önszerveződése megismerhetetlen, kiszámíthatatlan, így az „alkotás” folyamata a soha meg nem ismerhetőség szférájába kerül, s a legszükségesebb agnoszticizmusba torkollik.

Anakronisztikusnak tűnhetik, mégsem tanulság nélkül való összevetni a mű önszerveződésének illetően módját Tristan Tzarának a művek létrehozásának műveleteit pontról pontra sorba állítható használati utasításával:

„Vegyetek egy újságot,
Vegyetek egy ollót.
Válasszatok ki az újságban egy olyan hosszú cikket, amilyen
hosszúnak a költeményt szánjátok.
Vágjátok ki a cikket.
Gondosan vágjátok ki belőle a cikk szavait, és az összeset
tegyétek bele egy zacskóba.
Gyengéden rázzátok össze.
Egymás után húzzátok ki a szavakat és olyan sorrendben rakjátok le,
amilyenben előjöttek.
Lelkiismeretesen másoljátok le őket.
A költemény rátok fog hasonlítani.”

(Hogyan kell dadaista költeményt írni? 1920, Szabó Gy. ford.)

Tzara „végterméke” még személyes: a véletlenszerűen egymáshoz kapcsolódott betűk-szavak „szerzőjükre” fognak hasonlítani. A mai teória spontán szerveződő szövegei nem igényelnek közreműködést, maga a nyelv generálja őket, így nem hasonlítanak „alkotójukra”. Végre. A szerző személyessége is kiküszöbölődött a műből. Ami maradt: azok az önmagukban összefüggéseket nem képező nyelvi elemek, a szavak. A mindenféle modernizmust (prae-, posztmodern, neo- és transzavantgárd, strukturalizmus, dekonstruktivizmus) bekebelező és megemészte újra előadó Roland Barthes fogalmaz talán a legvégletesebben, a legkíméletlenebbül leszámolva a Szerzővel: „...a nyelvészet pontos elemzői eszköztárat kínálta a Szerző lerombolásához, mivel kimutatta, hogy a nyelvi megnyilatkozás a maga egészében üres folyamat, amely tökéletesen működik anélkül is, hogy megtöltenék a beszélgetők személyével: nyelvi szempontból a szerző pusztán az, aki ír, ahogyan az én is pusztán az, aki kimondja, hogy én: a nyelvnek 'alánya', és nem 'személye' van, s ez az alany, amelyben semmi sincs, pusztán az őt meghatározó nyelvi megnyilatkozás, egymaga is 'megtartja', azaz kimeríti

a nyelvet.”. És: „A modern író, miután elföldelte a Szerzőt, nem hiheti már elődeinek patetikus elképzelései szerint, hogy keze túlságosan lassan követi gondolatait vagy szenvedélyeit, s hogy ezért – a szükségből erényt kovácsolva – hangsúlyoznia kell a késedelmet, és véghetetlenül ‘dolgoznia’ kell a formán; az ő szemében saját keze, amely leválik mindenféle hangról, s amelyet a leírás pusztá gesztusával irányít, (s nem a kifejezésé), egy eredet nélküli területet jár be – legalábbis nincs más eredete, mint maga a nyelv, vagyis éppen az, ami folytonosan megkérdőjelez mindenféle eredetet.”. Majd:

„A Szerző eltávolításától fogva tökéletesen hiábavalóvá válik az az igyekezet, hogy ‘megfejtük’ a szöveget. Ha Szerzőt adunk egy Szövegnek, azzal valamiféle végpontot jelölünk ki számára, végső jelölteket találunk neki, lezárjuk az írást. [Itt még a *non finito* Umberto Eco által legpontosabban megfogalmazott esztétikáját is rendszerébe építi Barthes. – Sz. E.] E felfedezés nagyon jól megfelel a kritikának, amely mindig fontos feladatának tekintette a Szerző (vagy hiposztázisai: a társadalom, a történelem, a lélek, a szabadság) feltárását a mű mögött: mihelyt megvan a Szerző, a szöveget máris ‘megmagyaráztuk’, s a kritikus győzelmet aratott: egyáltalán nem meglepő az sem, hogy a kritika (legyen akár az új kritika) a szerzővel mindig egy időben inog meg. A sokszintű írásban minden *kibogozandó*, de semmi sem *megfejtendő*; a struktúrát nyomon követhetjük, minden szálán és minden szintjén ‘felszedhetjük’ [...], de alapja nincsen; az írás terét bejárni kell, nem áthatolni rajta; az írás folyton felkínál valamilyen értelmet, de csak azért, hogy azután mindig elenyésszen: a jelentés szisztematikusan kioltása felé halad. Ugyanakkor az irodalom (bár helyesebb volna mostantól *írásról* beszélnünk), mivel nem hajlandó arra, hogy a szöveget (és a világot mint szöveget) egy ‘titokkal’, azaz valamilyen végső értelemmel ruházza fel, olyan tevékenységet szabadít fel, amelyet teológiaellenesnek nevezhetnénk, hiszen, ha nem vagyunk hajlandóak megállítani a jelentést, azzal végső soron Istent és az ő hiposztázisait, az észet, a tudományt, a törvényt is elutasítjuk.”

Ha tehát a szöveg, bocsánat, mostantól *írás* jelentését eszünkkel, tudásunkkal, szakmánk törvényszerűségeit felhasználva mégis kutatjuk, értelemmel ruházzuk fel – istentagadókká válunk. A harmadik évezredben.

A hazai dekonstruktivisták közül először Kulcsár Szabó Ernő vezette be a lírai én- és szubjektumfelfogást – azazhogy tagadásukat -, iskolát teremtve az irányzatnak, amelynek tagjai közül néhányan még a mesternél is szélsőségesebben fogalmazzak, így pl. Schein Gábor: „A lírai szubjektivitás a nyelvben, a költemény nyelvi kifejezése során, az olvasóval folytatott dialógusban jön létre, vagyis inkább potencialitás, mint meglevőség.” És: „A költői szubjektivitást nem valamely objektivitásfogalom szembezállásaként, de nem is eleve meglévő, ego-szerű, egyedi és stabil entitásként kell felfogni.”

Így érte támadás harmadikként a *jelentés* és a *mű* után a *Szerzőt* is. Teoretikusaink hallatlan leleményességgel írják át az Új Tannak megfelelően régebbi szerzők műveit, szövegek műfajait, rúgják fel az általában vett írott szöveg és az irodalom különbségét. Különösen élvezetes munka ez, ha közben egy Szerzőt elmebetegként is kezelhetünk, s különösen egy olyan szerzőt, akinek egész életműve a küldetéses személyesség jegyében született. Bókay Antal egy elemzése József Attila pszichoanalitikus kezelés közben született szabadasszociációs szövegéről mint posztmodern versről értekezni: „A posztmodern vers rengeteg [...] kölcsönzött történetet, tárgyat tartalmaz, ismert, de az adott szövegben eredeti jelentésében nem értelmezhető mondást, gesztust, narratív fragmentumot hasznosít. Ezek az adott pillanatban (értelmezhetetlen) sztereotípiák azt a materiális hátteret jelzik, emelik be a versbe, amely ott rejtőzik mindenki saját bensőség érvényesítő akcióiban (fantáziájában, álmaiban). A pszichoanalízis egyik lényeges célja az, hogy az inskripciók személyes rétegét *sajátos (kétszemélyes) olvasati pozícióban ideiglenes olvasattá változtassa* (kiem. Sz. E.).

Az inskripció, a léttartalmak materialitása mellett fontos a nyelv saját jelentés előtti hangja, betűi materialitása, az anagramma, mely a nyelv fenomenalitása (a jelölt-jelölő viszony) helyett a jelölők érzéki-materiális sorát hangsúlyozza. A Saussure által anagrammának és hypogrammának nevezett nyelvi jelenség a szótagok, szavak véletlenszerű hangja azonossága alapján a szöveg jelentésségét bírálja felül, és egy új, nem intencionált, hanem retorizált olvasati stratégiát követel meg. A beszélni még nem tudó gyermekek és az elmebetegek ismerik ezt a materiális nyelvet, meg természetesen sokat tudnak róla a modern utáni költők. Érdemes például olyan *posztmodern műbe beleolvasni, mint a Szabad ötletek jegyzéke* (kiem. Sz. E.). Az egész szöveg folytonos pulzálásra épül, a materiális és nem materiális (katakretikus, prosopopeás) beszéd között. Ami igazán hiányzik belőle, és ami miatt már sokan nem veszik lírának, az éppen a teljesen kizárt metaforikus, szimbolikus, de talán pontosan ezért testesíti meg a posztmodern lírai beszéd mintapéldányát:

bál
bála
hála
hala
hal

meghal
 meghallgat
 hallga csak hallga
 kísértetek
 a legény az anyja szívét kivette megette
 levágta a fejét
 megszólal a halott anya
 megütötted magad, fiam?
 mese
 mesemese meskete
 tehén segge fekete

A szövegben először anagrammatikus tiszta hangzási materialitás formálódik meg (bál, bála, hál, hála), majd katakretikus szerepű, metaforikus értelem nélküli terminusok sora következik, melyek a szó-szintből (meghal, meghallgat, kísértetek) egy mini-narratívához, valamiféle népies horrorhoz jutnak (mely egy pszichoanalízisben tárgyalt jellemzőt, az orális szadizmust asszociálja), és végül ebből emelkedik ki a selfet reprezentálni kívánó, a költő személyére, József Attilára vonatkozó szöveg, a mama alakja és története. A vers itt egy pillanatra rekonstruálja a beszélő költőt, és megérinti azt a modalitást, amelyben *A kései sirató* [sic!, Sz. E.] vokatívusza, aposztrófja mozog, (a különös az, hogy ott a gyerek szólítja a mamát, itt viszont a mama a gyereket). Egy pillanatra azonban ez már megszakad, 'mese' lesz a személyesség története, és ez a szó újra visszaviszi a szöveget a katakretikus és anagrammatikus szintre. A részletben szereplő mondóka, a 'mesemese...', sőt a népi horror szövegrész is felirat jellegűek, mint tárgyiasult memóriadarabok, mint egy lelki kőtár maradványai lépnek fel. Míg az inskripción nem lehet átlátni (őt magát látjuk, rajta keresztül semmit), az anagrammatikus sor tiszta, megállíthatatlan átláthatóság, amely ezzel megszünteti önmagát (minden hangzás véletlenszerűen valami további hasonló hangzáshoz vezet). Minden átlátható ugyanis csak attól az, hogy valamедdig, egy határig az, tehát nem lehet végtelen, meg kell hogy álljon valaminek, egy fenomenálisnak az észrevételénél. Az anagrammatikus sor viszont nem ér véget, legfeljebb abba lehet hagyni, voltaképpen nem más, mint formális, retorikai palimpszeszt, ahol minden jelölő hangteste mögött nem egy jelölt, hanem egy másik jelölő hangteste áll..."

A posztmodern teória szerint minden szöveg – mű, ha viszünk rá olvasatot. Így alakulhat át Bókay leírásában a *Szabad ötletek jegyzéke* – posztmodern lírai művé. Nem számít a Szerző motivációja (pszichoanalitikus kezelésen felszólításra jegyezte fel a nem rendezetten, tudatából előszőkő szavakat, emlékeit, álom- és rémképeit, vágyait stb.), nem számít, hogy a Szerző – aki itt egyébként a magyar költészet egyik legfegyelmezettettebben szerkesztő alkotója volt – e szavakat nem szerkesztette, pedig ismerjük élete utolsó verseit, a *de profundis* állapotában („Négykézláb másztam. Álló Istenem / lenézett rám és nem emelt föl engem”) is formába kényszerített, magát a vers rendjével összefogó, tökéletesen tiszta elmével alkotott képekből álló „őszikéit”:

Ez éles, tiszta szürkület való nekem.
 Távol tar ágak szerkezetei
 tartják keccsel az üres levegőt.
 A tárgy-egyén mind elválik a többitől,
 magába mélyed és talán megsemmisül.

....

*Még jó, hogy vannak jambusok és van mibe
 beléfogóznom – járni gyermek így tanul...*

És idézhetnénk sokáig az utolsó verseket, egyetlen pongyola ritmust, rossz képet nem találunk. Ha ezeket a verseket tartjuk verseknek, igazán nem ítélnéjük el azokat, akik nem a *Szabad ötletek jegyzéke*-ben látják a „posztmodern lírai beszéd mintapéldányát”. És színigaz, hogy a *Kései sirató*-ban a gyermek szólítja meg az anyját - ugyan, tanuljuk már meg: „aposztrófálja” -, de az a vers éppen az anyját sirató - azóta már felnőtt - gyermek szövege. Az anya viszont megszólítja őt egy másik, bár nem lírai, hanem önéletrajzi ihletésű prózai alkotásban, az *Öngyilkosság* című vallomásban: „Az Etus a mamáért is elfutott, és a mama a munkát otthagyva szaladt haza. Mindenkit félrelökve szaladt az ágyhoz... Szája reszketett, szeme könnyes volt. Aztán – engem, a kilencéves kölyköt – fölvet a karjára, simogatni kezdett és vitt a konyhába. És csendesesen, majdnem sűgva kérdezte: 'Mondd, mutasd, fiacskám, kisfiacskám, mit ittál?' Én majdnem végtelenül boldog voltam, hogy a mama fölvet a karjára. Minden vádat elfelejtettem, csak erősen odasimultam hozzá. Ismét fölcsuklott belőlem a sírás, mert azt éreztem, hogy akkor lennék tökéletesen boldog, ha a mama úgy vett volna föl, úgy simogatna, és úgy beszélne ilyen csendesesen hozzám, ha én nem csináltam volna azt, amit csináltam.” A prózai

szöveg keletkezési ideje 1935. Nem messze a pszichoanalitikus kezelésektől. Itt megformáltan, minden külső motíváció nélkül emlékezik a költő. A „népmesei horrort” is jól ismerjük a *Kései sirató*-ból: „Ettelek volna meg!”, majd a gyermekkori prózai emlék reciproka a folytatásban: „Lásd, örülnék, ha megverné még egyszer / s mindent elrontasz, te árnyék!” Az anya itt a versben is halott, nemcsak a *Szabad ötletek jegyzéké*-ben, sőt: a valóságban is halott volt. De, mint azt Petritől megtanultam: a valóság szó obszcenitás, kiejtése tilos. („Valaha történeteket írtunk, / aztán a nemrég múltban ‘szövegeket’, / de ezek sem bizonyultak elég ‘tisztáknak’, / túlságosan emlékeztettek a valóságra {elnézést az obszcén kifejezésért’...}”)

Bókay „verselemzése” a legmélthatlanabb „újraolvasása”, a „diskurzus folytán történő megteremtése” ennek a szövegnek; prekonceptiózus követése a posztmodern elvárásoknak.

Vannak azután olyan szerzők, akiket valamiképpen mégiscsak át kell menteni a paradigmaváltás utáni időre is, mert egyrészt még volt szerencsájuk megélni ezt a poétikai világrengést, másrésztől kikezdetlenek esztétikailag és etikailag egyaránt. Közéjük tartozik Weöres Sándor, akit a posztmodern rabulisztika minden folyondárjával igyekszik behálózni, terminusokba csomagolni Kulcsár Szabó, csak hogy valódi énje rejtve maradjon – azaz, nem is kell rejtve maradnia, mert nincs neki. Figyeljük csak a bűvészműtatványt!

„...a harmincas évek elejére a magyar költészetben is végbement egy olyan paradigmaváltás, amely mélyen megkérdőjelezte a költői beszéd klasszikus alapú szituáltságát, s amelynek következtében létrejöttek az új, dezindividualizációs beszédforma poétikai feltétele is.” Ennek következtében: „... ez a nemzedék már az én egységességének kérdésességéből, határainak korlátozó voltából indult ki, és korszakos líratörténeti élményként szembesült a jelentéstani-poétikai centrumként elfogadott lírai alany destabilizálódásával.” Weöres Sándor esetében ezt muszáj módosítani, Kulcsár Szabó meg is teszi: „Weöres Sándornál és Határ Győzőnél ez nem a lírai szubjektum teljes szövegbeli ‘felszívódásával’ vagy eliminációjával, hanem inkább autentikus szerepek létesítésével jár együtt [...] az én-felfogás [...] inkább az autentikus változatok sokaságával, vagyis az alakváltás logikája (‘próteusziság’) szerint megy végbe.” Elérkeztünk két kulcsfogalomhoz: az elszemélytelenedéshez és a szerepjátszáshoz. Nos, olvassuk újra Weörest e két direktíva mentén!

„ruhából e lenti akol búze / nem múlik soha”

(*De profundis*)

Az élettörtént folyamán a gondolkodó ember először megpróbálja megteremteni, megfogalmazni személyét: ki ő, hová tart, mi a célja, ha van egyáltalán – és csak azután ér rá ezt elveszíteni, ha ugyan el akarja veszíteni... Nincs ez másként a költőknél sem, így igen gyakori a „határozott költői berobbanás”, a polgárokat megbotránkozató áttörés a konvenciókon. Ilyen Ady betörése az *Új versek*-kel, Góg és Magóg fiának Kárpátokat döngető rohamával, hasonlóan erős József Attila *Keserű nekifoházkodás*-a, már a közösséghez tartozás jegyében protestáló 1922-es *Proletárok!* című szabadverse, *Lázadó Krisztus*-a, önmagát címül megjelölő több verse, és talán a leghangsúlyosabb a harsány *Bevezető*, de nem kevésbé önfeltáró Babits beköszöntője az *In Horatium*-mal.

Weöres bemutatkozó önarcképei kétfélék: az egyik típusban a tájban, a természetben helyezi el magát, a másik típusban a társadalomban. A természetben feltárulkozó önarcképek meglepően nagy, kozmikus méretű figurát rajzolnak meg, egy eget-földet-tengert betöltő óriás alakot:

Cigaretta az árokparton.
Húsz fillér az össz vagyonom,
de az egész Föld a hamutartóm.
(1935)

(A monumentalitás, az öntudat egyértelműen rokona a „világizása hőmérsékletem” ill. az „országos volt a pusztulásban” József Attila univerzális én-képének.) Nem egyedi jelenség ez Weöresnél, megismétli a *Magyar etűdök* 8. darabjában: itt már az író ember, az értelmiségi tölti be az univerzumot:

Füvön fekszem háton,
szemem égbe mártom,
földre, vízre, hegyre
írogatok egyre.

Gyanakodhatnánk már e korai darabokban szerepversekre: a hányaveti, fiatal költő világbíró képességének szerepében tetszelgő poéta-idolra. Ám ez a kozmikus természeti alanyi lény, az Ego egy megtestesülése, végigkíséri Weörest

az egész életművön. Ebben a minőségében mindig magányos, gyermek és felnőtt (sőt aggastyán) én-jét együtt-egy-másban látja, ez is része sajátos, dualitásokon alapuló dialektikájának. Az élet végi összefoglalást a *Rongyszőnyeg* 8. darabjában olvashatjuk:

Hajnalom kékelő köde foszladoz már.
Gyermek-esztendők koravén magánya,
űrbe ásító sűrű céltalanság,
lám, hova lettél?

Ágbogas sűrűn vezetett az ösvény.
Most, a fordúlón üde tájra látok:
ó, ti dúsvölgyben viruló vetések,
távoli ormok!

Ámde térdemben viszem úti lázam.
És az aggastyán gyereket, ki voltam,
csöpp koporsóban cipelem magammal,
mint amulettet.

A gyermek mint a tisztaság, egyszerűség kizárólagos hordozója kivételezett helyzetben áll Weöresnél: nemcsak az élet tiszta, ártatlan korszakát képviseli nála, de az emberi élet folytonosságának is örök jelképe. Amint azt a *Tao te king*-ből tanulta: „Aki természetét szelíddé simítja, egyszerű, mint az újszülött gyermek.” (10. szakasz). És a két végpont egybeesése, amint nagy mestere, Hérakleitosz mondja: „Ugyanaz bennünk az élő és a halott, éber és alvó, ifjú és öreg. Mert az innen átérve ezzé, ez átérve azzá válik. A halhatatlan halandó, a halandó halhatatlan, ez éli annak halálát, az halja ennek életét.” Ennek a gondolatnak a folytatása *A teljesség felé*-ben: „Ami az úton el nem indult, vagy ami az út elején van - a kő, a csecsemő -, még nem szerzett magának semmi kincset, és önmagában véve szeretetre méltó. S a teljességbe érkezett lény, aki szerzett kincseit már magába olvasztotta, és éppúgy nincs semmije, mint a kőnek vagy a csecsemőnek: szintén önmagában véve szeretetre méltó. S a még el ne indult és a már megérkezett: azonos.” (*Vándorúton*).

Egy másik dialektikus ellentétpárban is megrajzolja önmagát: személye hol kicsi, hol nagy, a nézőponttól függő. A tér is két ellentétes pontján mutatkozik: fenn és lenn. Egy kupolaforma két aspektusában is jelen van a költő, ha a nézőpont a végtelenség, az isteni nagyság, a költő parány:

Az égig érő bércek között járunk,
egymásba olvad hegy-völgy és határ.
Ugyanaz fenn és lenn, csak annyit látok,
mint csarnok ívén mászkáló bogár.
(Isten kezében)

A költői öntudat – Én-tudat már igazi apoteózisra ihleti:

Mihelyt sorsom gubóját kihalítom,
koponyám az ég kupolája,
ívén iramlanak a sors-szövő csillagok.
(*A hang vonulása* kötet, *Terra sigillata* 12.)

Kettős természetűség jellemzi ezt az Én-képet, amely kettőségnek az alapja valamilyen, egymást feltételező, földi ellentétpár. Kitágítva a földi terrénomot, az isteniig merészkedik a költő:

Szemhéjam alá befér az egész világ.
Fejemben és szívemben elfér az Isten.
Ettől vagyok nehéz.
A számár, amelyen ülök, ettől boldogtalan.
(*A hang vonulása* kötet *Jelek* ciklusának 1. darabja)

Az első sor a kozmikus nagyság képe. A második: a tudás és a hit visszaperlése az ember számára. A harmadik sor ön-apoteózis: az Istennel eltelt személyiség súlyos. Rejtett utalás a Jézust a hátán vivő óriásra, a nevében is ezt hordozó Khrisztophoroszra, azaz Kristófra. A negyedik sor nyílt Krisztus-utalás: a *Bevonulás Jeruzsálembé* bibliai motívumának parafrázisa (a posztmodern tudomány apokrifnek mondja), az apoteózis öntudatával már játékosan: az isteni lényeket felismerni képtelen állat csak a személyiség szubsztrátumának, anyagi mivoltának tömegét érzékeli: más dimenzióban él. Isten és Én azonossága talán a legkimondottabb a *Harmadik szimfónia*-ban, mely tele van ellentétes lényegű kettősségekkel („magad vagy a vadász és a vad”) és *A beszélő forrás*-ban, amelyben az ellentétező kettősségek sorpáronként váltakoznak egy rejtett második személlyel folytatott párbeszédben („Meggzólal a kimondhatatlan / de nem mondja ki önmagát / cselekszik a kezetlen / de csak a te kezdeddel.”).

Az istenes versek a személyiségnek egy új, különös szféráját, egy sajátos intimitást teremtenek meg, amely egyenesen viszi a költőt a személyiség teljes feltárása felé – az ellenkező irányba, mint amit magának előír *A teljesség felé*-ben, a mindenségben való teljes feloldódás vágyával és annak beteljesítésével. (A „Ki vagyok én? Ki az Isten?” kérdéseket, *A teljesség felé* fejezetcímekké emelt témáit, az életpálya különböző szakaszain másként válaszolja meg, de a „Tat vam aszi” – az *Upanisádok* választát erre a kérdésre - végső soron Weöres is vallja, ha variáltan is: ez is én vagyok, az is én vagyok. Ebből – és a saját maga által emblematikus figuraként megteremtett *Proteus*-szonettből - származtatják híres „próteuszi” személytelenségét. Erre még visszatérünk.) Személyesnek kell tekintenünk az önérzetnek azt a megnyilvánulását, amely a *Nyomor* (későbbi címe: *Ijedtség*) című versből emelkedik ki. A költői öntudat Horatius és Ovidius óta ismert magabiztossága az, ami Isten fölé emeli Weörest, a teremtő művészt:

Költő voltam, szálltam isteni magasban,
magyar szó előttem oda nem hatolt még.
Most szavam botorkál; mert nappal zaklatnak,
s nincs lámpa, gyertya, hogy éjjel verselnék.

Amit én a mezőn elvégezni bírok,
tízszor jobban elvégzi akármelyik béres,
de amit a papírmezőn elmulasztok,
az Isten sem viszi nélkülem véghez.

(kiem. Sz. E.)

Ez a költő – személyes. Minden ellentétpárjában benne van – azaz, mindenből van benne valami, birtokolja a világ minden jelenségét – személyes öntudattal. Ez az öntudat a teremtés birodalmában növekszik isteni méretűvé. Alábbi verse összegzése az ellentétpárok dialektikájának, saját személyisége aspektusainak és végül ön-apoteózisának:

Minden nagyság – kicsinyiség is. Mert van mégnagyobb, vagy ha nincs, lehet.
De most elképzelek egy fehér elefántot, - áll képzeletem belső terében és nézegetem: mekkora? Most az asztalra vetítem: mint porcelán-szobrocška figyel,
most ablakon át a hegyre vetítem: a világot beborítja.
Állandó mérete nincs: - nála se kisebb, se nagyobb nincs – tehetem mogyoróhéjba vagy a mennybolt teknőjébe: mindegy.
Ily méretnélküli legyen munkám. Se kevesebb, se több, mint amennyi kinyújtózás egy zsugorodás nélkül erőmből telik,
se pompás, se szegényes: a mérettelen Istennek teremtésével közös ütemű.

(NAGYSÁG)

A költői mű mint teremtés egyenértékű az isteni teremtéssel. A teremtésben a költő azonos Istennel – a halandóságban különbözik tőle. Az embert talán megnyugtathatja a teljességben való feloldódás, a személyiségvesztés – hiszen ezt bizonygatják róla évtizedek óta! -, de a költőt nem. Élete végén született versei arról árulkodnak, hogy benne is megvolt - s talán a halál felé közeledve még erősödött – a „nyomot hagyni” nagyonis személyes, emberi igénye. Halála előtt nem sokkal nevezte meg önmagát, kettős Én-jének egyik felét „Isten-arcnak”. A földön porladó test nyomaira sok ellenség fenekedik: a pusztító-bomlasztó természet (szél), emberi erők (csaták, ellenfelek, vetélytársak), anyagok (sár). Ellenükben a kettős Én-ben rejlő Istenhez fohászkodik a költő (*Az elsüllyedt jelek*):

A szél eltörli lépteim nyomát.
 A sár eltörli lépteim nyomát.
 Itt csata volt
 és minden fuldokolt,
 más nyom eltörli lépteim nyomát.

Te isten-arc,
 kell-e még több kudarc,
 a lehetetlen táján mit akarsz?
 Őrizni lépteim nyomát.

A másik életszínvonal, ahol megnyilatkozásait követhetjük, a társadalomban létező ember, akit talán még nyomósabban sújtottak a közömbösség, a személytelenség, az alakoskodás anatómiáival, mint a természetet. Hogy a rejtőzködő-alakváltó lényre ki mondta ki először a „próteuszi” jelzőt, ma már feltárhatatlan. Feltételezhető, hogy a metaforát maga Weöres sugallta szonettjével, a *Proteus*-szal, s ezután vált irodalomtudományi közhellyé „az ő híres, személytelen próteuszisága” (a mű az *Átváltozások* szonettsorozat darabjaként született és jelent meg). A Proteus-ról könyvtárnyi elemzés született; mindenki boldogan játszott az elemek tobzódásával, az ellentétek halmozásával, ideológiák születtek és dőltek meg. Lássuk a szonettet, amelyben a Proteusként magát ábrázoló költő megjelenik a természetben és a társadalomban egyaránt.

A szonettet Weöres a műfaj (mert a szonett nemcsak versforma, hanem műfaj is) sajátosságainak tökéletes birtokában komponálta: a két quartinában – a négy soros szakaszokban – mutatkozik meg a természet a maga elemeivel, erőivel, ellentéteivel, a második quartina utolsó sorában jelenik meg az ember mint természeti lény: „sár ura”. A kifejezés a bibliai teremtésmotívumot is evokálja. A két tercina – a három soros szakaszok – a szonett mélyszerkezetének megfelelően ellentéttes az első kettőnek: ez az emberi világ, a társadalom világa. „Bírák és bankosok” ítéleteinek színhelye. Az ember itt teljesen kiszolgáltatott, a legkülönbébb béklyók kötözik. Az utolsó két sor – ismét a mélyszerkezetet követve – megpróbál „közvetíteni” a két ellentétes rész között: megbékélés nem jön létre, csak a mindent lebíró és az embert fölmagasztaló dac.

A parton Proteus alakoskodik:
 most majdnem isten, most a lehetetlen,
 most számtalan hús gyönggyé szerteröppen,
 most sziklává mered, most újra híg.

Víz és föld határ-láncára bukik,
 de menny s mélység közt lakik: ő a tenger,
 keblén sarat ringat, s e szerelemben
 sár urává, emberré változik.

Bírák és bankosok areopágja
 megméri, sorsa tűhegyen forog,
 vagy visszadobják habzó szabad árba

vagy uszonyán ember-gúzs csikorog;
 de minden sejtje tengert párolog:
 száraz port vert tanyán nem élt hiába.

Az utolsó sor gondolati párhuzama *Az elsüllyedt jelek* végakarátának: „Őrizni lépteim nyomát.” A társadalom részeként élő költő ugyanolyan igényekkel lép fel a világmindenséggel szemben, mint a természet örök erőivel viaskodó, bár érzékelhető, hogy kínjai, alávetettsége a társadalomban fájóbb. Társadalmi önarcképének megrajzolása közben világosan érthetővé teszi, mitől vált személyisége olyanná, amilyenként ő látja magát – és nem olyanná, amilyenné „újraolvasni, a régit elfeledve újraalkotni” – önmagától megfosztani akarják.

Háborús évek – a személyiség kibontása

A Nyugat harmadik generációjának tagjaként tartják számon, bár ez a generáció korántsem volt olyan egységes szemléletű, összetartó, mint a folyóiratot indító első nemzedék. Tőlük erősen eltérő szemléletűkre így emlékezik Tatay Sándor (Várkonyi Nándor gondolatmenetét követve) „...nem voltunk társadalmon kívüliek... Igaz, hogy korunk irodalmára jellemző a nyomorúság emlegetése. Prózára, versre egyaránt. Nagyokra, kicsikre egyaránt. Lassan úgy látszik, mintha a legfőbb ihletője volna a művészetnek a nyomorúság... Mintha egyetlen út lenne az irodalomba a nyomorúság megéneklése... Így van, de *mi nem megnyugodni akarunk ebben a témában, hanem kilábalni belőle*. Ha azt akarjuk, hogy legyen újdonság a lapunkban, legyen elsősorban ez.” (kiem. Sz. E.). Weöres méltán emblematikussá vált verse, a *Harmadik nemzedék* egyrészt összegzi az őket ért vádakat, főként az apolitikusságot:

Miféle generáció ez?
Ehhez képest az aggok menhelye
vad táncmulatság és csendháborítás –
szegény fiókák még annyit se tudnak,
hogy egy költőnek rosszkodni illik,
sok újat hozni, mit ne értsenek,
Petőfi és Ady is így csinálta,
itt ez a szabály, s a szabály az szabály.
De hajh, ezek a formával bíbelődnek,
a multat bálványozzák és az élő
politikától elhúzzák az orruk,
az életnek hátat fordítanak,
s elkorcsosult, távlattalan világban
fűszállal és bogárral édelegnek.

Másrészt a vádakkal szembehelyezi a valóságot:

„Politikátlan” korosztály vagyunk? ha
„szociális” versünk mind megpipáznák,
a plajbász csúcsa elkopik, fogadjunk.

...
Álomvilágban élünk? – hiba volna? –
„Petróleumszag és kávésbögre – zsíros
papír és tört kenyér” (Zelk verse): bájos
vagyálom...! Lám, ki fart vet a valónak,
nem a poéta, de a kritikus.

Weöres ezt a verset 1938-ban írta, de addigra már messze távolodott még ettől a „szociálisan érzékeny” nemzedéki csoporttól is. Az egyik legkorábbi, meghökkentően lemondó verse a *Disszonancia* (1931), melyben még az egyéni lét bizonytalansága izgatja: „A sorsom fönnakadt a fán, / már önmagamnak sem hiszek. / Mi lesz mostan? Alig-használt, prima, hátultöltő semmi; / pedig én most akartam egy igen-nagy költő lenni.”. A rákövetkező évben írt versének első címe *Madártávlat* lett volna, ezt később *Hideg van*-ra változtatta. Kenyeres Zoltán lényegre látón elemzi a változtatás okát: „A Madártávlat a valóság fölé emelkedésnek, a fölényes eltávolodásnak a versben kétségtelenül jelenlévő mozzanatát hangsúlyozta volna, a Hideg van a hozzákapcsolódást, a benne élést fejezte ki. A két címváltozat közül, erre a periódusára jellemzően, az utóbbi került ki győztesen.” Mutatvány a versből:

Nagy szennyes záporok, torkos sikátorok csíkozzák mi életünk
és enni sokaknak munkáért sem adnak, azt mondják, hogy „jaj nekünk”,
sőt azt mondják: „iszony, ami ma van, bizony már semmit sem hihetünk.”

A *Hideg van*-érzést nemcsak országos méretekben érzékeli Weöres. Egy alkotói válsága idején, amely talán nem független azoktól a verstémáktól, amelyeket ez az időszak hozott, ezt írja Babitsnak: „Ideirom néhány párszavas versemet, mik azt hiszem, közlésre úgysem valók: jelenleg ilyeneket írok, nem tudok hosszabb lélegzetet venni egy vershez. Íme [a kilenc egysorosból négyet választottam, Sz. E.]:

„*Tavaszi vetés*: A dombokon friss vetések – tarka csíkjai: - Korbácsütések.
Halott: Elszáll a pengéről a lehellet. – De a mosoly arcomra fagy, mert – mások sírják el a könnyeimet.
Osvát: Már meghalt. Sose láttam. – Telefonon beszéltem vele. A hangját majd akkor temetik – amikor engem.
Hitler: A dermedt Föld - figyelme - jégcsapként lóg a bajszán.”
 (Weöres Sándor levele Babits Mihálynak, Sásd, 1933. április 12. – Közli: *Életünk*, 1973. évf.)

A mindent éles szemmel figyelő Weöres profilja már itt is kirajzolódik: 1933-as reagálása Hitler feltűnésére a hazai irodalomban a legkorábbiak közül való. A nácizmus, a fasizmus fenyegetésére Weöres első reagálása az volt, hogy csatlakozott a Kerényi Károly körül szerveződött Sztemma-körhöz, ókortörténészek és orientalisták humanista csoportjához, akik a kultúra fegyverével próbáltak szembeállni a barbársággal. A csoport tevékenységét az ötvenes évektől igen negatívan ítélték meg, a degradáló jelzőktől megszabadítva őket, Kenyeres Zoltán árnyaltabban jellemez: a csoport szerinte „ideológiailag és politikailag fasizmusellenes volt... de szélsőséges kulturális idealizmus jellemezte... a náci Németország hatalomra jutása után a nagy ókori kultúrák eszményítése révén egy virtuális humanizmust állított szembe a valóságos embertelenséggel.” (Kenyeres 1983: 87-88). Ebben a közegben nem véletlenül ajánlhatta Várkonyi Nándor Weöresnek fordításra a Gilgames-eposzt: a földről az alvilágba szálló, majd onnan testvér-barátját ismét a fenti világba felhozni kívánó hős mítosza egyike az archetipikus meghaló-feltámadó istenekről szóló történeteknek, azoknak, amelyek az ember számára is a feltámadás reményét nyújtják azzal a gondolattal, hogy a természetbe simulás révén az egyes ember is részese lehet a kozmikus megújulásnak. A Gilgames-fordítás az egyes ember reménye a mitikus hős alakjával való azonosulás révén. A második mitikus alvilágjárás megörökítő eposz saját mű, az *Istár pokoljárása* két évvel később (1939) készült el, és a halál-feltámadás problémáját jelentős módosítással válaszolja meg. A fenti világból az Alvilágba kényszerített Istár, földi ruháitól megfosztva, pusztá testével kerül a föld mélyébe, ahol misztikus megtisztulás révén és egy éppen a számára teremtett, mindent lebíró hős, Uddusu-namír, a „legyőzhetetlen” felszabadító harca segítségével (ő e mítosz kultúrhérosa) nyeri el azt a kiváltságot, hogy visszatérhessen a földre, de most már a halottak egész népével. Weöres mítoszteremtő képelete hozta létre a sumer mítosznak ezt a sosem létezett változatát, amelyben most már a kollektív megszabadulás reménye csillan fel.

A *Theomakhia* (1939) még tovább megy a világértelmezés mitikus lehetőségével: nem elégszik meg egy esetleges közösségi békés sors bizonytalan távlatával, hanem megpróbálja átlátni egy más típusú görög mítoszban, az istengenerációk harcában a világ mozgató erőinek indítékát és irányát. A *Theomakhia* valódi görög típusú dráma, annak minden kellékével: kevés szereplővel és a karral, versmértékei is a görög dráma ritmusait ültetik át a magyarba. A görög mítosz az istengenerációk egymást váltásának archetipusa. A *Kar - a mindenkori Nép képviselője a görögök óta* - rettegve figyel, miként pusztulnak megdönthetetlenek hitt hatalmasai: saját sorsát, világát félti.

Kar: Hová zuhanunk? hová merülünk?
 semmi se járja nyugalmas útját,
 mindent rémület öntöz.

Kronosz és az ő világának apokaliptikus pusztulása már a háború képeit vetíti előre – ismét a rettegő Nép, a Kar énekel:

Rónáinkon tenger csörtet, hágóinkon jég recseg,
 sás közt élünk, mint a szárcsa, sáros víz az italunk.
 Aki hajdan óriás volt és urával szembeállt,
 fejét nádkötegre hajtja, és kifosztott és kicsiny.

A Kar nem pusztán önmagától jut el a bölcsességnek eme kollektív, már nem individuális fokára: megnyilatkozik a drámában a világ fő mozgatóereje, mely a görög filozófiában is gyakran Eros, és kinyilatkozza azt a törvényt, amely a világot igazgatja:

Eros: *A változás – e változatlan létező.*
 Mindent cserélgetek és én állandó vagyok.

A sóvár vonzalom és a bontó gyűlölet,
a változás, a létnek kulcsa én vagyok.
 (kiem. Sz. E.)

Erosnak ez a monológja már előkészíti *A teljesség felé* téziseit. Egyik kritikusa szintén világnézeti összegzésnek tartja a drámát: „Mintha életművében egybe akarná gyűjteni mindazt, amit az emberiség a történelem folyamán a teremtről, az ember születéséről, az egyéni és a kollektív katasztrófáról, a megváltásról elképzelt és álmodott, hozzáfűzve, mintegy végső kiegészítésként, saját változatát ugyanarról a témáról.” (kiem. Sz. E., Wiener 1964: 7-8).

A mítosz magyarázatai a háború kérdését az általános, a személytelen síkján választották meg. A *Bolond Istók* című, Weöres meghatározása szerint „Elbeszélő költemény prózában”, a *Prologus* szerint „tulajdonképpen önéletrajz-féle, bár a benne szereplő alakoknak, történéseknek semmi adatszerű kapcsolata sincs az élettel. Mégis: itt minden helyzet, minden mozzanat saját sorsomat tükrözi álom-messzeségből.” Az *Első ének* kezdete pedig szabályos népmesei kezdet: „Igazi nevemet már rég elfeledtem, mindenki Bolond Istóknak hív időtlen idők óta. Csaknem a világ teremtésétől kezdve élek, sokat láttam, hallottam, tapasztaltam, el is fáradtam; nemrég még olykor bekukkantottam Debrecenbe, de ma már jóformán azt se tudom, hol vagyok, és csak az emlékeimen tűnődöm. *Mert mióta világ a világ, nem lettem bölcsebb, ez az egyetlen bölcsességem...*”. A Bolond Istók maszkjába bújó költő nem először játssza el a különc-furcsa bohóc szerepét. A *paprikajancsi szerenádj* (1935) a legszebb szerelmes vers, amit sápadt képű Pierrot valaha mondott – soha Weöres férfi módra előadott vallomást nem írt, szerelmes költeményei mind álruhásak (*Grancorn lovag, Psyche, Fairy Spring*, a problémát nem elsősorban esztétikailag kell és lehet megközelíteni, mint inkább személyiség-lélektani alapon, erről lásd Szepes 2005/3).

A Bolond Istók mese, de egyben önéletrajz – a Bevezető szavainak értelmében önlélekrájz -, amelyben a mesés elemek a valódi világ fölé épülnek, belőlük lehet le- és bekukkantani Debrecenbe és más valós helyekre. Weöres e művét 1943-ban fejezte be, és - lehet, hogy véletlen egybeesés, de szerintem semmiképpen nem lehet figyelmen kívül hagyni – fennmaradt egy levele, amelyet Jékely Zoltánnak írt 1943 karácsonyán, december 24-én keltezve, Csöngéről, amelyben így látja önmagát. „Irigyellek, hogy a mai világban is ennyire tudsz ember maradni, én bizony oszlásnak indultam, még mielőtt kialakultam volna; újabb írásaim a *circusz és a tébolyda közt képeznek enyhe átmenetet*” (kiem. Sz. E., kéziratból, közli: Magyar Orpheus: 200-201). Minthogy a levél az év végén született, összegezte az addigi írásokat: erősen valószínűsíthető, hogy köztük volt a *Bolond Istók* is. A „megtébolyodást” egyértelműen a „mai világnak” tulajdonítja a költő, a „mai világ” az akkori Debrecen, Magyarországot – és Európát jelentette: a megtébolyodást, szerepjátszó bohóccá válást - a világháborút. A világnézeti-vallásos nagy mű, *A teljesség felé* egy évvel később, a filozófia nyelvén fogalmazza meg a háború kitérésének okait: „Amely nemzet fölényben akar lenni más nemzetek fölött: *hóhérrá vagy bohóccá* válik... A legnagyobb csapás, ami egy népet érhet, ha egyoldalú irányítással az ítélőképességét tönkreteszik. Az ilyen nép elzüllik, és mennél *vásáribb* kalandor nyúl érte, annál könnyebben odadobja magát.” (kiem. Sz. E., *Az országhoz*). Nem nehéz Weöres „mai világában” ráismerni Mussolini és Hitler portréjára, ideológiájuk típusára. És megjelennek a mese valóságában, a *Bolond Istók Ötödik Éneké*-ben, a tér- és időutazás során Tenohtihuakánna vált világban, az ókori azték birodalomban. Itt a főhős kísérője és reménytelen szerelme – beszédesen – egy Reményke nevű fiatal lány, aki elvezeti rajongásának, imádatának tárgyához, a nép gonosz vezéréhez, Vicipuclihoz. (A műben szereplő nevek történelmieket, Weöres egy kicsit a magyar prozodiához igazította hangzásukat.) „A társaság feje egy púpos, karikalábú, téglavörös hajú törpe volt, lapos orrát néhány szőrszál körítette, és folyton vigyorgott... Vicipuclihoz egyre többen jártak, egyre többet beszéltek róla. Vicipucli, Vicipucli – sustorogtak a sétahelyen, az üzletben, a piacon. Forrt a levegő Tenohtihuakánban. Nemsokára Vicipucli egy reggelen megjelent a Láthatatlan Égitest temploma előtti tér közepén. Szélesen vigyorgott, és nádihegedűn muzsikált, hangszeréről madzagon fabáb lógott s a zene ütemére rugdalózott a levegőben. Köréje gyűltek a kíváncsiak; volt, aki kuncogott-röfögött; volt, aki megmeredt a csodálattól. Lökdősték, rúgták, feldöntötték egymást, hogy lássák a törpét és táncoló fabábját; nőtt a tömeg...”. Innentől felgyorsul a történet irama: Vicipucli magához ragadja a hatalmat, elúzi a jó Kecalkatli királyt és megkezdi gyilkos diktatúráját. „Vicipucli válogatott legényei járták a házakat. Aki bármiért nem tetszett nekik, férfi, nő, gyermek: vitték a Gyíkok-rétjére, és szőlővessző ketrecbe zárták. Már ezrével sorakoztak hosszú sorban a ketrecek, el se férték a réten. Minden éjjel máglyát raktak, és a becsukottakat elevenen elégették. ...egyszer hallom valakitől: Reménykét is szőlővessző-ketrecebe zárták. Estére hetven ezer embert égetnek el egy óriási máglyán és ő is köztük lesz.”. Bolond Istók meg akarja menteni Reménykét, aki azonban elhárítja ezt: „- Látod, ő mégis szeret! – suttogta ábrándozva. – Ma éjjel elfogad engem áldozatul, az ő tökéletességét hirdető máglyán eléghetek. Jaj, milyen boldog vagyok!” „Reményke, idefigyelj! – súgtam vissza. - Kiszabadítalak, bárhogy is... Vagy, ha nem engednek ki szépszerével, kiszabadítalak varázslattal, az égi hatalmak segítségével. – Fölemelkedett és megvetően nézett végig rajtam. – Te el akarod rabolni az én boldogságomat? – kiabálta. - Te szívtelen! Te gyilkos! Takarodj innen! – Éjszaka pecsenyeszagú füst lepte vastagon a hegyoldalt. Föl se néztem: hetven ezer ember ott ég a máglyán, és ott parázslík, ott füstöl Reményke is.” Hogyan is mondja *A teljesség felé?* „Az ilyen nép elzüllik [ti. Reményke koldul], és mennél vásáribb kalandor nyúl érte, annál könnyebben odadobja magát.” (*Az országhoz*).

A mesebeli történet több rétegű. A régmúlt történelmi valósága, az aztékok városa, Tenohtihuakán létezett, és létezett annak jó főistene, a bőség és béke letéteményese, Kecalkatli (a Tollaskigyó, Weöresnél: Kecalkatli), és létező kultusza

volt Vicipocstlinak, a vérengző főistennek (a 'Baloldali Kolibrinak', Weöresnél ő Vicipucli, akinek véres emberáldozatokkal szolgáltak). Szepesi Attila kitágítva a mitológéma tartományát, túllép a konkrét Mussolini és Hitler képen: Vicipuclit egészen „mai politikusnak” tartja (Szepesi: 1988). A gonosz demagóg mitikus archetípusa Weöresnél a gonosz vörös törpe, akinek karriertörténete kora két háborús népvézerének parabolájául szolgál. De van még egy rétege a Vicipucli-parabolának. A népet bővészműtatványokkal és bábtáncoltatással elkápráztató *púpos törpe* félreérthetetlen célzás Thomas Mann Cipollájára, aki – minthogy nem parabolisztikus mesének, hanem realista elbeszélésnek a főszereplője – nem fabábót táncoltat, hanem a bábúvá tett embereket, akik ugyanolyan rajongással adták meg magukat neki (természetesen Mario kivételével), mint Tenohtihuakán népe Vicipuclinak. Weöres ismerte az azték mitológiát, és bizonyára ismerte Thomas Mann novelláját, amelyet 1930-ban írt (Mussolini 1922-ben, Hitler 1923-ban lépett a politika porondjára), magyarra pedig Sárközi György fordított 1937-ben. Felismerte Cipollában a 20. század háborús népvézerének archetípusát, és a kettőt egymásra vetítette. Szentkuthy mítosz, mese, történelem és napi valóság eme tökéletes ötvözetét - sokak számára meglepően, másokban ellenérzést keltve - már 1947-ben *realizmusnak* mondja „... ha valaki igazi *realista*, akkor az egyúttal *népi mítoszteremtő* is...” (Szentkuthy 1947/9).

Nem mesebeli távlatból nézi Weöres a „mai világot”, még csak nem is az elbeszélő költemény objektivitásával. Ott áll a valomás a mesés-történelmi parabola kiemelt részén, a *Prológus*-ban, és a még őszintébb, még átéltebb az *Epilógus*-ban: „Ott élek én mindenki: a törtető izgatottakban mélyen eltemetve; a nyugodtakban, akik meg bírták őrizni azonoságukat saját gyermeki énjükkel, szinte kitapinthatóan. Ki vagyok én? Mindenki. – Hol lakom én? Minden emberben, ezerféle alakban. Keresd meg önmagadban jobbik énedet, Bolond Istózkodat!...” [...] „Míg evickélsz a világban, mint tejbe esett légy: én vagyok a te határtalan és egyetemes lényed; a mérhetetlen tej, amiben te légyként evickélsz, az én hasamba csurog; illetve valójában a tiédbe, mert hiszen azonosak vagyunk. Én lakom helyetted a gyökerek között, hogy meg ne halj; hogy tévedésből mindig engem ragadjon torkon az ördög. Én trónolok helyetted a végtelenben, mert te lezuhantál; de miért nem vigyáztál magadra? Én lakom helyetted a magasban, hogy őrizsem és tisztán tartsam felséges palotádat, hátha mégis egyszer haza érkezel.”

Ezek a szavak akár *A teljesség felé* „tat vam aszi” variációjaként is megszólalhatnak. A teológiai mű és az életrajzi mese gyökere közös: Weöres minden filozófiát, mitológiát, irodalmat magába foglaló panteisztikus és egyben realista magyarázata az emberiségről, a gyűlöletről és a háborúról.

A lírikus Weöres és a háború

(Az alább tárgyalandó versek túlnyomó többsége 1944-ben, vagy még előtte keletkezett, minthogy azonban különféle kötetekben jelentek meg, a megjelenés dátuma gyakran 1946, sőt van 1947-es is. A verseket keletkezésük pillanatában, és nem megjelenésükkor kell értékelni, így előfordul, hogy a háború időszakában tárgyalok 1946-ban vagy 1947-ben megjelent, de 1944-es keltezésű verset. Az egymás mellé állítás azért is megengedhető, mert a versek tökéletesen azonos motívum- és képanyagból épülnek, gondolataik válaszolnak egymásnak – sőt korábbi verseknek is.)

Az *Inter arma* rövidített szállóigéből választott kötet cím alatt a ciklus élén a *XX. századi freskó* áll. Két világának szintje, a fent és lent Weöres állandó ellentétpárja, a fenti=tiszta=isteni ill. a lenti=alaktalan=földi enyészet: ugyanilyen funkcióban állnak a *Proteus*-versben is. A fenti szintet ebben a versben az a Platónról átvett *Felhőkakukkvár* képviseli, amely önzéssel, bírvággal eltelve, tisztátalanná válva belerogy „az alatta felgyűlt ganajba”. A lenti szféra „Lakói / a lenti mocskokban hemzsegnek, / nem érzik, mi történt velük, / nem látnak az éjszakában, / jajgatva verődnek a szeméten, / vagy futkosva, egymásra tiporva cipelik törött, recsegő holmijukat...”. Az alaktalan, nedves, televényes forgatag mindig a tisztátalan földi lét jellemzője: „de lenn csupa gyűrt iszap, / tüskés csira, hangtalan zsi bongás, / síkos, zsi bbatag éber-álmom!” Másutt: „Fénylő tajték után fut a magyar” (azaz felszínes, habos csillogás); *A reménytelenség könyve* 2. részében: „Habos homály a mi homályunk, a homály virága, / csupa hab és tajték az a virág, / mozdulatlan szirmai csupa hab és tajték”. A képi-szimbolikus világ megmarad a háború utáni művek egy részében: „Lenge forgatag tajtékzik bomoltan, / apaszt és áraszt nappalt és éjszakát, / nem köt meg minket, se ébren, se holtan, / bármelyik örvényét evezük át.” (*Orbis pictus*, *A tünemények tengere*).

A másik emblemikus, visszatérően ismétlődő kép a *XX. századi freskó*n az önmagát elevenen meggyújtó ember, a fáklya, akit egyesek lenéznek, mások Messiásként tisztelnek: ő a költő, aki lángoszlopként vezeti a népét századok óta, és mára meg nem értett áldozattá válik: útmutatásait senki nem szívleli meg: „Ne fontoskodj! S elhallgat. // Az eleven fáklya körbe-szalad és ordít: 'Hallottátok-e: Ne fontoskodjatok! / E két szó a nektek röpitett ige [...] e két szó, mely a világ rángását feloldaná! / Ne fontoskodjatok! Ne akarjatok zászlót lengetni, / építő, romboló, mentő mozdulatokkal hadonászni, / hagyjátok a jelszókat, fontoskodó elveket, rángató eszméket!’” Az eszmék, a lángoszlop-funkciójú költő elleni tiltakozás ismerős: *A teljesség felé*-nek *A jelenkor* című alfejezetéből: „...a mai ember a legködösebb közösségi eszmékből rakásra gyújtja magába a képtelen bilincseket. A rögeszmék és indulatok zűrzavarában embervő bálvány lett a közösség, nemzet, faj, nép, otthon, közbiztonság, kötelesség, határaink megóvása... Ha körül nézel: tilalom, kény-

szer, jelszó, zsbivásár, mákony, maszlag, propaganda, haszonlesés, törtetés, réműlet, bizonytalanság...". A *Magyar tanulásban* óva inti az efféle, végletességbe sodró viselkedéstől az egyes szám második személyben megszólított Általános Magyarat, a *mindenkit* (megszólítja, tehát kapcsolatot teremt vele, s ezért személyessé válik az intés): „Ne azt a nemzetet csodáld, / mely hadonászva, kiabálva / egy új téboly jelszavát kitalálja / s fejére gyűjti a halált - // ó, azt csodáld nagyon, mely ki tud maradni a táncból! / mert századunk tébolyából / nincs más menekvés, mint bölcs nyugalom.”. A hamis eszmékkel handabandázók közé tartozik Vicipucli is a *Bolond Istók*-ból. Weöres gondolatvilágának emblematikus képei következetesen vonatkoznak ugyanazokra a jelenségekre.

A *Háborús jegyzetek* (1944. május) dantei terzinákban helyezi a színhelyet a Pokolba, ahol „édes a halál, mert elvon minket a diktátoroktól”. És sorolja a Pokol előnyeit: „nincsen tábor, bomba, párt”, és nincsen – a korábról már ismert – fölösleges sürgés, fontoskodás. A „Ne fontoskodj!”-nak megfelelő utasítással a *költő második személyben szólítja meg hazáját* - a személyiség belép a verstörtetésbe: „Politizálás édené, hazám, / hagyd a sok hűhót: lyukas szélbe hangzik! / Ne ugrálj! – olvasd korunk homlokán, / míg teste lármás részeg, lelke alszik.”. Az emberek jellemzése a Vicipucli körül őrzöngő tömegére visszhangzik: „Az emberekkel szólni sem lehet: / mint lázálomban, réműlten gagyognak; / ki németeknek győz, ki angoloknak, / mintha nem tudnák: minden elveszett.”. A vers III. része ismét egy erőteljes embléma, láttatásához a nagy művésztől kér ikont: „Képzeld egy kuksi Breughel-alakot: / vak ember, keskeny szirten üldögél, / alatta tüskés, mohos meredély, / s ha egyet moccan: lezuhan, halott - // ilyen volt harmincnolcban Európa. / Azóta megmozdult. – Szétfolyt tetemmel / fekszik a büszke, szép Nyugati Ember...”. Az Európát megtestesítő, kuporgó alak bűne: „az összefüggésből kiesve, / önnön személye szintjén üldögélt, / látszat és ábránd közt kuksolva élt, / s nem hagyta, hogy érvényesség vezesse.” (kiem. Sz. E.). A látszat és ábránd közti lét nem az üvöltő népvész vagy a tébolyult lángoszlop szerepköre, hanem az elkábitott, megszedített, egyszerű emberé (akinek mesebeli-parabolisztikus megfelelője Reményke).

A Pokol bejáratát és a megölt Remény(ké)t egyszerre idézi *A reménytelenség könyve*, a magába minden iszonyatot belefoglaló, hatalmas litánia, tízrészes ciklus, amely a világrend felbomlásának, az elevenek elpusztulásának, alaktalan enyészetté válásának borzongató látomását ellenpontozva Weöres egyik legszigorúbban szerkesztett verse. Az 1. rész az élet keletkezésével kezdődik, amely Thalész felfogását folytatva a víz-elem primátusát vallja, egy szépséges metaforával: a vízen ringó „bölcso sóhajával”, majd az élet végének helyével: „sóhaj a földben, a vérben, a csontok közt”. Ezt az egyszerre onto- és filogenetikus létet zárja le az egész vers vezérmotívuma: „Minden reménytelen.”. Tehát: élet és halál egyaránt. A romjaiból újjáépült templom nem a földön, fölfelé emelkedik, hanem lefelé mélyed, a földbe. „Kapuján intés, mint a pokolén”, s a következő szakaszban már ki is mondatik: a földbe lefelé épülő templom: a pokol. Az első szakasz refrénje minden szakasz végén ismétlődik, a vers végén kétszer: egy azonos és egy variált, azaz fordított szórendű ismétléssel (chiazmissal): „Reménytelen minden, minden reménytelen.”. A vers tíz része végigköveti a világ elemeit és a társadalom összetevőit, a refrén mindegyik áttekintés után a reménytelenség sóhaja. A 8. vers a legerőteljesebb vallomás: a világnak ebben az állapotában meghal a hit. De amiként nem éltet már a hit, úgy nem hoz életet a hitelenség sem.

Ne várj csodát:
mibennünk meghalt az Isten,
mibelőlünk kihalt az Isten.

Hited arra jó, hogy csörgesd, játssz vele,
hogy *könyörögj valakihez, ki nem több, mint egy kitömött madár,*
mint egy kóró, amelyen szél füttyül.

S ha hitetlen vagy:
saját butaságod imádója vagy,
önmagad okádod a bűdös levegőbe.

Hited babona,
hitelenséged babona.

A halál fenyegetettségében ugyanazt érzi, mint az élet végén, az egyik legutolsó versében (0988), az *Íme, a sebzett Föld éneké*-ben a hit a szélfúvással foszlik semmivé: „S ha kérdik tőlem, Van-e Isten? *Üres fejemből a szél füttyüli: Mostanában aligha van Isten.* Mert aki azt hiszi, amit nem tud: bolond. És aki olyat tagad, amit nem ismer: szintén bolond. És én vagyok a harmadik bolond, aki a kettő között áll, hogy jobbról-balról méltán leköpjék. *Mert Isten nem ismeri más, csak a magátólértetődés.*” (Kiem. Sz. E.). Isten fogalmába tehát nem fér bele sem a hit, sem a tudás, csu-

pán a magátólértetődés, amivel Weöres erre int: ne töprengj fölötte, ne gondold rá, éld az életed, hiszen bármit teszel, mindenben benne van Isten. Éppen az emberre legjellemzőbb cselekvésekkel nem lehet megközelíteni. Az élet végét érző Weöres fölmérte, hogy ha az idő sürgetésében egyre intenzívebb, emberre jellemző cselekedeteket visz végbe, alkot, akkor távolodik el Istentől. Hiszen az *alkotó ember – Istenarc, akinek vágya „őrizni léptei nyomát”*. És még egy dolog tudatosítása közelíti-hasonítja Istenhez: a *szenvedésben mindenkivel és mindennel osztozik*.

Kóbor macska szívja csibe vérét:
 ennek halálkínját, annak éhét
 egyben szenvedem.
 Sziklát zúznak, föld húsába törnek:
 nem fáj az a kőnek sem a földnek,
 de fáj énnekem.
 Hogyha bármit ölnek engem ölnek
 minden kínja, keserve a földnek
 rám-csap éhesen...
 (De profundis)

A személytelenség első magyar betetőzéseként számontartott Weöres önarcképében felmutatott legfontosabb momentumok az alkotás, az átörökítés, a valamit teremtés vágya, a világ felé fordulásában a tökéletes empátia minden szenvedéssel, a háborúk, hatalmi tébolyok elutasítása, a tőlük való undor, melynek megszemélyesítésével, az Undor Angyalával együtt vizeli le a háborúban nyüzsgő-tülekedő „lenti-lényeket”. Véleményét nem kívülállóként tárja fel, hanem megszólítja (emlékezzünk: aposztrofálja!) mindazokat, akik számára mondanivalója van. Benne él – nemcsak a világ minden létezőjében, de minden versében is. Vas István, aki többször írt róla, a *Nehéz szerelem*-ben ezekkel a szavakkal méltatja: „...évtizedekbe tellett, amíg tudomásul vettem, hogy Weöres a mi századunk legkövetkezetesebb világnézetű magyar költője. ...csak jóval később fogtam föl, hogy formavilágának próteuszi változásai, sőt váltakozásai mögött szívós szervesességgel ugyanazt a bölcséletet fejleszti tovább.” (Vas: 1984, I. 155).

Az alakváltozatok a bölcsélet – a világvélemény, a személyiség felmutatásának módjai, a személyiség minél teljesebb artikulációja kedvéért születtek. A költő általuk lélegzik és létezik. Személyisége, személyessége téveszthetetlenül egyedi.

Forrásjegyzék

- Szegedy-Maszák Mihály: Irodalmi kánonok, Csokonai Kiadó, 1998.
 Bodor Béla: Már az avantgárde Carnevárra ütött, Magyar Műhely Kiadó, 2007.
 Roland Barthes: A szöveg öröme, Osiris Kiadó, 1996.
 Umberto Eco: Nyitott mű, Európa Kiadó, 1998.
 Schein Gábor: Weöres Sándor, Elektra Kiadó, 2001.
 Kulcsár Szabó Ernő: Beszédmód és horizont, Argumentum Kiadó, 1996.
 Bókay Antal: Líra és modernitás, József Attila én-poétikája, Gondolat Kiadó, 2006.
 Weöres Sándor: A teljesség felé, Tercium Kiadó, 2000.
 Kenyeres Zoltán: Tündérsíp. Weöres Sándorról, Szépirodalmi Kiadó, 1984.
 Szentkuthy Miklós: Műveltség és irodalom, 1947.
 Vas István: Nehéz szerelem, Szépirodalmi Kiadó, 1984.

Szemes Péter Lezárult összeg(ződ)és

Pék Pál: Az elmerült sziget

Az első és az utolsó köteteknek általában különös jelentősége van a költői életművekben. Pék Pál pályájának alfájától, az 1976-os Rapszódia a reményről című verseskötvegtől harminckét év és nyolc lírai stáció vezet el a végső búcsúig, Az elmerült szigetig.^{12*} Az ideai könyvhétre - röviddel a költő súlyos betegsége, kórházi ápolása után és halála előtt - megjelent kötet méltó végpontja e nagy-szerű alkotói ívnek. Nemcsak összegzése addigi lírai teljesítménye legjavának, de új értékek felmutatásával tovább is lép egy magasabb szintű poézis felé. Megkoronázza az életművet, ugyanakkor már létével hirdeti a horatiusi szentenciát: „Non omnis moriar”.

Pék Pál mindig is különös jelentőséget tulajdonított a kötetek fedelén levő ábrázolás gondos, a tartalomhoz adekvát megválasztásának. Ebből a szempontból A Bárány kiüzése igazi unikumnak tekinthető, az első borítón a Nafud sivatag műholdképét keretező bizánci ikon feliratának két sorával, hátul pedig a proton széthullását szemléltető impulzusdiagrammal. Mégis, ha lehet, az új verseskötvegtől címlapján látható Bosch-részlet túltesz minden korábbin. A Gyönyörök kertje triptichon Pokol-táblájának Égő tája, a nagy német teozófus, Jakob Böhme szavaival: a természet „haragját”, az elszabadult elemek tombolását idézi meg. A lángoló Szodoma és Gomorra mellett, melyet ördögök fűtenek, a középpontban egy két szarval díszített hegy látható, mint fortyogó vulkán, az irigység és a harag megtestesülése. A kép részletének előterében vonuló seregek pedig – amint Wilhelm Fraenger kiváló tanulmányában rámutat – az örökös háborút szimbolizálják, a késő középkori németalföldi mester erős társadalomkritikájának igazolásaként.

Miként a neves festőművész alkotásának figurái, motívumai, úgy a kései gondolati utód költő sorai is a kegyetlen valóság megtapasztalásának negatív élményéből és az álom, a fantázia különös, dominánsan sötét színű folyondárjából táplálkoznak. A realitás és látomás, a konkrét és absztrakt mellett a természeti jelenségek és társadalmi folyamatok, a hit és megrendülése, kilátástalanság és remény, a Minden és Semmi kettőssége szervezi Pék Pál lírai univerzumát. Az általános bomlás közepette is észreveszi a teremtett világ apró csodáit, a mindennapok szépségeit; a figyelmes olvasó a komor víziók látszólag kaotikus egymásutánjában tervszerű elrendezettséget találhat.

¹² * Halála előtt Pék Pál több folyóirat szerkesztőségéhez küldött új versei közül és a legenda szerint egy kötetnyi kézírata is fennmaradt, ami kiadásra vár. Ennek előkerülése és megjelenése esetén ez a mondat nyilvánvalóan érvényét veszti.

A jelzett duális jelleg már a kötet mottójául választott Weöres-idézetben nyilvánvalóvá válik:

„Kinn a világ
sötét és világos,
benn a világ
egyszerre világos is,
sötét is.”

A nagy elődtől fennmaradt dalok, epigrammák, ütem-próbák, vázlatok, töredékek sorát összefogó Rongyszönyeg 23. darabjának citálása emellett mintegy felvezeti a péki poézis egyik meghatározó jellegzetességét, a szívesen és gyakran alkalmazott (néha módosított formájú) szövegekölcsönzést. Ennek közvetlenül jelölt és jeletlen változata is több példát találhatunk Az elmerült szigetben. A klasszikusoktól (Homérosz, János evangélista, Dante) a századelő magyar irodalmán (Ady Endre, József Attila) át a kortársakig (Bella István, Nagy Gáspár) húzódik az idézett részletek forrásainak láncolata, s ez, a jellegként feltüntetett részletek eredőivel (Őszösvetség – Teremtés könyve, Nelly Sachs, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Nagy László, Fodor András, Ágh István, Péntek Imre, Markó Béla, Alotti Nasri) és az ajánlással megtisztelt pályatársak, barátok neveivel (Csoóri Sándor, Vasy Géza) sajátos subjektív kánont eredményez. Ez pedig azt igazolja, hogy Pék Pál voltaképpen azon „nagy összegzők” egyike, akik az előttük járók örökségének és a velük egy időben alkotók eredményeinek szintetizálásával, saját költészetükbe építésével jelentős mértékben hozzájárultak a helyi irodalom fejlődéséhez, a zalai és nagykanizsai művészeti élet kibontakoztatásához is.

Amint fentebb utaltunk rá, Az elmerült sziget versanyaga mintegy felerészben tevődik össze már megjelent, illetve eddig közöletlen költeményekből. Az első csoportba tartozó verseken szinte mindannyiszor apróbb módosításokat eszközölt a költő, hasonlóan a szobraikat életük végéig mind finomabbra, tökéletesebbre faragó antik mesterekhez. A változtatások részletes számbavétele nélkül főként a kötet első két ciklusának (Epitáfium egy rontott kertben, Legyek pokla) darabjait említhetjük példaként. Már az 1984-es Nyár füstjében megjelent a Fényüres és a Splitben írt Exit, illetve e két szövegen kívül a Holtágban (1990) szerepelt Az idő fenyesésében korábbi változata, a Micsoda tánc! és a Rákoskeresztúron fogant N. I. is. E versek közül több ugyancsak megtalálható Az idő metszeteiben (1994), igazolva, hogy néhány kedves alkotása mondanivalóját tematikától függetlenül általánosan érvényesnek tartotta a szerző. Az ötödik kötet, a Havak tánca (1997) tartalmazza az Éj az éjben, valamint csak a címében azonos, de tartalmilag eltérő Veszendőt és Közöttet, A Bárány kiüzése (1999) pedig a Mikor visszatért, az ott A kapun túl triptichon második darabját képező Átváltozást, a Járom című költeményt, a Mint kigyótojást, a jelentősen átirított Beszéd az estben és a Mansfeldet. 2001-ben jelent meg Pék Pál válogatott írásainak gyűjteménye, az Arcra a Semminek, mely össze-

fogja az addigi életművet – ennek megfelelően az eddig említett lírai alkotások szinte kivétel nélkül itt is helyet kaptak. A két utolsó verseskötény közül a Szodomában (2004) – jóllehet cezúrákkal tördelten és egy korábbi változatban – olvasható volt már a Kötés, valamint a Bárány kiűzésében és a jelen szöveg vizsgálati tárgyát képező kiadványban is más-más formában publikált, már említett Beszéd az estben, az utolsó előttiként kiadott Szélcsönd és újra szélből (2006) pedig a Túlragyog került beavogatásra.

Ezek a régebben már napvilágot látott költemények, Az elmerült szigetben, más környezetbe helyezve nyilvánvalóan módosult, mondhatnánk: többlet-jelentést is kaptak. Ugyanakkor egyes szövegeként – a jelzett kisebb javítások ellenére – természetesen megőrizték lényegi mondani-valójukat, a konkrét élettényeket általánossá, időtlenné tágító gondolati kép-akkumulációk formájában. Ennek megfelelően a korábbi kötetekből átemelt versek közül jelentős szerepet kapnak az '56-hoz kötődő alkotások. Nemzedéktársaihoz, a Kilencekhez hasonlóan Pék Pál is „a torkonvágott forradalmak pirosát s gyászát”^{13**} viselte belül – a Forradalmi Diákszövetség nagykanizsai titkáráként részt vett a dicsőséges napok helyi eseményeiben, személyesen érintette a kádári diktatúra megtorlása, sőt, voltaképpen egész további élete során az akkor megtapasztalt szabadság-érzés ismételt átélésére, a szellemi pezsgés újbóli megindulására várt (ennek lírai lenyomata a Szélcsönd és újra szél c. kötet). Hozzá kell tennünk: hiába.

¹³ ** Nagy László írt így az *Elérhetetlen föld c. antológia* bevezetőjében.

Még a bizakodás hangja csendül ki a Da capo soraiból:

„Szél lobog, az idők vermén
görögnek a koponyák,
s lesz, ki bennük örökségét
ismeri föl, önmagát;

azt, aki egy másik korban
elhitte, hogy nem a lét,
sorsa lesz több, bármit üzen
múltjával e rogyant nép.

Ezért kezdi újra mindig,
ezért mondja, lesz ma ok
markolni egy sár-göröngyöt,
s ragyogtatni csillagot.”

Majd az álomszerűen felidézett emlékképek sora úszik elő (Között), melyből ismert arcok körvonalazódnak (N. I., Mansfeld). A mártír miniszterelnökről írt szöveg már egyértelműen szembeállítja a múltat és az érték nélküli jelent:

„Züllünk pedig hómocsokba!
Szava régen eltörött.
Szeme gödrén porlik szét, mint
ütött gyerek sír a rög.”

Szembe kell nézni a szomorú valósággal: a jobb világot akarók hóhérai irányítják most is az országot („Ki-be jár a karvaly-nép a házban...” /Feltörve a hetedik pecsétet/, „Hazugok közt hova? / S hazugságban mindig?” /Vigiliák évada/, „...s törvényünk is visszalop” /Kötés/, „Ezért az éj, a latrok éje. / S önmagába hal a Nap, / holt malasztal kifizetve / elereszt, mi fogva tart: / rögeszméd, hogy tisztábban élsz / (térden mégis), mint az ország...” /Vesztetzár/), az egykor lánglelkű nép pedig megalkuvók gyülekezete lett („szemgödrödben merül el a boldog rét, / s az alkony hamvában, ki fölneszel, / hogy érted most és itt virrasszon, / jól tudva, hogy elfedez új hazugsággal új karám, / mert életedben ki nem foghatsz nemzedéked undorán.” /Veszendő/). A kilátástalanság csendjében hangosan koppannak jogosan felvetett kérdései:

„Hol az Ősz? Az elemészett
mécsesekbe ki lop lángot?”

(Sic fata tulerunt)

A személyesen is tapasztalt nemzeti tragédia mélységét szomorú családi események és a barátok elvesztése felett érzett fájdalom árkolják tovább. A „rogyant hittel sorra föltoluló” voltak (Mikor visszatér) közül édesanyja képe a legélénkebb. Korábban hatodik kötete, A Bárány kiűzése (1999) a költő számára oly kedves asszony emlékének ajánlva jelent meg, s a drága szülő alakját saját élete vége felé Az elmerült szigetben is felidézi. Mégpedig az árvaságra jutott ember (fiú, sőt gyermek) veszteséget, hiányt felpanaszló szavaival:

„(...) hitte bár mit megkapott: létezése tiszta vágýt, árnyéktalan lépteit, távolodón azt az asszonyt, kit árvasága hazahítt, ki préda lett egy túlvilági lakomán, és ott bolyong, hol az álom önmagáért nem ölt többé alakot.”

(Átváltozás)

A kettős csapás: a hozzá közel állók eltávozása és a fiatalkori eszmény semmivé foszlása (Az idő fenyesében) megrendíti addig szilárd hitét, Istenben való bizodalját is. A Gondviselő nélküli lenti világ az általános bomlás jeleit mutatja:

„Szittyós part az végül / hol bemocskolva fölkel / s mozdulatlan arc / egy földre csüngő kézfej / félbetört akácok / vakult szemű házak / hódögök lidérce ha / temeti a tájat...”

(Gyásszal lobogózva)

A romlás, rombolás negatív képeinek filmszerű sorozatában a – Tüskés Tibor szavaival szólva – „minden emberi értéket és szépséget” jelképező KERT pusztulása Pék Pál legjellegzetesebb motívuma.^{14***} S a világ megbomlott egyensúlyát, diszharmóniáját hallgatag ég, néma Isten tágítja kozmikussá - „trükkös NINCS”, „zsibbadt menny” szerepel a Fényüresben, a Karddal mikor összefektetsben pedig a következőképpen ír:

„S földed ahogy befogad, hisz mennyed úgyse számít,

hányódva is megértem, hogy mögöttem a menedék: áldozatom füstje, amit dajkálhat egy üres ég.”

Elveszett tehát a szent, mint minőség (In puncto), csak a profán maradt. Erről tanúskodnak a halál utáni lebomlást, feloszlást naturalisztikusan ábrázoló sorok:

„(...) benépesül majd holdas arcod, a férges édes otthona.”

(Dis árnyai)

Vagy a szakrális jelképiséget feloldva:

„Fuldokolsz, döng körötted legyek pokla, golgotái új pokol, s úgy függsz benne akár valód, szavak homályán a hang: csak a hús, a csont,

a semmi, - lefoszlón, mi megmaradt.”

(Legyek pokla)

Az értékek devalvációjának, destrukciójának ezeket a szintjeit az én leépülése teszi teljessé:

„(...) Krisztus volt / ma elhülyült lator”

(Egysorsba költözötte)

Nyilvánvalóan felmerül a kérdés: vezethet-e ki út, s ha igen, merre, ebből az abszolút negatív világból, van-e remény az általános értékvesztésben? A költő választ dominánsan a kötet új versei adják meg: a képzelet, a költészet teremtő ereje és a szerelem, a Másikban való feloldódás kínál kapaszkodót. Előbbi kiválóan artikulálják Az idő rései mikrociklus második darabjának, a Madár kiáltnak alábbi „adys” sorai:

„Indult is a nyár-üszökben, botladozva, mint a részeg; halott volt, de egyre hívták délibábos messzeségem.

Rét, a kert is füttyel telt, a csalit és az omló part; csak az idő bambult gyáván, jól tudva, hogy vissza tart

önmagához, s teste nélkül ránéz akkor, aki nincsen, s megéri, hogy erdőt képzel szétrohadó gyökerekben.”

A szerelem élménye pedig alapvetően az örök társnak, Magdának írt, őt megidéző versekben jelenik meg (Vak vágta, Túlragyog, Éj az éjben) – gyönyörűen a költő legjobban sikerült ilyen tematikájú költeményéhez, a Fogynatlan benned a varázslathoz hasonlóan a Dies ad quem negyedik darabjában, a Magda versében:

„Tiszta egék tavában fürdet mégis fákon túli másik életem, s te nézel rám a túlpartokról, kedves, s én ébredésem neked elhizsem. November ugat a fenyesekben, roppanhat hó meg penge fagy, átkelsz velem az árnyak földjén újra, törvényem lettél, végleg megmaradsz.”

Ki kell emelnünk, hogy ezeket a sorokat már súlyos betegen a zalaegerszegi Szív-kórházban írta Pék Pál, ahol az orvosi beavatkozás után lábadozva életének elválaszthatatlan, áldozatos társa ápolta, az ő arcát pillanthatta meg elsőként mindannyiszor, álmából ébredve. A gondos kezelésnek, Magda szeretetteljes törődésének köszönhetően felépült, újra tervezett a költő, a könyvhét alkalmából két helyen, Zalaegerszegen és Nagykanizsán

14 *** A KERT motívum kibontásának, értelmezésének a Pék-korpuszban a közeljövőben külön tanulmányt kívánunk szentelni. Ezért ehelyütt nem törekedtünk behatóbb vizsgálatára.

személyesen is részt vett Az elmerült sziget bemutatóján, de egy másik, addig lappangó szörnyű kórral megviselt szervezete már nem tudta eredményesen megvélni a harcot. Utolsó verseit, lírai búcsúját a kötet végére válogatott versek csoportja tartalmazza. Ezek a halálban, mint a másik világban újrakezdett életben, való megnyugvásról tanúskodnak – a lázadás, a sérelmek felperlése a megváltoztathatatlanba beletörődés szép, két mikrociklusának (Dies ad quem, A visszatérő) zárlatában adott, bölcs ószövetségi-görög (odüsszeuszi) példájává oldódik:

„Hogy ki voltam, már nem tudom.

Magamról nincsen álmom - -

Lázárként ha átkeltem is

A ködbe vesző tájon.”

(Érem)

Az Óceánban pedig:

„Elindul akkor

a tört gerincű fénybe

mögötte a madár elnémul a fán

s nem lesz többé társa tudja

ha medrét is kitérve

befogadja testét

a végső Óceán”

Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2008.

Varga Virág

Költői népszínművészet

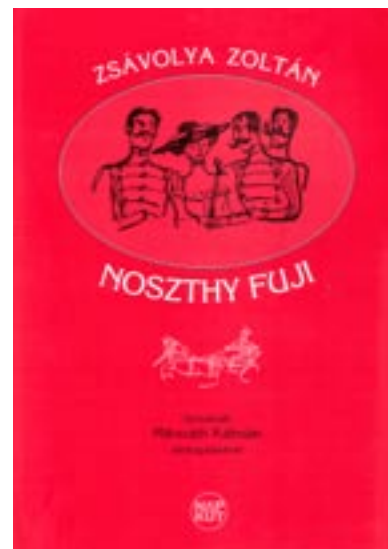
(Zsávolya Zoltán: Noszthy Fuji.

Színdarab hat felvonásban

Mikszáth Kálmán támogatásával)

A Mikszáth-olvasás új narratívái között jelenik meg az a kutatási irány is, amely a *Noszty fiú esete Tóth Marival* című regény átírási lehetőségeit vizsgálja. Ilyen értelemben vázol fel perspektívát tanulmányában Hajdu Péter, példaként említve többek között Harsányi Zsoltot, akinek drámáját a Mikszáth regényhez kapcsolódva úgy teszi vizsgálat tárgyává, hogy mintegy feltételez valamiféle szövegbeli tematikai létezőmódot a szereplők, elsősorban Noszty Feri számára, amelynek mentén haladva összehetethető az immanens epikai és drámai szöveg, holott ez utóbbi másfajta értelmezői hozzáállást kíván, lévén egy színmű nemcsak irodalmi ontologicitásának minőségi különbségei miatt más, mint az epika, hanem azon tény miatt is, hogy eleve és igen látványosan egy irodalmon (vagy „mechanizmusa” révén akár már a művészetén)

kívülre is mutató, eltérő létezésminőségű műalkotási potencialitást hord önnön burkában: az ún. színjátékmuét. Mindamellett tematikusan, pusztán „cselekményesen” is igen érdekes mintázat rajzolódik ki Hajdu feltárása nyomán, amely magánál Mikszáthnál kezdődik – már a folyóiratközlés meg a könyvformátumú publikáció szövegvariánsai között jelentékeny eltéréseket tudatosítva a regény kapcsán –, majd a két világháború közötti és az 1945 utáni primér recepció főbb állomásaiként felvontatott Székely István-i megfilmesítés meg a Karinthy Ferenc/Benedek András nevéhez kötődő színpadi adaptáció bemutatásával tárlja a legjelentősebb fikciós feldolgozási változatokat. Előbbi adaptáció házasságközeli, „hősszerelmi” pozícióig juttat egy romantikus érzelmi egyenességű *Noszty fiút*, míg az utóbbiban egészen a „szexuális promiskuitásig” elmerészkedő alakká válik Feri, úgymond az 1950 körül hangsúlyozható „cselekményhűség” jegyében... Mindkét kiemelt megoldás látványosan, kontúrosan, és saját szemléletmódjára nézvést kissé szolgaián függ a mikszáthi történetvezetéstől: pozitív vagy negatív túlhajtás formájában igyekszik átalakítani azt; markánsan elütve tőle végkicsengésében, de paradox módon éppen ezáltal hangolódva rá arra erősen vagy még erősebben; hangsúlyozva és mindjárt túl is hangsúlyozva az eredeti mesevonal jelentőségét. Alighanem a szűzse szempontjából lényegileg indifferens posztmodern megragadásnak kellett munkálkodását megkezdenie az adott anyagban, hogy a fabulálás, az elmondástávlát végre felszabadulhasson.

Zsávolya Zoltán *Noszthy Fuji* című drámai művében a dzsentrisen betoldott „h” a főszereplő nevében, amely finom, bibliográfiai copyright-átsajátítás kíván talán lenni, a befogadói érdeklődés fenntartásának kihívására másfajta megoldást nyújt, mint annak mérle-

gelése, hogy szöveg újramesélésének milyen külsődleges elkülönbözései lehetségesek: nála „csendesen”, amúgy *történetsemleges*en követetik a regényi cselekmény, amely tény talán egyszerre jelzi annak alapvetően tudomásul vett fontosságát, egyúttal másodlagosságát. Mármost: mihez képest való másodlagosságát? Mondjuk, ahhoz a problémához, szerzői kísérlethez képest, amely körül keletkezik, illetve annak megállapítására irányul, hogy a szerzői funkciói polarizálódása a drámai szövegek esetében miként reprezentálódhat? Így például a Mikszáthnál a házassági projektum értékelésében, vagy egyáltalán: fikcionális létesítésében a verbális kontextusképzés/konstituálás szintjén fontos funkcióval bíró *szóbeszéd*, azaz tulajdonképpen a szerepfelosztott kommunikációs teret betöltő külső artikuláció, a *Noszthy Fujiban* személytelenül jelölt hangok (ELSŐ HANG, MÁSODIK HANG stb.) formájában manifesztálódik. Ha ezek történeti megelőzöttségét vizsgálánk, tulajdonképpen külön-külön individuumokként bukkannának fel, de együttesen mégis kórusként jelennek meg, afféle transzparenst, hátteret alkotva a teljes mű viszonylatában, összefüggésrendjében. Legalább részlegesen *kiszemélytelenednek* tehát az őket individuumként körvonalazó figuralitásból, ami nem kizárólag rájuk jellemző a szereplők közül, hanem jóformán valamennyiük nyelvhasználatának alapvető retorikai-stiláris sajátossága. A *Noszthy Fujit* az előbbieken drámai műnek neveztem (alcíme: „Színdarab hat felvonásban Mikszáth Kálmán támogatásával”), és talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy „staffázsának”, a szereplőgárdája által megképzett kollektivitásnak valójában a nyelv működésének vizsgálata az egyik legnagyobb kérdése, amivel pedig a jelenkori irodalom (illetve drámaelmélet) szintén hangsúlyosan szembesül. Ebben feltétlenül *korszerű* Zsávolya Zoltán, ezért igen aktuális darabja (a benne rejlő intellektuális humor-tartalék intenzív mozgósításán túl), amely – legalábbis öndefiníciójának tanúsága szerint – egyfajta „népszínmű”, azok egyik, átpoetizáltabb hagyománya felől érkezik. Erről a műformáról különben már jó pár humanista tudta, hogy milyen, nem utolsó sorban kedélyes, művészi lehetőségeket tartalmaz (amiként, természetesen, a *Dundo Maroje* is ennek klasszicizált manifesztációja), és Zsávolya műve annyi ironikus referenciát tartalmaz (ahogyan már a Mikszáthé is) a közéleti pozíciókról, zavaros ügyvezetéséről, hogy az irodalmárnak, ha nem épp a műalkotás immanenciájával kellene foglalkoznia, nehezebbre esne a nem parabolászerű értelmezés:

NOSZTHY FERI: Ejnye, de jó, hogy találkoztunk! Éppen azon gondolkodtam, hogy kitől kérjek kölcsön hirtelenjében ötven forintot?

KOPERCZKY: Tessék, itt van! Ámbár most sok kiadásom lesz.

NOSZTHY FERI: Az ám, főispán lettél! Kedves pozíció! Ebédek, pezsgó, reprezentálás...

KOPERCZKY: Meg a folyamszabályozás...

A fenti részletet épphogy csak elmozdítja Zsávolya Zoltán „elbeszélője”, azazhogy „dramaturgja” a mikszáthi „eredeti” konkrét megfogalmazásához képest; szinte az információk adagolásának sorrendjét ütemezi át csupán, illetve mindössze névkiemeléssel és kettőspont betoldásával perspektivizálja újra/újja az epikus-empirikus momentumokat, ám az ily módon keletkező retorikai távolság máris hatalmassá növekedik beavatkozása következtében, az általa végrehajtott rekontextualizálás során, a(z) immár) kétfajta szöveg *originalitása* között, legyen bár mégoly kicsi is a stiláris elmozdítás verbális hozadéka. Familiáris-egyéni és társadalmi-politikai ön-interpretáció elterése, egymásba játszása igen jelentőségteljesen zajlik le itt a beszélgetőtársak között az egyik által frissen elnyert főispáni pozíció értékelése kapcsán: a két beállítás, a vonatkozó egyéni felfogásnak a másik szereplő előtt történő láttatási igyekezete lehetőleg még tréfásabb, szórakoztatóbb fénybe vonja az önző karrierizmus kisztíli társadalmi jelentőségeltulajdonítását, az intézményességgel való magánemberi takarózást.

A népszínmű a magyar irodalmi kontextusban gyakran a provinciálissal, a partikulárisal azonosítódik, holott a *Noszthy Fuji* nyelvi megformáltsága éppen azt bizonyítja, hogy egy radikálisan sikeres költői nyelvezet (aminek érvényesülése következtében a művet *költői drámának* szeretném láttatni leginkább), miként hordozhat alapvetően és korábban irodalmon kívülinek tartott kifejezőmódokat anélkül, hogy radikálisan lefelé stilizálna önmagát is, mint irodalmi műalkotást, vagy irodalmiságát éppen ezzel a nem-irodalmival legitimálná. A kortárs irodalomban Petri után (de nem Petri poétikáját követve) gyakran félreértelmeződik a játékosság, az alustilizáció, ám hogy nem mindenki gondolja ekképpen, elég csak utalnunk például Térey Jánosra, akinek költői, drámai nyelvezetében transzcendens tartalom (immanensé) lényegül a szleng is. A népszínmű műfajához Zsávolya Zoltán szintén olyan megértően viszonyul, hogy olyan drámai dikciót, nyelvet kölcsönöz számára, amely erősen retorikus – és lírai is. A lánya, családját sorsát sivatva megszólaló figura szövegében így aktualizálódik ez a törekvés:

TÓTH MIHÁLY [...]

Leányom meg hervadó lilium
Benyomását kelti: sugár alak,
mely meg van törve. Az ajtónyílás-
ra is megrezzen, mint az üldözött;
összerázkódik a tekintetem
előtt, akárha hóhéjára néz-
ne felfele. Mindkettő elkerül,
és én is őket: boldogtalanok vagyunk,
és együtt – mily közös-
ség ez minálunk! Minő? Bassza meg!

Zsávolya Zoltán nem egészen váratlanul jelentkezett drámai művel; már a *Hollandi bolygó* (2001) és a *Jimmy viszatér* (2003) című regényeiben a párbeszéd, jelenetező szövegalkotás a szöveg fikcionális közege. A felvonásokra való tagolás ezúttal sem pusztán formális gesztus, ám emiatt lehetőséget ad a szerző funkció mozgásban tartására, olyan alcímekkel modulálva, amelyeket eddig jobbára prózai művek cselekményszövege előtt jelenlévő, az adott szövegekre reflektív működő (ön)értelmezésként (is) foghattunk fel. Ilyenek a felvonásjelző helyek után következő szerzői közlések, amelyek általában vagy a cselekmény helyét idézik meg (Trencsén, Krapec), vagy egy metafikcionális szinten elhelyezkedő teret („hajlékok”; „Rekettyés körül”; „ajtórésben”), netán („pezsdítő fluidum”) mint ironikus palimpszeszt íródnak. Néhány évtizeddel korábban lelkes befogadói igenlésre talált a többszintes dráma (vagy inkább a többszintes dráma elmélete), amelyet a kortárs drámák esetében nem igazán lehet többé egységesítő értelmezési módozatként működtetni. A *Noszthy Fuji* szinte kivétel nélkül minden jelenetében felszínre tör valamely konfliktus, de ez nem feltétlenül jelenik meg úgy, mint a szereplők közötti összeütközés (bár bőven akad ilyen is, mint például Tóthné és Tóth vitája a házasság kérdéséről, és még sorolhatnánk), hanem inkább a szereplők beszédeinek állandó összeütközésbe kerülő dinamikájaként érvényesül. Tehát a szereplők mernek, és tudnak is beszélni, csupán olybá tűnik, mintha maguk sem lennének megbékülve önnön nyelvbe vetettségükkel, és ezért – valamiképpen állandó önmeghatározással – a saját és mások nyelvi produkciójára való reflektálás kényszerével kell egzisztálniuk („S reflektált borzalom téged bezár; / Nem menekülsz babám!”). A szerző nagy kedvvel írja újra azt az irodalmi hagyományt, amely szövegeit körülvé, így történik ez a *Hollandi bolygó*ban, de a populárisnak gondolt narratívák figuráit mint kultuszfigurákat sem kíméli. Így valószínűleg Zsávolya teljesítményére pillantva is igaznak gondolható Roland Barthes azon megállapítása, hogy az irodalom nem valami kedélyes dolog, hanem („A betű megöl” szellemében) bizonyos értelemben kíméletlen. Ha valaki nem bájos társalgást akar folytatni olvasójával, mint mondjuk a kortárs, irodalminak nevezett, kontextusban Müller Péter, annak óhatatlanul szembesülnie kell a nyelv rémületével. Az itteni dikció ugyanúgy gúnyolja ki az irodalminak gondolt nyelvet, mint amikor a madáchi világegyetem gépi metaforikája a belső észlelési és kognitív folyamatok interpretációjaként értelmeződik, de a fogyasztói kultúrát nemkülönben („Ínyükön még sziszzen az *After Eight*”), sőt nem ritkák a szándékoltan elidegenítő szóképzések (kámforul – igeként; principálisan; mogorvóan – archaizáló paródiaként). A *Noszthy Fuji* (a szerző szerint akár a „fijú” szó anagrammája) leginkább a nyelv kedélyes zűrzavarában létező színmű, amely akkor akkor kel igazán életre, miután a látszólag darabokra hullott nyelvben létező dologként jól belakja magát ebbe a rendtelenségben (hisz bármiféle nyelvi (kon)textus ösz-

szegegyeztethető benne bármely másikkal, egymást értelmezve/egymással szembesülve). Zsávolya Zoltán a drámai dikció kérdésévé teszi a beszédmódok különbségét is, ám mivel „Fuji-képei”-nek egymás mellé illesztése külön értelmező írást kívánna, így csak hadd idézzem lezárásként azt a szövegrészletet, amely megmutatja, hogy egy korábbi hagyomány megértéseként a teoretikus kérdésfelvetésnek (irodalomtörténészről lévén szó) milyen válaszai lehetségesek magának a drámának a szövegében:

KOPERCZKY [...]

Ha órákig elmereng a nagy semmin, elringatja a lelkét a falevelek zizegésén vagy a téli szél füttyülésén. Hisz a falevelek is bizonyosan panaszkodnak az őszi szél sóhajában, még inkább most, a téli külajér szizegésében, csak azt nem tudni, miről. Leginkább a semmiről, hisz maga a semmi ők: nincsenek is már a téiben, szertefoszlottak egy november végi viharéjszakában... NOSZTY FERI Nagyon érzékletesen nyomod a borzasztó képzélgést! [...] Mindenesetre szinte költő vagy.

Napkút Kiadó, 2008.

Hegedűs Mária

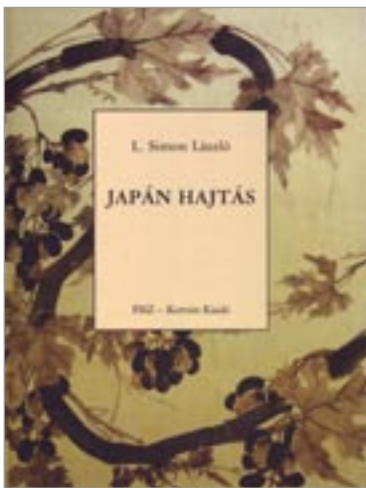
„Felvágatlan valóság ez...” (L. Simon László: Japán hajtás)

*„Felvágatlan valóság ez, / kérdések sora, / összecukott / és ellapozható darabja valaminek,
/ ami sosem volt a mienk, / ami olyan, mint a festett szőlő / gyümölcsös illata”*

L. Simon László új kötetében a létösszegző és elégikus hangnem könyvészeti és nyomdatechnikai különlegességgel párosul. A kép- és szövegösszefüggésben szépen megszerkesztett könyv méltó utódja a kassáki és Magyar Műhelyes hagyományoknak, a *Tisztaság* könyvének, vagy a Magyar Műhely Kiadó legtöbb kötetének. Ezt a könyvészeti igényességet ötvözi a szerző a keleti, japán kultúra elemeivel. Köztudott, hogy ez utóbbi közösségekben különösen szertartásos jelentősége van a hagyományok tiszteletének, olykor az ősök hagyományainak megsértése halálos véték. A cím második szava (hajtás) többértelmű hívó szó, először a növényi hajtásra, majd a lapok hajtogathatóságára, illetve a szövegekben való elmerülés után a valahonnan érkezésre, a genealógiára, az eredettörténetre együttesen utal. Konkrétan, könyvészeti értelemben a japán hajtás kifejezésről a szerző ezt mondja valahol: „a japán hajtásnál a könyv az úgynevezett vágási oldalán nincs megvágva, csak fejben és lábban, vagyis visszahajtják az íveket, és úgy kötik be őket”. Magában a könyvben,

a szövegben erre csak utalás található: a többértelműség így erőteljesen érvényesült.

Amikor először kézbe vettem és átlapoztam a könyvet, vad kíváncsisággal kandikáltam be a lapok közé: vajon mit rejtenek a vágatlan lapok belsejére szerkesztett képek. Mondhatnám, ez is lehet egyfajta bevezetés, beavatás egy könyv lapjaiba: a beláthatóság és ennek nyomában a természetes emberi kíváncsiság eredője. Zavartan figyeltem önmagam, melyik erősebb bennem: a szép könyv iránti tisztelet, esetleg a szerző szándéka, vagy az az egyszerű tény, hogy én igenis kihajtvam, teljes egészükben szeretném látni a képeket: engem nem elégít ki a kukucskálás. Miután elolvastam a verseket, és tovább lapozgattam a könyvet, rájöttem, hogy a

képek kihajthatóak, leporellószerűek. Hezitáltam tehát: ha hagyományosan az élükön kettészelném a lapokat, az egyelőre csak sejtett képeket középen kettévágnám. Ha a lapok belső kötésnél lefűzött oldalát vágnám fel, a lap kiteríthető, a kép egyben marad, és az így létrejövő versszövegek is egybeláthatóak volnának. Be kell vallanom, hogy nálam győzött a papírvágó kés. Ha elvben el is fogadom a szerzői szándékot, mely szerint e lapok nem felvágandók („felvágatlan valóság ez”), akkor sem tudnám megállni, hogy ne lássam a képeket egészben. Számomra a szöveg, a versek értelmezése is csak akkor válik teljessé, ha látom a képeket.

Mert szerintem, amikor előre, vagy visszatekintünk a dantei eltévelyedés, „emberélet útjának felén”, L. Simon László könyv- és képszerkesztésének üzenete szerint is hasonló élmények gyűlnek össze a már megtett, és a még ránk váró úton. Az a kiragadott, szavakkal és képekkel dokumentált időpillanat, amelyben éppen itt és most vagyunk, csupán egy pontja a térnek és az időnek: semmi más. Mégis rendkívüli pont az, ahol éppen most vagyunk: a döntés, a választás, a szabadság pillanata. A szövegből kibontakozik a költő személyes eredettörté-

nete, amelyben a szülőknek, nagyszülőknek, az elhunyt és az élő barátoknak, a pályatársaknak egyaránt jutott hely: a szeretetteljes és filozofikus párbeszédet velük folytatja, az elégikus emlékezés róluk szól. Elégikus, mert valóságosan is az életút felén alig lévő költő világértelmezése, világlátása, teli van hiányérzettel. Ugyanakkor a határozott és megkérdőjelezhetetlen erkölcsi értékekhez való ragaszkodás mégis elégedettséggel és örömmel töltheti el a költőt és ezáltal az olvasóját is.

A barátok részben fizikai valóságukban ugyan távol élnek, de a szellemi kapcsolat nagyon fontos L. Simon számára. A Magyar Műhely alapító szerkesztői – Papp Tibor, Nagy Pál – nemcsak atyai társak a költő életútján, de mindmáig a legelevenebb vitapartnerek is:

„Végül ketten megyünk végig az úton,
a kert keskeny ösvényén,
ahonnan lassan eltűnik minden,
csak a külön-külön megélt
közös emlékek,
az egymástól függetlenül meghozott ítéletünk,
a barátság mély nyomai maradnak meg,
de csak nekünk,
akik mégsem áldozzuk fel az életet a művészetért”
(Rillettes)

„Talán nem minden Paulus volt Saulus,
s a te utad sem az igazságról,
hanem a szabadságról szolt...
s már sosem fogjuk
ugyanazt ugyanúgy látni;
ám örökre erő ad, amit írtál...”
(Paulus)

A fiatalon eltávozott barátnak, az esztéta Bohár Andrásnak is emléket állít a szerző:

„Utánad csak második lehet az ember,
a második legjobb költő,
gitáros,
focista,
második a teremtés örömeiben,
a játékban,
második az életben
és a halálban.”
(Zsoltáros improvizációk II.)

Az egyik versben megidézett fehérvári atyai barát, Péntek Imre mellett a munkatársként barátta váló Kalász Márton is fontos szerepet játszik L. Simon életében és irodalmi munkásságának alakulásában. Kalász bölcsessége példakép az ifjabb költő számára:

„összeérnek az égig nőző rózsafák
ágai, levelei,
s a vásznat kitöltő illatos virág
szirma mögé rejtőzik minden,
ami fontos volt.

Hirtelen eltűnik a kép,
miként egy mandala a szélben,
s nem marad más,
csak egy régi üzenet,
elmosódott felirat a földön:
áldozatnak magadat gyöngén ne ajánld föl!
(A rózsafestő beleolvad a tájba)

A nagymama szeretetteljes párbeszéde a halott nagyapával: a sírig tartó hűség és szerelem példázata. Zsoltáros, zsolozsmázó ez a hangnem, idézetekkel, vendégszövegekkel, imarészletekkel, képekkel. S míg a költő személyes történelmével ismerkedünk, a múltból kirajzolódik egy eleve elrendelt, sorsszerű jövőkép, amely oly mértékben meghatározott a múlt által, hogy ha nagyon akarnánk, már akkor sem sikerülne változtatnunk rajta, s persze nem is akarunk: mert ez a mi erkölcsi döntésünk-választásunk. Így íródik versbe, költészetbe L. Simon László írói és emberi ars poétikája, amelyben az életigenlés a legfontosabb éthosz:

„Ismeretlen emberek terheit cipelem,
így könnyebb,
könnyebb elviselni,
hogy minden kép és költemény”
(A régi ház)

Stílusosan 10 négysorossal, egyfajta létösszegzéssel zárul a könyv: amely a kötet egész hangulatát visszatükröző jövőképet rajzol „szép új világunk”, azaz önmagunk felszámolásáról.

Talán a felvágatlan valóságban, a lapok mögé rejtett, féltve őrzött, a kíváncsi szemek elől elrejtett valóságban: a művészetben, vagy éppen a magánéletben van egy élhető élet. Ami persze mégis élhetetlen. Nem biztos, hogy ez a költő szándéka szerinti ars poétika, de én ezt az üzenetet is hitelesnek vélem, ahogy L. Simon László legtöbb kérdését és csendes állítását.

FISZ–Kortárs Kiadó, Budapest, 2008.

Illusztráció a kötetből, Pika Nagy Árpád: A sámán álma (részlet)

Ferencz e. Győző

Helytörténeti könyvek

Az utóbbi időben több olyan helytörténeti könyv is megjelent, amely tágabb figyelemre is érdemes.

Mindenek előtt a *Zala Vármegye bortörténete - A zalai bortermelés múltja és jelene* című, Lenti város önkormányzata által kiadott, de lendvai szerkesztésű kötet, a legtestesebb. Mintegy 250 oldalon tárgyalja a történelmi Zala megye borászatának történetét, leginkább azonban a Páka környéki szőlőtermesztésbe és borkészítésbe nyújt bepillantást nem csak szakmai, de néprajzi, népművészeti kitekintéssel, amelynek révén megismertet a szőlészettel és borászattal összefüggő népszokásokkal, apró fogásokkal, szőlőtermesztési és boralkotási titkokkal, mondákkal is. Ezen kívül szó esik és több fénykép is található a könyvben Lendva-hegyről, annak környékéről, számos vendégfogadóról a Mura mentén, Lenti vidékén, végül Bence Lajos szerkesztő összegzése zárja a kötetet.

A rövid bevezetőből is kitetszik a mindenképpen értékes könyv tartalmi féloldalassága. Mindjárt az első szerkesztői mondat szabadkozik is, amiért a monográfia több is, kevesebb is annál, mint amit a címében ígér. Igaza van. Emiatt adódik is a kérdés: miért akkor az igényes cím? Nem csak azért akad hiányérzete az olvasónak az utolsó oldal után, mert ha például olyan szép méltatást kapott a Lendva-hegyen működő Cuk-Czuk borászat, miért maradt ki például az Trgovina Pal, azaz Paál József pincésze? Ha örömről, Molnár László pákai helytörténész-polgármester jóvoltából oly nagy részletességgel ismerkedtünk meg a pákai és környéki hegyhátak pincéivel, miért maradtak ki a Balaton-Felvidék szőlősorai, beleértve a Káli-medencét, Balatonfüredet, Zalakaros, Zalaszentgrót környékét is legalább ilyen aprólékosan?

A kérdésekre csakis a gondos végiglapozás adhat választ. Lássunk hát hozzá!

Lenti borlovag polgármestere, a könyv felelős kiadója ajánlásában fejet hajt a hétköznapi ember előtt: „A zalai emberek megtanítottak arra, hogy mit tesz az év minden napján az odafigyelés a munkára...” olvasható benne némi olvasószervezői magyarosítással, majd történelmi összefüggések nélkül arról szól, hogy kétszer is megcsonkították a zalai borvidéket: először 1920. június 4-én, utána pedig az 50-es években (pontosabban: az elején). A végén ugyancsak figyelmen kívül hagyja, hogy nem csak a Krisztus-hívók isznak bort, ezért volt főleg (de legalábbis egyoldalú) Hamvas Béla: A bor filozófiája című munkáscskájából annak idézése, hogy „egy pohár bor az ateizmus halálugrása”. Ráadásul nem is igaz.

A Szőlő és borászat jelenlegi helyzete Magyarországon című bevezetőben Áprily-Kovács Krisztina tulajdonkép-

pen felsorolja a borrégiókat és a 22 hazai borvidéket különös – két és fél-fél oldalnyi – figyelemmel a Balatoni Borrégióra, amely 2003. február 18. óta létezik. A fejezet a borturizmus ismertetésével zárul.

Molnár László a 29.-től a 151. oldalig kapott lehetőséget arra, hogy helytörténeti sokoldalúsággal földézzze a dél-nyugat-zalai szőlészeti, a borászat és a pinceépítés napjainkig tartó folyamatát. Ezért aztán a sok remek fénykép révén is nagyobb alaposággal kerülünk közeli ismeretségbe a Csokmai-hegy, meg a Káricsa pincéivel, a bennük és környékükön folyó munkákkal és vigasságokkal, mint mondjuk az aranyodi szokásokkal, a zalaszabari módszerekkel, a csentei, pincei mondókákkal.

Fehér Marika 12 oldalt kapott arra, hogy lejegyezze a lendvahegyi szőlőtermelés és borászat jelenét és jövőbeli kilátásait. A fejezetet indító fénykép a képjegyzék szerint a borlovagokat mutatja a Cuk-borházban lezajlott Vince napi borszemle alkalmával. Annyi a meglehetősen gyönge fölvetélekből is kiderül, hogy legalább két borlovag-rend tagjait ábrázolja, az viszont titok marad, hogy kiket. Vélhetően a lendvai és a zalai Da bibere (Adj innom!) Borlovag-rend palástja díszlik a nevüksincs férfiakon. Ugyanez mondható el a fejezet többi képéről is. A szöveg ugyan utal az 1288-ra visszavezethető lendvidéki borkészítésre, de inkább annak jelenére, főként pedig a jövőjére figyel. Megismerkedhetünk a Hosszúfalu, Lendva, Csente, Völgyifalu és Pince alkotta borrajon helyzetével, az idegenforgalom hatásaival és a 2016-ig eltervezett fejlesztési irányelvekkel. A fejezet záró képében mintha ezt vizslatná a háttal-féloldalvást álló két férfi a Lendva-hegyen, amelyet megcsodálhatunk a következő két oldalt elfoglaló, szépen fényképezett és a nyomtatásban is jól mutató felvételen.

Jó a szerkesztő megoldása, hogy tájképpel indítja és azzal is zárja az egyes fejezeteket. Biztosan jobban megfogná az olvasót-nézőt, ha az I. fejezetet is kitarulkozó tőkék sora vezetné be a magyarországi szőlészeti és borászat jelenlegi helyzetébe, a két fenyő közé szorult, jellegtelen és igénytelenül fényképezett, s nyomtatásban is hasonlóképpen megjelenített, ismeretlen hegyi kápolna helyett. Valamelyest javít a könyv címében ígért bortörténeten a dr. Göcze Rezső és Tóth Sándor által írt nem túl eredeti Beszédes múlt című fejezet, amely Közép-Zala szőlőművelésével és az összeírásokkal foglalkozik. Bicska, s a szomszédos Zalaszentbalázs, Magyarserdahely, Börzönce, sőt, Pacsa, Egeraracsa és a ma is híres Pogányvár XVIII–XIX. századi szőlészeti idézék föl az oldalak. Külön érdeme a szerzőnek, hogy kibogarást az okiratok tömegéből azt, miszerint Zala vármegye 1752. évi közgyűlése tette kötelezővé az egységes hegytörvény bevezetését. Nem különben tanulságos – tán még ma is alkalmazható –, hogy a szentbalázsiak a más faluban lakó sok szőlőbirtokos miatt már a század elején pontokba foglalták a szőlőmunkák rendjét és a hegyen való viselkedés erkölcsi szabályait. Száraznak tűnik, a címből ítélve, Tóth Sándor fejezet-rész

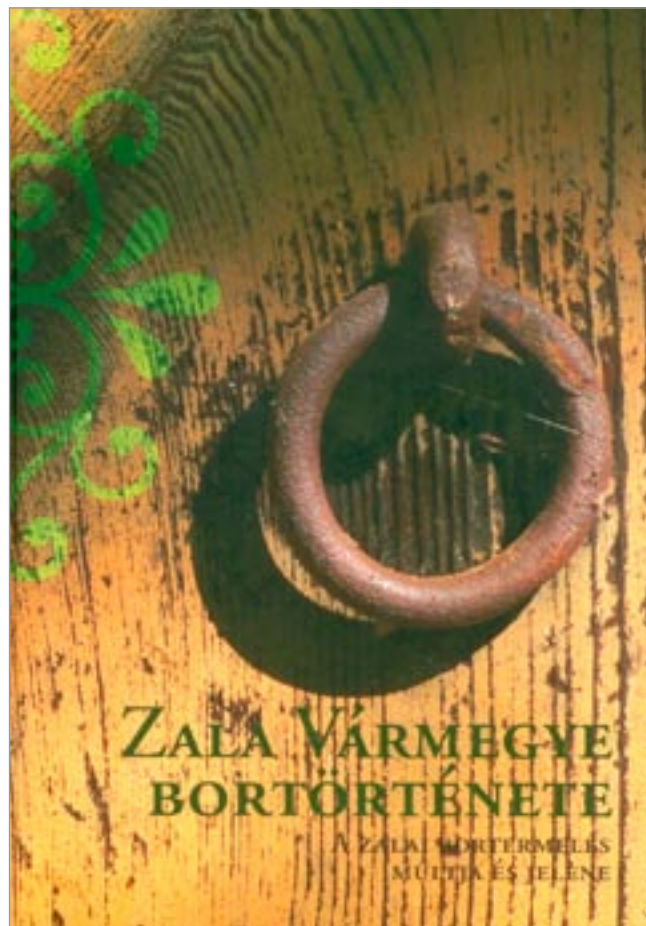
az összeírásokról, de az olvasó bizony fölkapja a fejét, és hálás lesz Molnár László részletező leírásainak, amikor az-zal találkozik, hogy „A magyar honfoglalás utáni, Zala vármegyére vonatkozó oklevelek legtöbbje a szőlőről és a vin-cellékről szól”: így a veszprémi apácák alapítólevele 1002 (!!)ből, a tihanyi alapítólevelé 1055-ből, az almádi monostor (Hegyesd vidéki) alapítólevele, melyben a monostor már a Kerka-vidéki Pákán is 6 szőlőt kapott 1117-21-ben. Ezt követi Lendváról az 1236. évi és Gosztoláról az 1237. esztendei oklevél. Az almádi monostort alapító (oghiuz, ugyanis a latinban nincsenek lágy hangok, az a-t pedig o-nak hallotta a kódexíró barát, a ty-t pedig g-nek – vagy neki volt igaza?) Atyusz-családnak másik szőlőjét is említik 1274-ben, a Kerkánál. A hasonlóan érdekes ismer-tetést 15 oldalnyi összeírási táblázat egészíti ki, amelyet Szecsődy Imre szolgabíró 1770-es, 52 helységnevet tartal-mazó szöveges összeírása zár Stridó környékéről.

Most ugorjunk kettőt, mert a következőkben két fejezet is foglalkozik a remek találmány Murániával, mint idegenfor-galmi övezettel, annak távlati tervezete alapján és a bor-szolgáltatókkal, túralehetőségekkel a Bence Lajos-Molnár László szerzőpár tollából.

Ez a nemrég kialakult idegenforgalmi kistérség, Szlové-

nia északkeleti, Magyarország délnyugati részén, vagyis Lendva és Lenti környékén található és határos Horvátor-szággal, Ausztriától – mondjuk, a várvidéki borkínálattól – pedig mintegy 40 kilométerre fekszik. Ha sikerülne a gyógyfürdők és a gyógyborok (!) összhangját megterem-teni a térség kínálatában, kiegészítve a térség néprajzi, iro-dalmi (!), népművészeti, zenei értékeivel, bizvást kecsegte-tőnek mondhatnánk a jövőbeli kilátásokat.

Áprily-Kovács Krisztina külön, majd másfél oldalnyi feje-zetet szentel dr. Bussay Lászlónak, a „rizlingdoktornak”. A muraszemenyei háziorvos természetesen minden elis-merést megérdemel kiváló, különleges minőségű Olasz-rizlingjéért, Szürkebarátjáért vagy nemrég nagydíjas Tra-minijéért – amelyeket az országhatáron túl is ismernek. Ebbe a rövidke fejezetbe azonban méltán kaphatott vol-na helyet az a murarátkai Bánfalvi József – köznépi ne-vén Jancsi –, aki az utóbbi időben végignyerte boraival az összes versenyt Egertől Balatonbogláron át a budapesti Vajdahunyad váráig, vagyis a Mezőgazdasági Múzeumig (!). Ugyanígy helye lehetett volna a könyvben a keszthelyi Németh-pincészetnek, a csáfordhegyi Veress János Pintes-mentő akciójának, vagy monostorapáti remek borászának, Pupos Kálmánnak, a badacsonytomaji Szeremley Hubáról

nem is beszélve, ha már a cél a történelmi Zala megye szőlészetiének bemutatása.

Némileg helyrebillenti az egyensúlyt Bence Lajos szerkesztő, Lendvavidék meghatározó tehetségű költője, Zala megye Alkotói-díjasa – és nem mellesleg sokszoros aranyérmes borász – összegzése, aki ugyancsak egy nem túl igényesen, a Langas-hegyen (az hol van?) fényképezett kékszőlő-fürttel elindítva, róttá komoly szakismeretre, tájékozottságra valló sorait. A rezümét szlovénül, angolul és németül is olvashatja, aki a két és fél oldalas irodalomjegyzék után behajtva a könyvet, nem csak a Szilvágyi-hegy egyik pincéjének cím- és hátlapul szolgáló, és célszerű szerkesztői leleményből oda került ajtózáranak inthet búcsút, hanem megtudhatja, kiknek a támogatásával jelenhetett meg ez a kezdeményezésnek kétségtelenül figyelemre méltó könyv.

Ma már – az Európai Államközösséghez csatlakozás okán – természetesen végig pinceszerezhetjük Muránia borútjait.

Az 1950-es években – természetellenesen – erről még csak nem is álmodhattunk.

Akkoriban úgy „levelezték” egymással, az államhatárral szétszakított kútfeji, völgyifalui, hosszúfalui, lovászi, lendavújfalui családok tagjai, hogy a Lovászi Kőolajtermelő Vállalat VI-os jelű kőolaj- és földgázgyűjtő állomásáról – amelynek kerítése azonos volt az államhatárral – papírgalacsinokat dobáltak át egymásnak. A Lovászi Kőolajtermelő Vállalat központi ipartelepének tőzsomszédságában állt a határőrség, a zöld ÁVO laktanyája, ahogyan a határ túloldalán az ellenérdekelt fél megfelelő bázisa

A határ magyar oldalán Pákától Belsőárdon át Murarátkáig, s még tovább is, vagyis a mai Muránia területén betonbunkerek tucatjait építették föl.

Erről állított össze 60 oldalas könyvet Srágli Lajos, a Magyar Olajipari Múzeum igazgató helyettese, helytörténész *Erdők Páka környékén - A déli határvédelmi rendszer történetéhez 1948-1958* címmel.

Az egész történet azzal kezdődött, hogy két Jóska nem fért meg egy csárdában. Vagyis: a német megszállók elleni délszláv szabadságharcot, benne a vajdasági magyar Petőfi-brigádöt is vezető, kétszer is megsebesült, az oroszországi polgárháború idején hadifogolyként a Vörös Hadseregben harcolt kommunista *Joszip* Broz Tito tábornagy kitiltotta a szovjet csapatokat Jugoszláviából, és a puskaopt sohasem szagolt grúz – egyesek szerint északosztét – kommunista *Joszepe* Dzsugasvili-Sztálin tábornagy ezért annyira megharagudott rá, hogy kezdeményezésére 1948. június 27-én a Kommunisták és Munkáspártok Tájékoztató Irodája kizárta a béketáborból. Ettől kezdve ő lett az USA-területrablók, vagyis az imperialisták láncos kutyája, amely a mi határainkon is csaholt ellenünk. Ezért aztán betonbunker-lánccal kellett megvédeni magunkat és a Szovjetunió uralta béketábort.

Nos, ennek a láncolatnak a kiépítéséről szól Srágli Lajos

könyve, amelyet a Bécs József vezette Páka Értékeiért Egyesület adott ki. „Önt most a Páka környéki erődrendszer veszi körül” – írja a hátborzongató mondatot az előszóban Bécs József, a könyvet kiadó egyesület elnöke.

Két év múlva, 1950-ben már mindennaposakká váltak az átkiabálások, sőt, átlövések is a határon innen és onnan, a kettősbertokosokat egyre-másra őrizetbe vették kémkedés gyanújával. Ősszel a jugoszlávok hozzáláttak a határ megerősítéséhez. Nem maradt le a magyar fél sem: Lenti környékén, de Szalafón, Dávidházán, Magyarszombatfán, Nemesnépen, Bödeházán, Kútfejen, Tótszerszedahelyen új laktanya, Kercaszomoron és Lendvadedesen új őrs létesült. Ez összhangban volt a szovjet katonai vezetőség ama véleményével, amely szerint úgy kell lezárni Magyarország határait, hogy csak a madár repülhessen azokon át.

Erre éberem ügyelt az 1950. január 1-jén létrehozott, népi nyelven szólva, zöld ÁVO, vagyis a határőrség, mely ekkor az állambiztonsági szolgálat fennhatósága alá került. Nyomban megkezdődött az osztályidegennek mondott, vagyis nem paraszt vagy munkás származású lakosság egy részének, mindenek előtt a papok és az apácák, kitelepítése a határsávból, amely első lépésben 15 kilométert tett ki. Az országban ez közel 300 000 lakost érintett. Elindult az egy-, majd a kétsoros, drótkerítéses aknazárak telepítése a nyugati és déli határszakaszon, majd először 60, majd 1953-ban már 250 kilométer mélységű területen határvédelmi-hadművelési akadályok létesítése. Ahogyan azt a 17. oldalon látható képen Molnár László polgármester, helytörténész, a 20. oldalon közölt fényképen a kiadó Bécs József és a szerző Srágli Lajos is bemutatja, géppuska erődök, féloldalazó művek létesültek. A hadseregen belüli szovjet tanácsadók utasítás-tervezete szerint létrejött az építkezéseket megszervező és kivitelező szervezet.

Az ország súlyos építőanyag-hiánnyal küszködött, s a költségvetést az USA, Nagy-Britannia, Franciaország és a Szovjetunió követelte háborús jóvátétel terhe is apasztotta. Ennek ellenére, 1952. februárja és 1955. januárja között közel 2000 különféle, rengeteg betont, faanyagot, egyéb építési kelléket fölemészítő hadilétesítmény került főként a föld alá, az ellenség megtévesztésére készült, színlelt építménnyel együtt. A szerencsétlen – többnyire ugyancsak „osztályidegen”, egymás között csak muszosnak, azaz munkaszolgálatosnak mondott – építőkatonákat a határsáv községeiben, falvaiban szállásolták el, elképzelték, hogy milyen képtelen körülmények között.

A szerző az első-hátsó borítón látható térképen kívül, még 18 oldalon kitevő, műszaki rajzon mutatja be a tárgyalt betonbunkereket, egyéb katonai építményeket, sorolja föl őket községek és létesítmény-típusok szerint.

Az olvasó megkönnyebbülten sóhajthat föl: letűnt az az esztelen, az ideológiai szembenállás miatt népeket egymásnak ugrasztó, a szűkös erőforrásokat értelmetlen célokra tékozló kor.

Borbás György

**„...bízva bízik abban,
 hogy majd, ha készen áll
 az emlék, megjön az
 igazának diadala.”**

Zala György Emlékév, 2008.

Az árnyas, platánokkal ékes, szegedi Széchenyi tér Deák emlékművén a haza bölcsét a Pannon táj jellegzetes fája, nyesett ágain sarjadó hajtásokat növesztő tölgyfa tövébe állította alkotója.¹⁵

A biológia tudósai, de a gyakorló erdészek is a termőhelyről, lombozatról, leginkább pedig az évgyűrűk váltakozásából a fák pontos, hiteles biográfiáját, beszédes életútját tudják kiolvasni.

A magyar nemzeti szobrászat 19. század derekán kialakuló, gazdag, pompás ligetében három, immár 150 éves, továbbélő óriás életmű fája magasodik. Az életet adó szülőföld vidékei – Pozsony, Liptóújváros, Alsólendva – egyaránt mai határainkon kívülre kerültek.¹⁶ Az egykori nemes bajor, német, felvidéki szlovák magvak termékeny televénybe, a reformkortól a századfordulóig öntudatra ébredt magyarság tudást és innovációt szomjazó, élet-erős szellemi gazdasági és befogadó társadalmi szövetségbe kerültek, és szinte egy időben fogantak, szökkentek szárba. Gazdag lombkoronáik éltető szintestjeit a Millennium pompás, gazdag fényözőne táplálta. Árnyékot nem vetettek egymásra, az éltető nedvekért természetesen

megküzdöttek.¹⁷

Hozzáértő kertészek, művelt, a hazájukért áldozatkész, felelős honatyák, előrelátó városépítők, önzetlen mecénások és tevékeny közösségek gondoskodtak ösztönző megbízatásokkal, nemes versengésre ösztönző pályázatokkal a példás gyarapodásról. Az éppen nyertes, megvalósított művek beérő termésére az évgyűrűk változó sűrűsége mintájára az elnyert hazai és rangos nemzetközi elismerések, díjak emlékeztetnek, a vesztes pályázatok miatt meghíusult terveikről a korabeli krónikák tájékoztatnak.

A pusztító, gyilkos viharokkal beköszöntő 20. század nem kímélte az életmű-faóriások koronáit sem. Ledöntötték Fadrusz pozsonyi Mária Terézia lovas szobrát.¹⁸ Nem várt jobb sors Budapest főváros készülő Ezredéves emlékére sem. A történelem és a politika vihara nemcsak a hatalmas mű elhúzódo megvalósításába, hanem utóéletének drámai sorsába – vele együtt az alkotó Zala György életművének értékelésébe – is gyakran beleszólt. Infláció, anarchista rongálás, gáncsoskodás halasztotta 1929-re az avatást. A felületes méltatók emiatt anakronizmussal vádolják az alkotót. Bombatalálat, az ötvenes években a Habsburgok iránt szított újabb ellenszenv is alakította (a ma látható), a főváros városképi arculatát meghatározó – a Műcsarnokkal és a Szépművészeti Múzeummal ékes Hősök tere – szobor-együttesét.

Zala György életútját-utóéletét közel az aranyetszész tagolja. Halálának múlt évi 70., születésének idei 150 éves évfordulója tehát kettős kötelezettséggel terheli az utódok felelősségét. Az alkotó kultuszának ápolásá-

¹⁷ Zala György és kiváló kortársai a távolodó 19. sz. megkésett tanúi, avatott krónikásai. Munkásságuk legfőbb érdeme – szerény előzmények után – a nemzeti szobrászat megteremtése. „... a negyvenes évekig csak művészekről lehetett beszélni magyar földön, de magyar művészetről nem.” Történelmi küldetésük a nemzet történelmi emlékezetének plasztikai megfogalmazása. Egyaránt vállalták, és erősen vallották magyarságukat. Különböző neveltetésük, alkatuk, vérmérsékletük, — közös iskoláztatásuk, akadémiai mestereik ellenére – szerencsére művekben jól érvényesül. A megrendelők, a mecénások legtöbbször szinte bénító részletességű és szigorú elvárásai közepette egyéni látás – és kifejezőmódjuknak, habitusuknak megfelelő formanyelvet alakítottak ki. Erről, a szinte egy időben mintázott Stróbl Alajos várbeli Szent István –, Fadrusz János a kolozsvári Mátyás – és a sajnos lebontott Andrássy-lovas szobrok összevetése, de a szegedi Széchenyi térre állított emlékműveik elemzése során is meggyőződhetünk és a Kúria épületének plasztikái is nagyszerű példái a tehetség, a minőség megnyilvánulásának. In: A Millennium szobrásza Zala György 1858–1937, Budapest, Kossuth Kiadó 1999 p. 109.

¹⁸ A Képzőművészeti Társaság 1921. november 2-i ülésén Zala szová tette Fadrusz János pozsonyi Mária Terézia – szobrának lerombolását, és indítványozta, hogy a Társulat többnyelvű tiltakozását küldjék meg „a művelt nemzetek művészegyesületeinek, a Népszövetségnek és a diplomácia tagjainak.” In: Képzőművészeti Társaság 1921/IV. jegyzőkönyve. MTA MTKCS 09528. sz.

¹⁵ (...) Az egy évtizedig, lassan érlelődő mű a politikust legjellemzőbb helyzetében, szónoklat közben örökölte meg Zala György. A művész a szólásra emelkedő higgadtan, szívósan érvelő politikust egyszerű vonalú polgári öltözetben mintázta meg, a portrékon is megfigyelhető következetességgel. Mögötte nyesett, ágaitól megfosztott erőteljes tölgyfa áll, törzsén sarjadó hajtásokkal. Így a kiérlelt szobor-együttes hitelesen közvetíti a deákai életmű lényegét, a polgári Magyarország megszületését. In: Borbás György: Deák Ferenc emlékezete. Egy ismeretlen Deák szobor = Ars Hungarica 2003. évi 1. sz. p. 63–72.

¹⁶ A sors pazarlóan bőkezű szeszélyes ajándéka?... Talán a napjainkban reneszánszát élő asztrológia tudná megválaszolni, hogy az 1850-es évek miért adhatták a világnak, hazánknak a művésztalantumok egész sorát. Mindenképpen különös, hogy az alig háromszáz kilométeres oldalú háromszögben - 1856 nyarán Liptóújvárosban meglátta a napvilágot Stróbl Alajos, 1858 tavaszán Alsólendván megszülethetett Zala (Mayer) György, s ősszel Pozsonyban a később magát csak magyarnak valló "pozsonyi német" Fadrusz János. In: „Mily gyönyörű feladat nekem...” Fadrusz János levelét olvasva. = Pannon Tükör 1996/6. p. 76–78.

ért, a felhalmozott kegyeleti adósságok törlesztéséért¹⁹, életművének a szinte teljes ismeretlenségből a proletkultszocreál évtizedeiben megcsontosodott sztereotípiákkal terhes²⁰ kánonba helyezésére, a nehézkesen formálódó szakmai és a megosztott laikus közvéleménybe emelésére, a szülővidék, a kulturális miniszter fővédnökségével, emlékbizottságot hívott életre. A kezdeményezők alapvető célul tűzték ki, hogy – a szülőváros, az egykori Alsólendva és Zala megye összefogásával már a nyolcvanas évek közepén indult feltárás és a millicentenáriumi évében a megyeszékhely csatlakozásával kiteljesedett „hazatérés”²¹ után – a „genus loci” kitágításával, Zala György szerteágazó, monumentális életműve váljon országosan ismertté, elfogadottá, egyben nemzeti elkötelezettsége, izzó magyarságtudata, hazaszeretete, ethoszának megtartó ereje válhasson követhető példává. A lendvai várban, 1986-ban berendezett emlékszoba és az 1996-ban megrendezett emléknapi, valamint emlékkiállítás mellett legfontosabb előzménynek az aradi vértanúk – újabban leginkább Szabadság-szoborként említett emlékmű – 2004 tavaszán történt újraállítását, valamint a Millenniumi emlékmű helyreállítását tekinthető.

Az emlékbizottság összeállításában szerencsésen érvényesült a szakmai, intézményi és területi sokoldalúság.²² A 2007. július 4-én megtartott alakuló ülésnek a Magyar Nemzeti Galéria adott otthont.²³

Bereczky Loránd főigazgató, szakmai védnök köszöntője után Boros Géza fősztályvezető-helyettes Hiller István

¹⁹ „Néhány éve az Aradi vértanúk szoborcsoportjának sorsáról is gyakran jelennek meg biztató híradások. Azonban a román hatóságok egyoldalú sürgetése, jogos bírálata társulhatna az emlékművet megmintázó halhatatlan művész érdemeinek hazai elismerésével, tanúsítva a magyar fél szándékának igazi hitelét, őszinteségét.” In: *Requiem egy emléktábláért Magyar Bálint miniszter, Oktatásiügyi Minisztérium 2002. december 11. Levélrészlet*

²⁰ „Egészen más mértékkel kell elbírálnunk Fadrusz művészetét, melynek haladó vonásait már említettük, mint az olyan emlékműszobrászok tevékenységét, akiknek munkássága közvetlen hódolás volt az uralkodó osztályok előtt. Erre leginkább Zala György főműve, a Millenniumi-emlékmű a példa... Ennek ellenére helytelen lenne, ha a századforduló emlékműszobrászatát általánosan reakciónak bélyegeznénk.” (Képzőművészeti Alap Kiadó 1961 ?!). Vagy: „...bármennyire is fájdalmas, tudomásul kell vennie, hogy műve felett eljárt az idő.”

²¹ Az emlékkiállítás és a konferencia után Zala Györgynek, mint nagyszerű embernek, és mint kiváló művésznek életére, munkásságára – higgyünk benne, bizonyára az ünnepi alkalom elmúltával is – több megérdemelt figyelem irányul. Értékei ismeretében azt több megértéssel és elfogadással közelíti a kritika és a közvélemény. In: Borbás György: „Teljesíttem kötelességemet...” Zala György szobrászművészre emlékeztek szülővárosában, Lendvén. *Muratj.* 1996/2. I. 114-120. Lendva 1997.

²² A felkérést csak egy, magát vezető művésznek tartó szobrász, a fővédnök személye miatt utasította vissza.

²³ Lendva Magyar Nemzeti Közösség elnöke, Horváth Ferenc létrehozta a Mura vidék Emlékbizottságát. Az ötfős Zala megyei Emlékbizottság pedig Pintér László alelnököt választotta elnökének.

kulturális miniszter fővédnök képviselőjében hangsúlyozta, hogy a kerek évforduló kötelez az emlékezésre és tiszteletadásra. Szerinte igen kevés olyan kimagasló alkotó van, mint a Millenniumi Emlékművet – művésztársaival – megalkotó mester. Ahogy fogalmazott, az emlékművek

Király Ferenc: Zala György

önálló életre kelnek, a következő generációk igyekeznek viszonyulni, saját szimbólumértelmezésükkel kiegészíteni, átöltöztetni, terveket szőve a nemzeti panteon megvál-

toztatására, vagy eltávolítására, mint történt az aradi Szabadság-szoborral is.

Dr. Gyimesi Endre, az emlékbizottság elnöke bevezetőjében üdvözölte a kulturális minisztérium ígéretét a síremlék helyreállítására.²⁴ Majd ismertette a kezdeményezés létrejöttét, célját:

„Első gondolatunk, hogy köszöntsük a tanácskozásnak otthont adó, ötven éves Magyar Nemzeti Galériát, együtt-

²⁴ „2006. 04. 06-án 10 órakor Szabó Tamás parkgondozó dolgozónk jelentette, hogy a művész parcellában takarítás közben feltűnt, hogy Zala György sírjáról eltűnt a bronz dombormű.” In: *Budapesti Temetkezési Intézet Rt Fiumei úti temető. Jelentés bronz emlék lopásáról (részlet).*

tal további sikeres évtizedeket kívánjunk fontos nemzeti küldetéséhez. A Nemzeti Galériában őrzik Zala György szobrászművész hagyatékát is. Nemzeti szobászatunk rangos művésze, Zala György születésének közelgő 150. évfordulója ösztönözte és kötelezte a szűkebb pátriát, hogy országos Emlékbizottság létrehozását kezdeményezzük. Azt szeretnénk elérni, hogy a főváros és az ország is jobban magáénak érezze a művész örökségét." Hiszen "Zala György nemzete számára, itt a fővárosban alkotta remekműveit...Halhatatlan zsenije pompásnál pompásabb szobrokkal díszítette fel fővárosunk köztereit. Legmonumentálisabb alkotása: a millenáris emlékmű hatalmas, erőteljes gondolatot testesít meg, amely a maga összességében egy-egyszobornál sokkal mélyebb hatást kelt nemcsak bennünk, magyarokban, hanem a külföldi szemlélőben is. A nagy művész alkotó lelke örökké él ezekben a szoborművekben, amelyekre mindnyáján büszkén tekinthetünk, mert alkotójuk nagysága túlszárnyalja az ország határait." – idézte Budapest székesfőváros 1937. szeptember 17-i ülésének jegyzőkönyvét. Majd ismertette az emlékévi programját²⁵

Zala György: Sisi

Göncz László, a Lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet igazgatója arról beszélt, hogy számukra Zala György már a 60-as évektől az együvé tartozást jelentette az anyaországgal és az arra törekvő együtt élőkkel, a kevert etnikumú térségben.

Felidézte az 1996. évi Zala György Emléknapi eseményeit. Szerették volna a Makovecz Imre által tervezett színházukat Zala Györgyről elnevezni. Ezt nem engedélyezték. A tér viszont viselheti a város szülőttének nevét. Sajnos a síremlékére történt korábbi gyűjtés során (1999) magukra maradtak: abban sem az anyaország, sem a főváros nem vállalt részt.

Szilágyi András, a Budapest Galéria munkatársa a Millenniumi Emlékmű helyreállításáról számolt be. Bevezetőben elmondta, hogy Zala György budapesti szobrai jó állapotban vannak. A Budavári Honvédelem 1998. évi helyreállítása során visszakerült a hölgyek bronzkoszorúja (Madarassy Walter munkája). A Kaszinó-emlékművet Újpesten állították fel. A Szent László téren megrongált *Fél a baba* (Zala első ismert műve!) restaurálása is befejeződött.

Az Egyetem téri emlékműről egy kard hiányzik. A Mil-

²⁵ Pannon Tükör 2008/2. p. 93.

lenniumi Emlékmű helyreállítása részletes állapotfelméréssel vette kezdetét: milyen a belseje, állókonzysága, a tartóváz állapota. Korszerű, eddig nem alkalmazott módszerek, vizsgálatok zajlottak, pl. a Bay Zoltán Anyagtudományi Intézet bevonásával ultrahang és ipari-röntgen vizsgálatokat végeztek. A repedéseket füstbombával vizsgálták. A Szabó Öntészeti Kft. Takács Viktória restaurátor irányításával a tartószerkezetet is bronzra cserélte. A homogén anyag gárat szab a korróziónak. Aggasztó a térfegyelem. Biztosítani kellene a felügyeletet.

Bognár Levente, Arad város alpolgármestere, a Szabadság-szobor Egyesület tagja arról beszélt, hogy mit jelentett számukra Zala György műve, a Szabadság-szobor: identitást adott, együtt dobant a szívük. Szüleiktől, nagyszüleiktől tudták, hogy létezik. Amint ismét láthatóvá vált a közösség számára, az összefogás jelképe lett. Hihették, hogy van jövőjük. A megbékélés szimbóluma is egyben. Zala György műve győzött a militáns indulatok fölött. 2004 tavaszán, többszöri megkezdett próbálkozás után, megvalósulhatott az újraállítás a Tűzoltó téren a román emlékművel együtt. Megszületett a Megbékélési Park.

Javasolta, 2008 legyen Zala év! Szervezzünk zárókonferenciákat nemzeti értékeink megismertetésére, a határon túlra, Lendvára.

Az emlékévi végéhez érve időszerű a számvetés: a vállalkozás teljesülését, a rendezvények, események hozadékát áttekinteni. Még 2007-ben, a 70 éves évfordulóra két helyszínen – Zalaegerszeg és Arad városokban, lendvai meghívottakkal kölcsönös vendégségben – történt megemlékezés. Szembesülhettünk a megható, fel-emelő érzéssel, hogy mit jelent a határon túli magyarság közösségeinek az alkotóra és nagyszerű művére történő magasztos emlékezés, a karnyújtás, az erőt adó összetartozás megvallása. A találkozások és a koszorúzás élménye alapján méltán fogalmazhatta Horváth Ferenc mottóként a Népújás címlapján a képes tudósítás élére: „Ami összeköt minket”.

Zala Györgynek 1968-ban, a Kerepesi temetőben felállított síremlékét Lendva magyar közössége 1999-ben közadakozásból felújította. Lelketlen sírgyalázók 2006

tavasán lelopták Aphroditét ábrázoló bronz medalionját. A lendvai vár emlékszobájában őrzött fotó alapján, Szabó Tamás szobrászművész által márványba faragott tondó került a síremlékre. A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság szervezésében Gedai István alelnök és Zsigmond Attila, a Budapest Galéria igazgatója avatta fel 2008. április 16-án, a művész születésnapján.

A megemlékezések sorozatát, ugyanezen a napon, a Magyar Művészeti Akadémia, a Magyar Szobrász Társaság és a Magyar Képzőművészeti Egyetem által megrendezett emlékülés nyitotta meg.

Baráz Tamás szobrászművész személyes hangú, lírai vallomása Zala György ars poétikáját²⁶ tette nyilvánvalóvá: „... a jövőjében bizakodó, megújuló magyar nemzet megkérdőjelezhetetlen kvalitású művekkel bizonyítsa a kultúrában élenjáró nyugati államok, s önmaga (az utódok! Szerk.) számára, a Kárpát-medence lakói értik, és magas szinten művelik az antik hagyományokra épülő európai művészetet. Nemzeti önbecsülésünk ébrentartása, megmásíthatatlan történelmünk kimondása, a tiszteletadás őseinknek, történelmi nagyjainknak, valós nemzeti igényként jelentkezett.” Szívesen idézném hosszasan a fiatal szobrász gondolatait: „Mi, a szobrászatban elkötelezett utódok, alázattal közeledünk hozzá, tanulmányainkban mérföldkönek tekintjük, majd tapasztalataink gyarapodtával, értő tisztelettel és kollegális együttérzéssel tapogatjuk le mintázásának nyomait... Fogadja 150. születésnapján a Magyar Szobrász Társaság szeretetteljes, meleg üdvözlését. Isten éltesse önt, Zala György!” Forrás és egyben fedezet a kiváló mester, Kő Pál elkötelezett alázata: sikeres érem pályázati kurzust hirdetett, és vezetett a társ tanszakok meghívásával. Reménykedünk, hogy sikerül bronzba öntetni a kiállított legsikerültebb terveket.

Számos, eddig ismeretlen adatban és élményekben gazdag előadást hallhattunk Puskel Pétertől, a Nyugati Jelen életműdíjas szerkesztőjétől.²⁷ „...diákéveimben gyakran leselkedtünk az ajtó (Kultúrpalota múzeumi raktára) részein, hogy láthassuk a titokzatos szobrokat, amelyekről minden október elején szó esett az iskolában és a legtöbb aradi magyar családban. Két generációra visszavezethető, nyomdász családból származom. Nagypám, édesapám többször mesélt azokról a szomorú napokról, amikor a szobrok lebontásáról tudósító újságcikkeket megcsonkította a cenzúra... És eljött a nagy nap: 2004. április 25. Ünnepe volt a magyar Golgotán. Aradon történelmet írtak ezen az áprilisi napon... Lépésről-lépésre haladunk, múltunk értékeinek visszanyerésében. A kölcsönös szóértés és megbékélés szellemében.” A két nép történelmi megbéké-

²⁶ „Szeretem mindazt, ami klasszikus. A klasszikus törekvéseknek vagyok híve... A reneszánszhoz érzem magam közelebb...”

²⁷ In: Puskel Péter: *Késleltetett feltámadás az aradi Golgotán. Pannon Tükör 2008/2. p 64-67.*

Zala György: Pázmány Péter

lésének, baráti közeledésének, kölcsönös tiszteletének tartalmas szép szimbóluma, jelképe lehet az okos, türelmes diplomáciával, sok-sok kölcsönös bölcsességgel megvalósított Megbékélési Park.

Ezek után nyilvánvalóan nehéz volt fenntartások és ellenérzés nélkül végig hallgatni a „Zala György a XIX. és XX. század barokk szobrásza(!)” – már címében is távolsgáttartó, az alkotó differenciált életművének sematizáló, rossz emlékü, koncepciók fejtegetést, amely bevallottan arra vállalkozott, hogy azt „bizonyítsa, a kiváló felkészültségű művészt hogyan vitte tévútra kora.”²⁸ Az előadó tette mindezt úgy, hogy közben az alkotó egyetlen művét is bemutatta volna, igazának bizonyítására. Az ideologikus eszmefuttatásban a hatvanas évek ma már megkérdőjelezhető szentenciái rezonálnak.²⁹

A nyári Országos Honismereti Akadémia tudós előadója pedig, a Mátyás ábrázolások között, nem tartotta fontosnak megemlíteni Stróbl Alajos várbéli idilli Mátyás kútját, Fadrusz robusztus kolozsvári lovasát a hódolókkal, a Milenniumi emlékmű délceg Hunyadi Mátyását, de Benczúr Gyulának, a budai vár Hunyadi termébe szánt, nyolc darabosra tervezett ciklusából megvalósult műveket, a *Mátyás fogadja a pápa követeit* és a *Diadalmas Mátyás* kompozí-

²⁸ Tóth Antal: *Zala György a XIX. és XX. század barokk szobrásza.*

²⁹ *Íme, néhány minta a máig ható szocreál szentenciákból: „...a régi uralkodó osztályok nagyszabású stílusainak az utánzásával, új gazdag eklekticizmusával akarta fitogtatni gazdagságát (mármint eleink: a Pulszkyak, Podmaniczky, Baross Gábor, Széchenyi Ferenc és mások) ...a monumentális művek sora patetikus konvencionális sablonokkal dolgozó akadémikus rutin munka ... tartalmát vesztett szimbólumok (korona, kettős kereszt?), ósrégi allegóriák (Háború, Béke, Munka, Tudás,?), a barokk köztéri plasztika sablonjai...” (Hogy ő közben a reneszánszot kedvelte?) ... a hivatalos művelődés politika kegyeltje (Életrajzi lexikon 2007...)”*

ciót sem.³⁰

Másnap, a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban dr. Gyimesi Endre, az emlékbizottság elnöke ismertette az emlékvé programját. Benne a megyeszékhely azon szándékát, hogy kezdeményezi a pécsi püspöki palota közönségtől elzárt, rosszul megvilágított folyosójáról előhozni, és Zalaegerszegen felállítani a magyar szobrászat talán legszebb alkotását, a Mária és Magdolna kompozíciót.³¹

Péntek Imre a Gondolatok Zala György szobrászatáról című előadása jelentős, újszerű alapvetés az életmű korszakára – történelmi kontextusba helyezésére. Szembesített a szocreál megélt jelentkezésével, egyeduralmi monopóliumával oly elnéző szervilis, fennkölt művészettörténet-írás enyhült szigorával „a kilencvenes évek után a történelmi szoborparkba áthelyezett szobrok, emlékművek” alkotóival – szemben Zala György nemzedékével. Rámutatott a kor jeleseinél elvülhetetlen érdemére: „Zala György és nemzedéke – a maga szobrászati eszközeivel – maximálisan hozzájárult a „tér nemzetiesítéséhez”. Óriási feladat volt, és nélkülük, műveik nélkül ma sivár, jellegtelen közterekkel, torz(abb), csonkább nemzettudattal vágnánk neki a 21. századnak. Hamis az a beállítás, hogy nem voltak szinkronban koruk, a 19. századvég és a 20. századelő művészeti törekvéseivel.

Hozzátehetjük, hogy ezen nem tudott úrrá lenni, nem tud változtatni Szamuelyék miazmás, vörös-drapériás lázánya (1919), vagy az eukarisztia baldachinos megalomá-

A Millenniumi emlékmű 1919 május 1-én

niája (1938) épp úgy, mint 2007 liberális vásári biznisze, a „nemzeti vágta”!

Bence Lajos előadását technikai okokból írásban küldte meg.³² Az „Óda a hazatérőhöz” vers szerzője prózában így fogalmazott: “S mi lehetne a mai rendezvény célja más, mint az, hogy immár testközelbe kerülve a művész-szel, a grandiózus nagyságú életmű máig ható üzenetére figyeljünk... Hogy egy-egy nagy történelmi személyiség kisugárzó hatása által tudatunkat erősítsük. Tegyük ezt azért is, hogy önmagunkkal és a külvilággal is békében élhesünk...Az aradi Szabadság-szobor, mely újraállítása óta – Vereckéhez, Csíksomlyóhoz hasonlóan – a magyarság zarándokhelyévé vált, szent helyeink számát gyarapítva, kétségtelen reményt ébreszt arra, hogy a tolerancia, a megbékélés teret nyer, átvitt és valóságos értelemben.” Kostyál László a tizenkilencedik század európai kortárs al-

kotóit és műveit vetette össze Zala György alkotásaival. Szombathelyen, a premontrai gimnázium lépcsőfordulójában, az ikervári Batthyány-családtól ajándékba kapott vértanú medalionok történetének legújabb kutatásairól a helyszínen tartott nagy érdeklődéssel kísért előadást Feiszt György. Kaposvár, Veszprém, Makó városokban pedig az Erzsébet-szobrok kalandos sorsáról számoltak be a kutatók. Nagykanizsa utcát nevezett el Zala Györgyről. Sajnálattal értesültünk, hogy a királyi pár, Sisi kedvelt otthonában, a gödöllői Grassalkovics-kastélyban ígéretes tanulmányokkal tervezett megemlékezés elmaradt.

Deák Ferenc szegedi szobránál Horváth László “Tisztelgés a szobrászgéniusz emléke előtt”³³ című, a születésnapon elhangzott előadásából megtudhattuk, hogy a szoborbizottság kérésére Reizner János választott Deák idézetet a talapzatra:

„...AMIT ERŐ ÉS HATALOM ELVESZ, AZT IDŐ ÉS KEDVEZŐ SZERENCSE ISMÉT VISSZAZOZHATJÁK; DE MIRŐL A NEMZET, FÉLVE A SZENVEDÉSEKTŐL, ÖNMAGA LEMONDOTT, ANNAK VISSZASZERZÉSE NEHÉZ S MINDIG KÉTSÉGES”

Deák Ferencz

A rendszerváltozás előtti négy évtizedben természetesen mind a deáki életmű, mind az említett idézet, mind pedig Zala György művészeti teljesítményének hivatalos megítélés-

32 In: Bence Lajos: “Évfordulók és jubileumok a nemzettudat építőkövei”, Pannon Tükör 2008/2. P. 68-69.

33 In: Szeged 2008. május 20. évfolyam 5. szám p. 16-17.

30 A műépítészek által kapott méretek szerint én meg is festettem a két nagyobb kompozíciót. Az egyik kész. A másik befejezése felé halad. Azt vártam, hogy Isten megadja a Békét, s az után felvihetem a két képet, hogy a helyszínen lássuk. Hogy ezzel terhellek, azért bocsáss meg. De nagybecsű tanácsodra szorultam. Mit tévő legyek most? Ha nem kellene a képek most: fessem-e meg a többit is? Természetes, hogy én senkivel porbe nem állok. És nagyon kérnélek, hogy szorosan köztünk maradjon a dolog, ne hogy valami is kiszivárognon a nyilvánosságra. Mert nem szeretnék senkinek sem kellemetlenséget keresni. De életem művészi örömeinek legnagyobbika: Mátyás királyunk budai várában emléket teremteni, ennek letörése lesújt. Nagyon elszomorít. In: 1917. október 18. - Benczúr Gyula levele Wlassics Gyulához. MOL P 1445 – Lemondták a Mátyás-ciklust.

31 „Zala György Mária és Magdolna szobrával kapcsolatos kérésekre válaszolva, tájékoztatlak: hogy mivel a szobor a pécsi Püspöki Palota előcsarnokában áll a földszinten, tehát bármikor megtekinthető, máshová helyezni nem kívánjuk. Nem járlok hozzá a másolat készítéséhez sem.” In: Bereczky Lóránd levele dr. Gyimesi Endre polgármesterhez. Budapest, 2008. június 9. Részlet.

se a korszak politikai szemléletének megfelelően alakult. Volt, hogy Deákot „opportunistussal”, Zala Györgyöt „neobarokk anakronizmus, túlzott patetizmus, merev akadémizmus” vádjával illették.

Szomorú üzenetet, ma már alig hihető történetet idézett az emlékmű közelmúltjából: 1986-ban elterjedt a hír, miszerint felújítás ürügyén, a város vezetése a Deák-idézet eltávolítására készül. A tiltakozások hatására a hivatalos magyarázat a talapzat felújításával indokolta a munkálatokat, bár sokakban felmerült a gyanú, hogy valójában az idézet sorai mögött valamiféle rejtett, előre gyártott „irredentizmust” vélt felfedezni az akkori hatalom.

Egy jó szándékú pedagógus a Délmagyarország levelező rovatában közölt levelében javasolta, építsenek járdát a szobor körül, hogy az ifjúság és a látogatók körüljárva elolvashassák a feliratot.

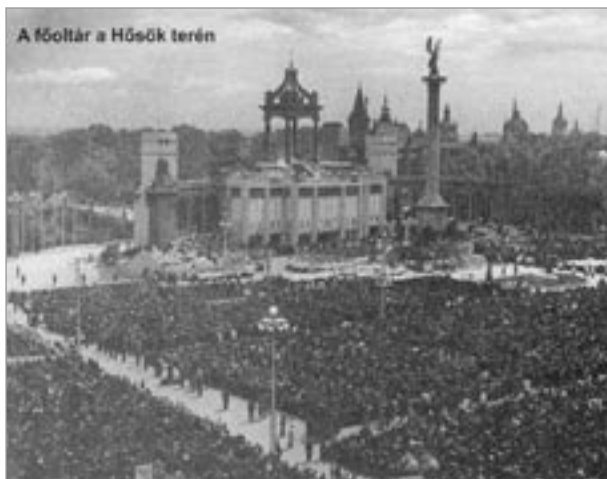
„Föltételezhetően erre a levélre figyeltek föl 'illetékesek', és szereztek tudomást arról, hogy a szobor talapzatán 'irredenta' szöveg olvasható. A Causeseu-látogatás híre csak fokozhatta aggodalmukat és sietségüket, hogy gyorsan eltüntessék az inkriminált szöveget. Eszük ágában sem volt annak visszaállítása. A silány kivitelezés arra mutat, hogy az országos felháborodás kényszere alatt cselekedtek, így került vissza a szobor talapzatára a mostani szöveg, mely szó szerint megegyezik a korábbival, de kivitelezése gyatra, kimondottan kontármunka.” Kétségtelen, az eredeti szöveget csiszológéppel eltüntették, s a csak hónapokkal később, a tiltakozások hatására újravéselt mostani felirat egy, a talapzatba behelyezett, külön kólapon készült.

2008. október 4-én, az Aradi Magyar Napok hagyományosan gazdag programjában a városi önkormányzat és a Szobor Egyesület rendezésében emléküléssel és kiállítással zárult a Zala György Emlékév programja. Murádin Jenő, kolozsvári művészettörténész professzor korábban a História hasábjain közölt tanulmányban és önálló kötetben dolgozta fel a Szabadság-szobor állításának áldozatokban gazdag és hányatott utóéletének történetét.³⁴ Ez alkalommal érzékeny, cizellált előadásában idézte meg a millennium társadalmi-művészeti valóságát, Zala György munkásságát. A szabadságharc emlékeinek, a vértanúk relikviáinak az emlékmű avatása után lérejtött, eddig feltáratlan, gazdag gyűjteményében – az Arad Megyei Múzeumban – őrzik például Damjanich János durván

³⁴ Murádin Jenő: *Az aradi Golgota. = História 2003/08-09. - Az aradi Szabadság-szobor Kolozsvár, Glória Kiadó 2003.*

faragott mankóját, a vesztőhelyre szállító szekér vendégoldalait, személyes tárgyait, műves pisztolyait, a mives urnát, amelyben felesége a vértanú szívét őrizte. A szerző – az emlékbizottság és a zalaegerszegiek képviselőjében – a zalai vértanúnak, a Budán október 10-én kivégzett erdélyi kormánybiztos Csány Lászlónak Istók János alkotta zalaegerszegi szobrával emlékeztette Arad város közönségét a kegyetlen megtorlásra.³⁵ A zalai képviselők másnap, Bognár Levente alpolgármesterrel közösen, koszorúzták meg a Szabadság-szobrot.

A művész halála óta, hetven éve esedékes – netalán Stróbl Alajossal, Fadrusz Jánossal közös – gyűjteményes kiállítás megrendezését a Nemzeti Galériától vártuk. Azonban a Szatmári Gizella kurátor megrendezésében megvalósult

Eukarisztikus világkongresszus a Hősök terén 1938 május

szerény, kényszerűségből csonka kamara tárlat megszervezésének, utaztatásának gondja Horváth Ferencre, a lendvai magyar közösség elnöke és Gamus Árpádra, a Pécsi Galéria és Vizuális Műhely igazgatójára maradt. Az életműben meghatározó jelentőségű köztéri emlékművek bemutatására a műveszi fotó, még inkább a multimédiás technika segítségével hívására lett volna szükség. Különösen hiányos volt az induló lendvai, zalaegerszegi és keszthelyi bemutató. A Péntek Imre által szerkesztett, a Pannon Tükör Művészeti Könyvek sorozatban megjelent, elegáns katalógus (a későbbiekben Gamus Árpád által elkészítettett fotókkal együtt) gondoskodott a pécsi és aradi közönség részbeni kárpótlásáról.

Hogyan vélekedett Rózsa Gyula, az országos napilap magabiztos műítésze: „A Zala György születésének százötvenedik évfordulójára rendezett kiállítás nem fogja ezt a képet fundamentálisan megváltoztatni.³⁶ A Nemzeti Galéria összeállított egy kollektívát a teremmeléltű (!?) művekből, s eljuttatta először a szobrász emlékét tisztességgel ápoló szülővárosba, Alsólendvára (Lendava), majd több helyszínre, jelenleg, augusztusi nyitva tartásig Keszthelyre. Csakhogy. Csakhogy azt a kérlelhetetlen álláspontot, amely szerint a tizenkilencedik századvég és a huszadik századelő emlékműplasztikájának nincs sok köze a szobrászathoz, amely szerint továbbá művészetnek csu-

³⁵ Borbás György: *Erdély bajnoka – A Csány-kultusz apostola Borbély György, Zalaegerszeg, Millecentenáriumi Köz-alapítvány, 2000.*

³⁶ Rózsa Gyula: *Az előd. Zala György emlékkiállítás, Balatoni Múzeum, Keszthely. Népszabadság 2008. július 2.*

pán a művelő mesterek ritkább kisplasztikai tekintendők, a Zala-életmű tökéletes argumentuma.

A kérlelhetetlen szerző Fülep Lajosra hivatkozik: „Szeretem mindazt, ami klasszikus. A klasszikus törekvéseknek vagyok híve. A renaissance-hoz érzem magam közelebb... Szeretem Rodint is. De nem mindenütt. (Balzac mellszobrától idegenkedett.) Szeretem, ahol klasszikus... Aki ismeri a dolgaim, az tisztában van velem... az én törekvésem is az, ami minden művészé, és nem is lehet más. Két szó: igaz érzés és gondolat. Ennél többet igazán nem tudok mondani. Elsősorban a derűt keresem, a derűt, mert ez a művészet hivatása... Én nem zárkózom el semmitől. Általában minden munka gyönyörködtet...”

Rózsa Gyula fennhéjázó, pökhendi, jól értesült olvasatában ez így hangzik: „Fülep Lajos híres-hírhedt műteremriportjában kimondta – pontosabban magával Zalával kimondatta – a máig hatályos ítéletet. Hogy Zala reménytelenül konzervatív, hogy gondolatai csüggesztően közhelyesek, hogy nem ismeri korának szobrászatát, vagy ha ismeri, elfogultan, kisszerűen ítéli meg.” És így tovább... Rózsa Gyulát bizonyára elrémíthette a kiállítás megtekintésétől „a teremméretű művekből összeállított kollektív” szurreális látomása.

Hiszen, ha leküzdi szorongását, és veszi a fáradságot, személyesen is meggyőződhetett volna arról, hogy sajnos a méltatlanul szerény jubileumi kamarakiállítás éppen a köztéri műveiben leginkább továbbélt Zala György felmutatásával maradt adós; ugyanis, a korabeli sárgult képeslap hogyan tudatosíthatná az avatatlan látogatóban a felemelő élményt, az alkotó – és az aradi Szabadság-szobor Egyesület – nagyszerű diadalát: nyolcvan év után, 2004 tavasza óta újra áll az emlékmű! Hogy a Budavári Honvédelem Dísz téri, és annak csak itt látható vázlattervének sérült harcosa nem a Sárkányölőre, hanem a vár bevételeiben kitűnt zalai honvédekre, köztük a túlélő, a szoboravatásra újra egyenruhát öltő Bogyai Kálmán, Utasi János, Sipos Bálint, Bezeredy Elek és 1100 elesett társuk áldozatára emlékeztet. Hogy a Keszthelyen üdülő szegediek viszontláthatták volna a Széchenyi téren álló, nagyszerű emlékművüket, osztozva a vendéglátókkal a haza bölcsé és az alkotó tiszteletében. Hogy a lovas vezérek posztamensre állított, frissen mintázott vázlattervei alapján megformált „párducos Árpád és a hét vezér” a Millenniumi emlékművön „lobogó ingujjban” (Bence L.), hadrendben – életszerű kompozícióba foglalva – tekinte-

nek szét Pannóniában, a megtalált új hazában! (Mintha Zalának csupán kisplasztikára tellett volna erejéből! Kodály évforduló: Székelyfonó, Psalmus – Arany összes Toldi, Buda halála, Nagyidai cigányok nélkül!?) Vagy a hazai és külföldi látogatók a reneszánsz évében kedvet kaphattak volna, hogy felkeressék Hunyadi Mátyás délceg, hús-vér alakját a Párizsi Világkiállításon Grand-prix díjat nyert Gábrriel arkangyal oltalmában. Hogy azonosulhassunk Ybl Ervin megállapításával: „Zala György szobrászatában az ünnepies felfogás gyakran megkapó igazsággal párosul, művészete közelebbi rokonságban van a francia, mint a német plasztikával.” – vagy Kisfaludy Stróbl Zsigmond véleményével: „Zala György teljesen átvitte a szobraiba az egyéniségét. Sokat alkotott. Munkáinak legnagyobb része kora kiváló francia szobrászainak is dicséretére válnék.” Hogy csak furcsa kuriózum maradt a művész Lechner Ödön tervezte Stefániai úti szecessziós villájának karton makettje, hiszen nem tudatosítja, hogy homlokzatán a *Vénusz ünneplése az Olimposzon* stílusos Zsolnay-majolika dombormű, jó ideje egy afrikai állam diplomáciai képviselőjének kényszerű „cégére!”

A magyar historizmus tizenhárom szobrásza, köztük Zala György munkásságának vizsgálatára vállalkozó OTKA kutatócsoport 2008 januárjában arról számolt be, hogy amikor elkezdték a munkájukat, a korszak szobrászata iránt igen csekély volt az érdeklődés. Ismertsége és kutatása messze elmaradt az építészeté vagy a festészeté mögött. „Az utóbbi években azonban örvendetes változás tapasztalható.

Ez feltehetően összefügg azzal a szemléleti fordulattal, amely a történettudományok különféle ágaiban az „új historizmus” hatására bekövetkezett. Megváltoztak a múlt megközelítésének módjai, más dolgokra vagyunk kíváncsiak és fogékonyak, mint korábban. A hosszú időn át uralkodó, stílustörténeti megközelítést a művészettörténet-írásban is felváltotta egy plurális szemlélet, amelyben a mű történeti kontextusa vezet el az értelmezéshez. Ennek révén a historizmus kiszabadult a negatív előítéletek uralta skatulyából. Nem a modernizmusból visszafele tekintünk a korszakra, hanem a 19. század minél teljesebb megismerésére törekedve próbáljuk megérteni a következőket”.³⁷

37 In: Nagy Károlyné: *A magyar historizmus szobrászai. A magyar historizmus 11 szobrászának oeuvre-katalógusa* 2008. január

Zala György: Emléktábla Hunyadi Mátyás szülőházán

Zala György alkotásainak 1999. évben összeállított műjegyzéke³⁸ az 1928-ban létesített fővárosi Egyetem téri Pázmány Péter patika névadójának gipsz és a Koronázási (Mátyás) templom egyházi gyűjteményében őrzött fiatal kori Sisi márvány portréjával gazdagodhat. Nagy bizonyossággal újabb Zala alkotás került elő.³⁹ Lendván, a középso temetőben, Rieck Roman sírján látható térdeplő-fó hászkodó nőalak mintázása számos formai és tartalmi rokonságot mutat Zala (Mayer) Györgynek a Kerepesi temetőben található műveivel. A lendvai patinás sírkertben a jó módú polgár családok impozáns feketemárvány obeliszkjei és sztéléi között Rieck fehér márvány síremléke az egyedüli faragott, szobrászi megformálású plasztika. Miután bebizonyosodott, hogy az elhunyt édesanyja Mayer leány volt, feltehetően az négy évvel idősebb unokatestvér méltán vállalhatta a szobormű elkészítését.⁴⁰

A Lendva város önkormányzata és a Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség megrendelésére Király Ferenc, Munkácsy-díjas szobrász által mintázott Zala György portrét a város színházépülete előtt, a város szülőttéről elnevezett téren októberben avatták fel. A Zala Megyei Közgyűlés, Zs. Csiszér Jánosnak Zaláról, 1922-ben készített arcképszo bra másolatának elkészíttetésével és elhelyezésével párhuzamosan, a művészről nevezte el egyik üléstermet. A megyeszékhely pedig Magdolna (Fájdalom) fehérmárvány porté megvásárlásával és felállításával tisz-

teleg a szobrászszeni előtt. Király László, Zalából indult zeneszerző vegyeskari kórusművet komponált Bence Lajos Óda a hazatérőhöz verssoraira.

Az emlékév fontos dokumentumai születtek meg digitális összeállítások és filmek formájában. Aradi alkotók, Puskel Tünde Emese, Puskel Péter, Sándor István, Sándor Szilárd: Az aradi Szabadságszobor története, dokumentumfilm, 2007 és Puskel Tünde Emese és Sándor István: Találkozás Zala Györggyel – a restaurátorok gondolatai, 2008 DVD
³⁸ Borbás György: *A Millennium szobrása Zala György* 1999. p. 123-125
³⁹ Goór Zoltán *tornyiszentmiklósi helytörténész levele a szerzőhöz.*
⁴⁰ *Rieck Roman uradalmi főerdész született: 1862 Marburg (Maribor) apja Rieck Károly nyugalmazott tanár, anyja Mayer Jozefina bécsi lakosok. Felesége Fater Blanka, (szül: Dobronak 1872) szülei: Fatér József és Némethy Franciska. Rieck Román 1906. március 13-án hunyt el Lendvaújfaluban, mindössze 43 éves volt.*

összeállításait több hazai intézmény kapta meg, és vetítették a megemlékezésen is. A Muravidéki Televízió félórás dokumentumfilmen örökítette meg Zala György alkotásait. Csontos János, számos izgalmas építészportré készítője is dokumentumfilmet forgatott a témáról, *Késleltetett feltámadás* címmel. A Magyar Képirók, Dalmay László producer gondozásában, Gál Anasztázia rendezésében, Mihály Gábor, Munkácsy-díjas szobrászművész főszereplésével és a Hevesi Sándor Színház fiatal színészeinek közreműködésével, részben fikciós filmen elevenítik meg *A Millennium szobrása, Zala György*, a művész életútját a lendvai gyermekévektől a Stefánia úti villáig.

A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság kiadásában megjelent *Zala György 150* emlékkönyv szerkesztői felkérésére neves értelmiségiek-Vizi E. Szilveszter, Jókai Anna, Kó Pál, Gedai István, Bognár Levente, Göncz László és mások - vallanak arról, mit jelent számukra, a nemzet számára a halhatatlan alkotó életműve. Örven detes, hogy a Magyar Posta Gábrriel arkangyal képével, alkalmi bélyeggel és bélyegzővel emlékezett meg Zala Györgyről.

Zala György (?):
Rieck Roman síremléke, Lendva

Tízévi kezdeményezés után, végre emléktábla kerülhetett – no, nem a mesternek Lechner Ödön tervezte, szecessziós villája falára, hanem az épület előtti járdatestbe/re. Az emlékbizottság a szlovén nagykövetség közvetítésével ugyan időben megszerezte a villát lakó líbiai nagykövetség hozzájárulását, ám a főváros kitarított a kulturális bizottság korábbi ötlete mellett. 2008. november 12-én dr. Gyimesi Endre, az emlékbizottság elnöke és Horváth Csaba főpolgármester-helyettes felavathatta a Kampfl József által mintázott, oválisra formált, stílusos emléktáblát. Amerikától sok mindent tanulhatunk, de nagyjaink emlékhelyeinek megjelölésére bevált hazai formát⁴¹ miért kellene feladni? – éppen Zala Györgynek nem juthat fal Magyarországon a maga által felépített villalakásán? Csak bizakodhatunk abban, ahogyan az aradi emlékmű kikelt a várárokból, egykor az emléktábla is felkerülhet méltó helyére.

Zalaegerszeg, 2008. november 19.

⁴¹ Hunyadi Mátyásnak Zala György által mintázott emléktábláját 1902. október 2-án Wlassics Gyula kultuszminiszter avatta fel a király kolozsvári szülőháza falán. In: Borbás György: *Wlassics Gyula és a művészetek Levelek a XIX. századvégről, Bp., Kossuth Kiadó, 2004*

Keserü Katalin

Az orientalizmus magyar követői

Sass Brunner Erzsébet és lánya, Brunner Erzsébet festészetéről,

kanizsai állandó kiállításuk megújulása alkalmából

Ki tudja, hányadik volt az idei őszi ünnep azok közül, melyekkel Nagykanizsa városa tiszteleg egykori szülöttei, Farkas Böske és leánya, Brunner Erzsébet előtt! Az október 10-i kiállítás-megnyitó különleges alkalom volt: nemcsak az újabban érkezett hagyatéki részből (650 műből) válogatott anyag bemutatása miatt, de azért is, mert éppen 100 évvel ezelőtt nyitotta meg festőiskoláját itt Hollósy Simon pécsi tanítványa, Sass Brunner Ferenc, akinek első növendéke későbbi felesége, a Sass Brunner Erzsébetként ismertté vált Farkas Böske lett. Innen indult különleges pályája, melyen társa a leánya volt. Az éppen 20 évvel ezelőtti, 1988-as Thury György múzeumi kiállításon találkozhatott először szülővárosuk közönsége a javarészt Indiában kibontakozott munkásságukkal, ahová majd' 80 éve, 1929-ben indultak el, és amely a hosszú életű Brunner Erzsébet Delhiben, 2001-ben bekövetkezett halálával ért véget.

Magyarországhoz is kapcsolódó kiállításai sorát Bethlenfalvy Géza, az indiai Magyar Kulturális és Információs Központ korábbi, tudós igazgatója kezdeményezte, aki Delhiben elsőként mutatta be a műveiket 1979-ben. Azóta minden ottani igazgató rendre visszavisszatért a két életműhöz, melyek mára, idekerülésük idejére majdhogynem tematikusan rendezett egészé álltak össze. Ezek és a hazai kiállítások – miközben két távoli ország különös kapcsolatainak történetét tartják emlékezetünkben – arra is hivatottak, hogy a bemutatott, különböző kultúrákat reprezentáló műalkotások révén éppen az ember legsajátabb tulajdonságát, kultúraalkotó voltát, az emberek ebben való közösségét megértsük, megtanuljuk ezt becsülni és elsősorban erre építeni a jövőt.

Különösen jelentős szerepe lett Nagykanizsának a magyar (az európai) és az indiai kultúra kapcsolatában, hiszen Medgyaszay István 1927-es, most felújított, egykori színházépülete is azt reprezentálja. A 20. század elején a magyar építőművészet legmodernebb alkotója ugyanis meg volt győződve arról, hogy a magyarországi, faragott és fűrészelt elemekben gazdag, világos szerkezetekben

gondolkodó faépítészet legközelebbi rokonai az indiai hagyományokban keresendők. Ezért utazott néhány évvel később, 1931-ben Indiába, ahol fényképezte és tanulmányozta a monumentális, de a jelentéktelennek tartott, falusi építészetet is. Ottani és későbbi budapesti, műegyetemi előadásaiiban arról a különleges harmóniáról beszélt, amelyet a nagy építészeti formák és a kis ornamentális részletek közt fedezett fel ott, s amely már első jelentős épületét, a vasbetonból készült *veszprémi színházat* (1907) is jellemezte, de amely épp a nagykanizsai épület faszerkezetében és faornamentikájában bontakozott ki leggazdagabban az életművében.

A Medgyaszayval kapcsolatos évszámok körülírják az indiai-magyar kapcsolatok történetének különösen jelentős korszakát is, melyben a Brunner-család festészete kialakult itthon és kibontakozott Indiában. Sokakat érdekelhet nagy kalandjuk, örökös vándorlásuk, másokat az erre vállalkozók női volta tehet kíváncsivá, megint másokat a célpont: India és a Kelet kultúrája. Végül bizonyosan vannak köztünk olyanok is, akik a festészet iránti érdeklődésből kifolyólag, kíváncsiak a messzire szakadt alkotók műveire. Magam ez utóbbiak közé tartozom, kalandként fogva fel magát a festészetet is. Most a festészet felől indulva járjuk be az európai és egy távoli világ művészetében való összekapcsolódásának történetét.

A Brunner-család kiállításainak sorát az anya és leánya *India*-képét bemutató, már említett tárlat nyitotta meg. Bethlenfalvy Géza fontosnak tartotta, hogy ifjabb Erzsébet festészetét külön is, éspedig a *buddhizmus* szempontjából mutassa be, majd az édesanyjára emlékező, születése 100. évfordulójára rendezett kiállítás következett 1989-ben, Delhiben. Ugyanakkor *Tihanyban* is az ő Balaton-képeit, Indiába indulásuk utolsó hazai állomását mutatták be. 1991-ben és '93-ban a *vízió*nak, illetve a *lélek*nek, mint különleges művészi témáknak szenteltek kiállításait Delhiben. 1994-es, közös tárlatukat a *Japánban* tett utazásuk során készült, képeiké követte 1996-ban, majd ifjabb Erzsébet emlékkiállítására a *fény* jegyében került sor (2006). Reprezentatívnak tarthatjuk az *italiai* útjukat bemutató 2007-es, végül a Brunner Erzsébet *rajzaiból* rendezett 2008-as delhi kiállításokat. Azaz pályájuk földrajzi, tematikus és műfaji megközelítése megkezdődött.

Én most az előtörténetre helyezem a hangsúlyt. A 19-20. század fordulójának érdeklődése, melyből az ő festészetük sarjadt, nyitott volt Magyarországon s az egész nyugati világban. E nyitottság egyik kezdetét az orientalizmus fogalmával illelhetjük, aminek keretében tudósok, utazók, művészek és műgyűjtők (köztük szép számmal magyarok is) két nagy, egymástól távolra szakadt kultúra – a nyugati és a keleti – között teremtettek kapcsolatokat. A vallások és filozófiák, a művészetek iránti érdeklődés is ezek része volt.

Az 1802-ben perzsából latinra fordított *upanisadok* a modern kor művészetére, gondolkodására talán a legna-

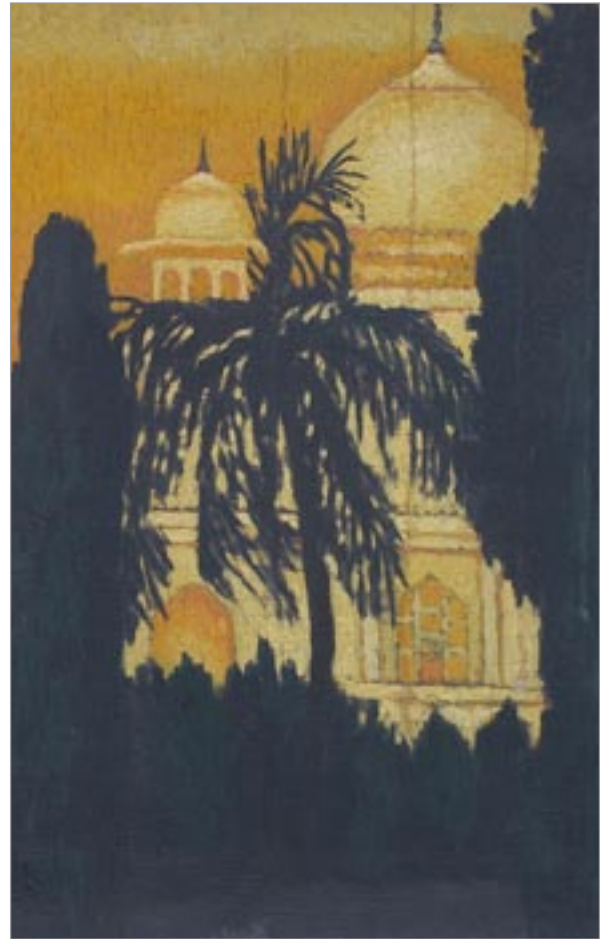
gyobb hatást tett filozófus, Schopenhauer is olvasta. Az indiai filozófia alapját jelentő versek és prózai szövegek lényege szerint a világot teremtő Világlélek megjelenési formái a létezők, s a lélek „kívül s belül egyszerre van, nem születik, nem lélegzik, nem gondol, mégis létezik.” A nyugati, a tájkép történetében nyomon követhető természetszemlélet, mely a romantikától kezdődően Európában többek közt a panteizmust, Isten mindenütt és mindenben való jelenlétének érzését, hitét, majd a természeti jelenségeknek a lélekállapotokkal való azonosítását eredményezte, tulajdonképpen egyezik az *upanisadok*éval. Az ember és a mindenség kapcsolata alkalmanként nyilvánvalóvá is válik. Ilyen mágikus pillanat volt Buddha születése és halála. Mi Kőrösi Csoma Sándor könyvéből tudhatjuk, hogy mindkét esemény a természetben zajlott, s hogy fényesség és földrengés kísérte őket. Amikor Buddha megszabadult a fájdalomtól – azaz a földi léttől –, két szálafa alatt feküdt, ezek virággal hintették be, s gyászszertartása közben a helységre, Kushára annyi isteni Mandaraka virág hullott, hogy térdig jártak benne az emberek.

A hindu vallás alapját is képező *upanisadok* ezen felül a teremtmények urát a tűzben, szélben is ott látják, a saját fényében létező, változatlan és örök égben, melynek visszfénye a mindenség fénye. Ezek a jelenségek, elemek ott vannak az emberben belül is, és kívül is: a velük egylényegű „Szív, gondolat, vágy tudja utolérni” az „Önvalót”.

A Madame Blavatsky alapította Teozófiai Társaság (1875) – Schopenhauerre hivatkozva – már az embernek a természet erőivel összefüggésben tétélezett, de rejtett energiái felszabadítására, a kereszténység és buddhizmus egyesítésére, az emberiség testvériesítésére törekedett. A magyar Mednyánszky László festő naplóiban különösen sok utalás olvasható a teozófiára, amit a maga módján át is értelmezett: a szerelmet például az energiák legfontosabbjának tartotta, s a Föld sötéttségét a napvilág fényével állította ellentétbe festményein is. Égi fényt tükröző folyókanyarulat-képei és a havasokról (a Tátráról) szikrázó fényben készült képeinek sokasága, virágzó fákról szóló írásai (levelei), képei a saját „teozófiai buddhizmusának” reprezentánsai. Szinte szóról szóra megegyeznek vele Sassné Brunner Erzsébet vallomásai, melyeket bőven idéz Bethlenfalvy Géza a *Tiszta élet öröm* című tihanyi kiállítás katalógusában. Még itthoni munkásságában felfigyelhetünk arra, hogy kereste az útját, s ehhez mintaképet talált: *Sugaras felhők, Csúcshegyről* című (a jelen kiállításban nem látható) festményének vízben tükröződő, ezáltal megkettőzött fénye és szimbolikája, mely nem az optikai távlatra, hanem a magasság és mélység dimenzióira helyezi a hangsúlyt, Mednyánszkyra utal. A képfelületet ki nem töltő, talán Rippl-Rónaitól kölcsönzött, „pettyegtetett” festésmódja Mednyánszky lélegző, rezgő, „mozgó” fáinak is megfelelője (*Tihany: Faágak és árnyak a királyi sátorral*, 1933). A havasok fényben fürdő világa ezekhez Indiában társult (*Himalája*, 1940, *A Kancsendzönga a felhők között*, 1939), de szinte csak aztán, hogy japán útjukon a Fuji-

hegy szentségét és ábrázolásának tradícióit megismerték (*Fujijama*, 1935). Ahogy a leánya idézte: (a Himalája) „sugárzó erő, az élet spirituális, intellektuális lényegének hordozója, a művészi konstrukció szubsztanciája. ALFA és OMEGA.” A vágy és szenvedések nélküli, tiszta, „önvaló” világ. (Mednyánszkyt ehhez hasonlóan jellemezte egykor a művészettörténész Farkas Zoltán.)

A századvég és századforduló Magyarországa és a buddhizmus kapcsolatára ennél részletesebben nem térek ki, hisz Fajcsák Györgyi, a Kelet-Ázsia Múzeum vezetője egy

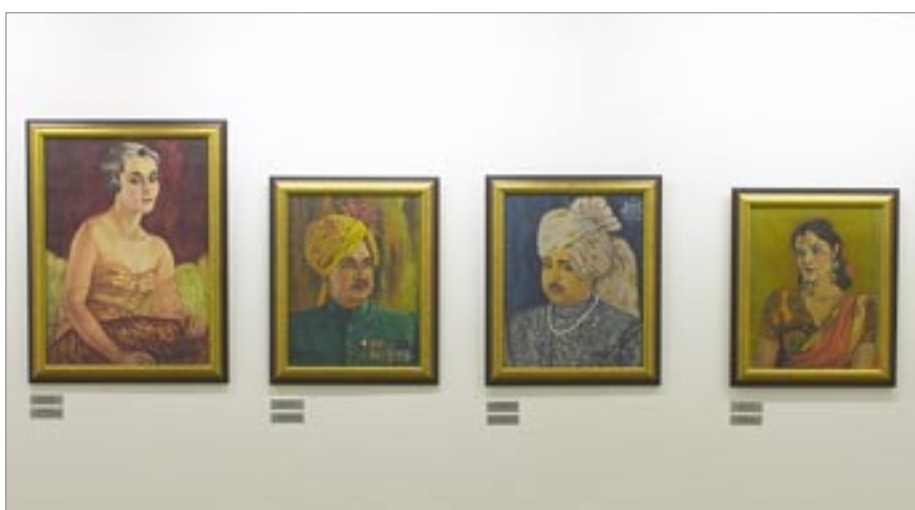

Sass Brunner: ATaj Mahal fényes nappal

tavalyi tanulmányában követte azt nyomon, az akkori képzőművészetben is. De kiemelhetem azokat a művészeket, akikre a nagybányai művésztelep első vezetőjének, Hollósy Simonnak testvére, József hatással lehetett. Hiszen ő fordította először magyarra a *Buddhista Kátét* 1893-ban, majd 1896-ban könyvet is írt *Buddha mondák* címmel. A kort a buddhizmus mellett számos új vallás és – velük összefüggésben – többféle művészeti irányzat megjelenésével jellemezhetünk. A nagybányaiak azonban

Elizabeth Sass Brunner:
Zarándokúton Amarnath barlangjához

Kiállítási enteriőr Brunner Erzsébet portréival

a 19. század nyugati művészetének legsajátabb műfaját, a tájképet alakították át úgy, hogy – felelevenítve művészet és vallás megszűnő látszatt, szoros kapcsolatát, eredendő egységét – a tájképet a panteista világkép reprezentánsává tették. Ez él tovább Sass Brunner Erzsébet indiai tájképeiben, a komplementer kék és zöld színek Ferenczy Károlyt idéző, de másképpen: expresszív, élő formákat alkotó megjelenésében (*Zöld szimfónia*). Brunnerék útja Itálián keresztül vezetett Indiába, s még ott az anyának több olyan tájképe készült, melyek a minden teremtményt élőnek tételező korszellemre hivatkozhattak (*Kék barlang*, Capri, 1929). E természetfelfogás egyúttal Csontváry Kosztka Tivadaré is volt, akinek forrongó-formálódo, a század elején festett tátrai szikláira emlékeztetnek Sassné hegyvidéki képei (*Zarándokúton Amaranath barlangjához*, Kasmír, 1929).

Csontváry természetfelfogása nem eléggé feldolgozott még ahhoz, hogy forrásként rá hivatkozassunk. De színvilága, melynek, ha Mednyánszkyé nem is rokona, ám amelyben a századforduló új, a napfelkelte és naplemente „kék viola” és „izzó”, Mednyánszky naplójában is olvasható színei felfedezhetők, akár mint az orientalizmus része és következménye, együtt található meg később Sass Brunner Erzsébet festészetében (*A Taj Mahal alkonyatkor*, *A Taj Mahal fényes nappal*, *A Taj Mahal rózsaszín fényben*, 1932 és 1933).

Mindezekkel nem azt állítanám, hogy Sass Brunner Erzsébet e festők nyomán dolgozott, inkább azt, hogy a festészetben és festészetünkben, a Keletet gondolatban vagy valójában bejárt művészek munkásságában a századfordulón, Európában és Magyarországon is kialakult egy nyelvezet, mely megteremtette az alapokat ahhoz, hogy világunkról, hagyományainkról, kultúránkról közösen gondolkozhassunk a föld két felén.

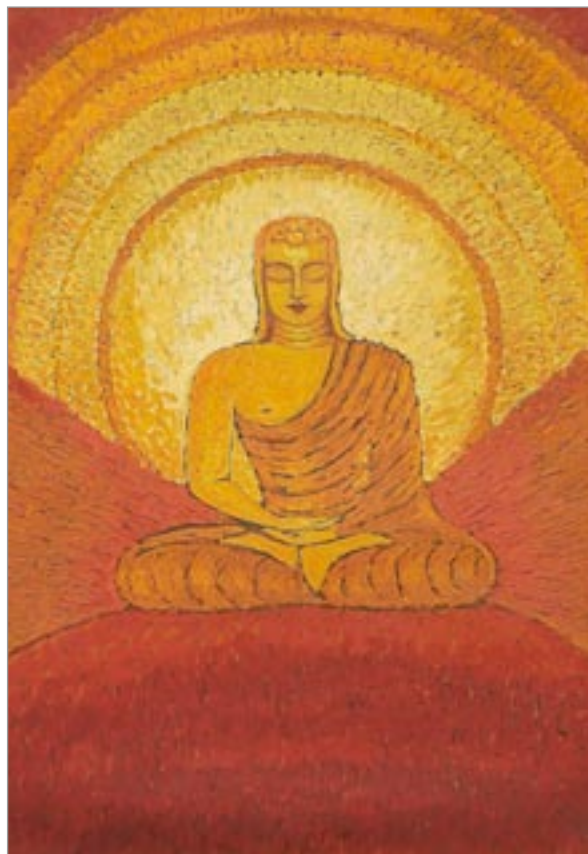
Ebben a tekintetben Sass Brunner Erzsébet folytatóra lelt leányában, a festészetet útközben tanuló Brunner Erzsébetben, aki ugyanolyan megragadóan tudta éreztetni az egyes emberben a természet egészét, mint tette édesanyja vagy a közel-keleti útjain a világ megértésére törekvő, *Magányos cédrust* festő Csontváry. A fa, mint motívum és téma szimbolikája már ott lappangott Sass Brunner *Énekek éneke* című képének (1929) orientális színekkel öltöztetett fájában, s majd a *Virágzó fa hófödte hegycsúcsokkal* (1934) című kép összetett természetfelfogásában, hogy majd leánya *Kék Buddhájában* azonosuljon az indiai vallásfilozófiával és szent helyeinek egyikével (1962).

A képen a megvilágosodásának színhelyét ölében tartó Buddha-alak egyúttal festészetünknek egy ugyancsak 19. századi, európai eredetű forrására is visszautal: a látomásra. Már Sass Brunner itthoni képein felfedezhető a nem csak a valóságos, hanem a belső kép megjelenítése iránti vonzódás, amely nála mindig természetbe fogalmazott látomás, így e képeken a belső és külső világ egyesül. Az útra kelésük előtti években még a keresztény vallás

fényszínekben megjelenő, belőlük összetevődő alakjaiban egyesül a kettő (*A szeretet napja*, 1926), s majd Indiában teljesül ki - lényegében egy nonfiguratív képtípusban – az a festészet, mely spiritualitást és optikai-fizikai valóságot egybefogalmaz. 1934-ben Bangalore-ban készült sorozatán (*A kohézió ereje*, *Buddha meditációja I-II-III*) mandalákra emlékeztető, a prizma által színekre bontott fénykörrel, melynek közepén a színtelen fény ragyog, azaz érzéki módon az érzékelhetetlen, az örök fény jelenik meg.

Akkoriban a lánya, aki az emberekben élő India megörökítésén munkálkodott, portrét festett becsukott szemű anyjáról, megalkotva a 19. század óta ismert, befelé figyelő művész/ember emblémáját.

Nagykanizsán tehát mára egy teljes hagyatékból válogatott állandó kiállításon ismerkedhetünk meg a nyugati civilizációból a keletibe vezető festői és szellemi úttal, mely hozzánk visszakanyarodva módot ad arra is, hogy a festői-szellemi tapasztalatokat beépítsük gondolkodásunkba.

Elizabeth Sass Brunner: Buddha meditációja I.

Cebula Anna

Az apróságban rejlő nagyság,

avagy Minitextil kiállítás a Szombathelyi Képtár gyűjteményének anyagából a zalaegerszegi Keresztury ÁMK Hangverseny- és Kiállítótermében

A Szombathelyi Képtár Nemzetközi Miniaturtextil Gyűjteményének hosszú, több mint harminc éves története. Ahhoz, hogy be tudjuk mutatni, vissza kell mennünk az időben, amikor is a textilnek csak az volt a célja, hogy funkcionális legyen és dekoráljon. Ezzel mintegy a textil és annak művészete másodrendű, alkalmazott műfajnak számított. Azonban a XX. század 60-as, 70-es éveiben, fiatal textilművészeink kísérletezéseiből adódóan eme művészeti ág oly nagyot fejlődött, oly jelentős sikereket ért el, hogy felsorakozott és befogadtatott a grand art művészeti ágai közé. Így történhetett meg az, hogy 1968-ban, elhagyva az iparművészet „mamut” tárlatait, mint önálló művészeti ág kapott kiállítási lehetőséget az Ernst Múzeumban.

Az 1968-ban Budapesten megrendezett *Textil-falikép* kiállítás nagy sikerére való tekintettel elhatározták, hogy vidéken is be kell mutatni, mégpedig Szombathelyen, a Savaria Múzeumban. A kiállításnak Szombathelyen is oly nagy volt a közönségsikere, hogy a megyei vezetés és a Savaria Múzeum akkori igazgatója elhatározták, hogy fórumot teremtenek Vas megyében ennek a művészeti ágaknak. Szombathely így vált a textilművészet központjává, fellegvárává.

Az I. Fal-és tértexil biennálét 1970-ben rendezték meg. A kétévenkénti megmérettetés sikerén felbuzdulva 1975-ben egy új műfaj kiírására került sor: először hirdették meg a Magyar Minitextil Kiállítást. A felhívásra olyan kisméretű textil munkákat lehetett beadni, melyeknek a mérete nem haladta meg a 15 x 15 x 15 cm-t. A bemutatott parányi alkotások nem a fal- és tértexil biennáléokra készült alkotások kicsinyített másai voltak, hanem egy új forma megjelenése a textilművészetben, a minié, amely a grafikában már évszázadok óta ismert volt – mint a gra-

fikában az exlibris, vagy a szobrászatban a kisplasztika. A felhívás lelkes fogadtatásra talált, hiszen az ilyen apró alkotást még műteremmel nem rendelkező művészek is meg tudták valósítani, valamint kicsiny mérete miatt kimondottan könnyen volt szállítható, akár postán is elküldhető. Az 1975-ös tárlaton 31 tervező 67 munkája szerepelt. A művészi körökben keltett érdeklődésnek köszönhetően az 1976-ban megrendezett IV. Fal- és Tértexil Biennálén, a minitextil már, mint különálló szekció szerepelt azzal a különbséggel, hogy nemzetközivé tették a kiírást.

Ennek köszönhetően néhány évvel London után Magyarországon, Szombathelyen került megrendezésre az I. Nemzetközi Miniaturtextil Biennále, közel ötszáz kiállított műtárggyal. Ilyen hosszú időre visszatekintő kiállítás sorozat nincs az egész világon, mert hiszen mára már régen megszűnt a londoni minitextil biennále, a comoi, évenkénti kiállítás pedig még nem tekint vissza ilyen nagy múltra. Az elmúlt 30 esztendő során több mint 40 ország közel 2000 alkotója fordult meg nálunk műveivel a világ négy kontinenséről.

Enteriőr a kiállításról

A biennálékon bemutatásra kerülő minitextilek az új, a modern textil dinamizmusát emelték ki. A nagyméretű textileknél megszokott, néha ránk nehezedő anyag súlyosságát, az expresszív érzéseket és az intenzív lényegre törést itt felváltotta az elmékedés, az egy bizonyos témára, üzenetre való összpontosítás. A maximális koncentrációt követelő, fantáziadús és pontos kidolgozású művek tudatosan vagy tudat alatt is, de az alkotóművész kézjegyévé, szignójává válnak. Ezek a kicsiny, kamerális méretű műtárgyak át vannak itatva a művész individualizmusával, így egyértelművé válik, hogy nem rendelkeznek meghatározott, egységes karakterrel. Ami közös bennük, hogy minitextilek, melyeknek mérete síkban vagy térben nem haladhatja meg a 20 cm-t. Stilisztikai sokrétűségük, a felhasznált anyagok gazdagsága, a formai variánsok, a változatos tartalom az alkotók különbözőségét, érdeklődési körük eltérő vonásait mutatja be, hírt adva a művészi kutatás új lehetőségeiről.

A zalaegerszegi Keresztury ÁMK Hangverseny- és Kiállítótermében ez év őszén bemutatott kollekción, mely több mint 25 év termését tekinti át, egyértelműen rávilágít arra, hogy a minitextil művészetben nem lehettek fel sem stílus irányzatok, sem igazi nemzeti sajátosságok. A falakon és a posztamenseken kiállított „apróságok” hűen

Gaunt, Pamela: Üres fecsegés 2.

mutatják be az alkotáskor alkalmazott anyagokat, melyek időről-időre változtak: hol organikusak voltak, hol pedig a szervetlenség, a rideg, törékeny elemek domináltak. Az alkotók szívesen fordultak a természetes anyagokhoz, könnyű hozzáférhetőségük miatt. Az olyan anyagokból, mint pl. a szizál szálból, a gyapjúból, a pamutból vagy pedig a lenből készült műveknél a művészek általában a hagyományos technikákat választják, olyanokat, mint a szövés, fonás, kötés, horgolás és csomózás. A nyersanyag kínálkozó szépsége kimeríthetetlen forrása az újabbnál újabb ötletek megvalósításának. A kifejezőmód eszköztárát a művészek a textiltől idegen anyagokkal is kibővítették, olyanokkal, mint a papír, a szőrök és bőrök, valamint a madártollak. A különböző alapanyagok társítása nagyon érdekes megoldásokat eredményezett. A kísérletezések következő fázisában az alkotók a textiltől idegen anyagokat is (a fémet, köveket, üveget és cementet) bevonták kicsiny munkáik elkészítésébe. Ezzel egy időben jelent meg a vegyes technika és egyéni technika fogalma ebben a műfajban, mely módot adott arra, hogy ezeket az anyagokat egy egészé tudják összekomponálni. Az egymástól idegen anyagok összepárosítása egyrésztől harmonikus kapcsolatokhoz vezetett – mivel könnyebb volt a mű kis mérete miatt bizonyos anyagoknál legyőzni az ellenállást –, másrészt viszont már a korai stádiumban kiszűrte, kiszelektálta a rossz és téves megoldásokat. Az alkotóanyagokkal való manipulálás vált a művészek fő kutatási irányává. A felhasznált nyersanyagok értelmének kihangsúlyozása, az anyagban rejlő expresszivitás felszínre hozása egyszerre szolt a nézőhöz anyagszerűségével, alakjával és színével. Az anyag megértése, az általa nyújtott kidolgozás minősége oly fontossá vált, mint maga a mű mondanivalója.

A kiállításon bemutatott több mint száz minitextil közül

néhányat kiemelnék. A sort Kozma Vera *Prágai emlék* című munkájával kezdeném, akit a patinás cseh főváros ihletett meg, és egy kettéfűrészelt „macskakövet” belőről, prágai miniatürizált látképekkel díszített. Az angol Holmes Cas merített papírból festéssel és hímzéssel készített *Kártyacsomag* című alkotásával mintha a feledésbe merülő kártyajátékokat szeretne volna újra divatba hozni...

Wiebke Petersen német művésznő a *Kocka alakú teászacsók* címet viselő munkáját a hétköznapijainkban is használatos tea filterekből állította össze. Az *Éppen csak palackok* című alkotást a svájci Therese Wälti rafiából és fémből szőtte meg, megalkotva ezzel egy aszúros szerkezetű, ám üvegeket imitáló miniatür. Utolsónak Makiko Wakisaka *Sarjadás* címet viselő munkáját említeném, mely lehetőleg megmunkálásával példája a japán művészet légyes, ám stabil konstrukcióinak. A bemutatott alkotás finom faleveleket imitál.

A kifejezőmód sokrétűsége, az interdiszciplinaritás, a megújuló formák állandó mozgása kifejezik azt a változékonyságot, amelynek, mivel nincsenek korlátai, csak az alkotói fantázia és a befogadó közönség toleranciája szab határt, rávilágítanak az alkotás minőségének és szenzualitásának fontosságára. A minitextil, amint belekerült a „művészetek” tágas világába, így szabadult ki az utánczás és a konvencionális dekorativitás köréből. Ezeknek a kis, parányi, szövött, hímzett, fonott, csomózott, hurkolt kelmékből, csipkéből vagy összevarrt, esetleg ragasztott anyagból készült mesterműveknek formája hol

Fontan, Maria - Noelle: Fa, esőben, Franciaország

domború, hol pedig falra simuló, egyben könnyűek, de szolidan kivitelezettek. Egyrésztük zárt, más részük viszont nyitott szerkezetével kitarulkozik a néző előtt, mintegy hívogatva, csábítva a szemlélőt a tárgy alaposabb megismerésére, elősegítve ezzel az *alkotó, a mű és a befogadó* közti termékeny, inspiratív párbeszédet.

Korf, Kumi: Egy ithacai könyv, USA

Poplawski, Stefan: Belépés, Poland

Péntek Imre

Dallas és Szentgyörgyvölgy találkozása a Petró Galériában

Gábrriel József és Béres János kiállításáról

Két bogaras, külön ember, a Festő és Szobrász, az általuk kedvelt, megyeszékhelyi kisvárosban összetanakodott. Hogy ők egy szép napon, a nagykanizsai Petró Galériában közös kiállításon mutatják újabb munkáikat. Ahogy mondtam, különös figurák, s nem szóltam valótlan; a szobrász Hetésben vett egy tágas családi házat, oda szokott elbújni a világ elől, mintázni, követ vénsi őt szinte senki sem látta. Ha csak tehetné, ide-oda utazott, anyagokat cipelt, kisebb-nagyobb plasztikákat bízott rá az őt meglátogató autós barátokra. Amiket ők célba is juttattak. Mert az is igaz: szebbnél-szebb szobrok kerültek ki a keze alól, amelyek közül sok tágas, forgalmas közterekre került, a népek gyönyörűségére, okulására. Azt is rebesgetik, ha elfárad, kis reneszánsz manók segédkeznek neki. De persze, ez csak legenda, a környék irigyeinek pletykája.

Gábrriel József: Bibliai jelenet

A Festő sokáig egy egerszegi városszéli házikóban dolgozott, leeresztett redőnyök mögött, a sárgás gyertyalángok lobogó fényénél alkotta derengő-gyöngyházfényű képeit. A kis ház a város szélén lapult, közel a réthez. Ott szeretett dolgozni, elmélkedni, nem zavarta magányában senki emberfia, csak a macskák látogatták meg olykor. Kicsi ház volt, pár apró szobával, meg egy előszoba-féle helyiség-

gel, abban szeretett leginkább tenni-venni a mi Mesterünk. A falak mellett sorban álltak a régi és új festmények, egyik-másik még befejezésre várva. Egy hatvan wattos villanykörte világította meg őket mindössze, a leeresztett redőnyök mögött. Aztán egy nap megismerkedett egy dallasi hölgygel – olyannal, amilyeneket látni lehetett kissé régies hangulatú festményein. Szó-szót követett (az angol magyart, a magyar angolt), és az ismeretségből szerelem lett, a szerelemből házasság. S az amerikai hölgy magával vitte az újvilágba kelet-európai fölfedezettjét. A magára maradt kis házikó, az elvadult cicákkal, hiába várta vissza az otthonos rendetlenségbe, csak nem jött. Aztán egyszer mégis. S így akadt össze régi cimborájával, a Szobrásszal. És Szentgyörgyvölgy és Dallas két művésze november egy remek kiállítással lepték meg tisztelőiket és barátait. No, meg az érdeklődő közönséget.

Áruljuk el, a Festő – Gábrriel József, a Szobrász – Béres János.

Tanulságos Gábrriel képeket nézegetni. Miközben pályatársai az avantgárd irányzatok felé tájékozódtak, ő Rembrandt és Gulácsy festészetének képépítési technikáit tanulmányozta. A sötét tónusú, derengő hátteret, a sejtelmesen kirajzolódó, olykor történelmi figurák vázlatos, mégis hihetetlenül pontos megfestését, a mélységesen személyes pszichológiai – filozófiai tartalmak képbe komponálását. Kezdetől fogva „abszolút festőnek” bizonyult: nála az egymásra rétegzett, hol finoman, hol erőteljesebben felvitt ecsetnyomok „impresziójából” alakul ki a kép. A színrétegek alól sugárzó, belső megvilágítás adja azt a különleges aurát, amely szinte minden művéből árad. Kevert színeket használ, az általa leghatásosabbnak vélt valórok elérésére törekszik. Alakjait képes néhány ecsetvonással életre kelteni. Valószínű, ez nyugózi le nézőit, ez a hihetetlen atmoszféra és alakteremtés.

Kanizsai tárlatára régi és új képeit hozta el: kollekciójában találhatunk érzelmileg telített, „rőtbarna” vagy zöldesszürke tónusú tájképeket (*Fa-óvóhely, A kilátó, Kék fa a hídnál, Láp*), nagyszerű karakterábrázolásról tanúszkodó portrékat. (*Vöröshajú lány, Tollas kalap*) De Gábrriel erőssége a több alakos, szinte színpadyszerű beállítás, „jelenetezés”, melyeknek metaforikus jelentéssíkja messze túlnó a naturális leképezésen. Szinte rembrandti „csoportok” tűnnek elő a homályból kibontakozó, gazdagon felrakott képeinek háttéréből. (*A szereplők, A hölgyek, Madaras, Fenyőtűkön táncoló*) A füledt jelenetek, erotikus nóialakok épp úgy mitizáló képzeletének részei, mint a transzcendens vallásosságot sugárzó, bibliai alakok (*Bibliai jelenet*). A romló-bomló falak, épületek, kopár udvarok, elhagyott tárgyak derűs esetlegessége mögött ott sejlik a lét szellemi szférája, ezoterikus jelentéssrétege. (*Szellemek tanyája, Tűnő árnyak*) Nosztalgiát ébreszt a *Stúdió*, az élveteg, századvégi divatba öltözött d(r)ámai kitarulkozás

a fotómasina előtt, vagy az (úr) *Lovas a parton*. Vagy a hasonló érzelmeket keltő *Rotunda*.

Festészetének – akár csak Gulácsynál – egyik titka: maga a nő. A nőiség, a női princípium. Csábító pózok, dekoratív vállkendő alól elővillanó idomok, alig ellehelt csókok: a szerelem hódolatának megannyi gesztusa tűnik elő a képeken. (*A hölgyek, A modell, Akt modell*) Az új haza ihletése a *Hajós ősök*. (Gábrriel több képén is tiszteleg a pionír időszak, a vadon, a hódító telepések emléke előtt.) Az *Éjszakai kikötő*, vagy a *Vas-út* is már az újvilági élmények vizuális lecsapódása.

A kettős életű (kötődésű) festő szembe megy a korrall, nem érdeklik a divatok: nem kitérni, leleplezni, harsányan megmutatni akar, hanem elrejtteni, sejtelmessé tenni. Az egyértelműség messzemenően zavarja: minden ecsetvonása kétely és elbizonytalanítás. Ezért izgalmas, kihívó jelenség. Szándéka tökéletesen sikerül: meg akarjuk fejteni titkát. Az amerikai évek csak elmélyültebbé tették ezt az álomszerű, érzelem gazdag festészetet.

Béres János köztéri szobrai, domborművei ismert történelmi személyiségekről, művészekről, tudósokról a nagy nyilvánosságnak szólnak – több településen, iskolában, múzeumban a méltó megemlékezés színhelyéül szolgálnak. A közösség – a megrendelő – elfogadta őket, s ezek a szobrok az ünnepi rítusok szerves részét képezik. Nyugat-Dunántúlon – Zalaegerszegen, Nagykanizsán,

Gábrriel József: Szélid forradalmárok

Lendván és Lentiben – már-már természetes, hogy művei ott állnak a község vagy város frekvenciált helyén, s a reneszánszra emlékeztető, érzéletes stílusban szólítják meg az arra járókat.

A reneszánsz mindenképpen a kulcsszó. A mind érettebb

Béres János: Csillag

műveket létrehozó szobrász eszménye a reneszánsz. Az ábrázolandó arcot hűen visszaadni, számára a legnagyobb kihívás. Amit briliáns mintázó tehetségével, szinte tökéletesen old meg. Mint minden öntörvényű ember, a saját meggyőződését követi, kevéssé foglalkozva azzal, mi zajlik a (művész)világban. A megjeleníteni kívánt érzelem, gondolat érdekében olykor torzít, de/formál, de sohasem mond le az emberi test kínálta kifejezési lehetőségekről. A nonfigurativitás nem érdekli. Vonzza a klasszicitás, a tisztán, harmonikusan, megformált szerkezet, kompozíció, fontosnak tartja, főként kispasztikáin, a körbejárhatóságot.

Béres Jánosról – bár elmúlt ötven éves – nem készült sem kis, sem nagy monográfia, nincs egy komolyabb katalógusa. Mégis számon tartják, folyamatosan kapja a nagy értékű, komoly köztéri megbízásokat. Egyszer, amikor Szentgyörgyvölgyön, házában és műhelyében beszélgettünk erről, annyit mondott: „Munkáim igényessége adja a reklámot.”

Kissé öntelten hangzik, de aligha cáfolható. Igen, ez a magabiztosság és önérzetesség, talán onnan is fakad, hogy Béres János a saját erejéből, önképzéssel, autodidakta módon jutott el a szakma felső fokára. Nem könnyű évtizedek során. (Ki tudja, miért nem felelt meg a főiskolai felvételin?)

Pedig... Z. Gács György a kiváló festő és pedagógus korán felfigyelt a hatvanas években Zebegényben rajzoló általános iskolás rajzaira, bízta, felvételizzen a művészeti gimnáziumba. Ez még a budapesti időszak, hiszen Béres János a fővárosban született, 1954-ben. Családi okokból 1961-ben költöztek Zalaegerszegrre, ahol életének döntő időszaka zajlott. Itt kapcsolódott be a Bernáth-tanítvány, Dús László festőművész immár legendás szakkörébe, s itt tanult meg – saját bevallása szerint – úgy rajzolni, hogy az ma is egyik szakmai erőssége. A felvételik sikere érdekében, a hetvenes években, visszatért Budapestre, dolgozott és szorgalmasan járt a Dési-Huber Képzőművészeti körbe, ahol Tamás Ervin vette védőszárnyai alá. Mozidekoratorként dolgozott, kiállításokra és

Gábor Miklós: A terem

jazzkoncertekre járt. (Ráduly Mihályt is ekkor ismerte meg, s ez a barátság mai napig tart.) A néhány éves budapesti „kalandozás” sem hozta meg a várt eredményt, ezért 1973-ban visszatért Zalaegerszegre. Dús László „disszidálása” után – Szabolcs Péter szobrászművész „segédje” lett, s amit a főiskola szobrász szakán elmulasztott, itt megtanulta. Nem csak a technikát, hiszen ahogy Ferenczy Béni írja *A szobrászati technikák* című ismertetőjében: „a szobor először elgondolás, azután rajz, és csak ezután ölt testet.” Nyilván ezt az előzetes eltervezést is „elleste” mesterétől, mert Béres szobrai – bármelyikre nézünk – érezhetően kiérlelt gondolati folyamat eredményei. Természetesen, ami a manuális tevékenységet illeti: az agyagfelrakás, gipszöntés, a mintázás, a faragás és vésés mind az elsajátítandó műveletek közé tartozott. A bronzöntés előkészületeit is jól megtanulta, mert monumentális köztéri alakok és egészen finoman mintázott kisplasztikák kerülnek ki gipszei nyomán az öntőműhelyből. Bár ezek bizonyára nem voltak könnyű évek, s ki tudja, talán a nyolcvanas évek elején érezte úgy, hogy innen már önállóan folytatja az útját. A szobrászjelöltrebből mester lett. Megcsinálta a saját műtermét, és jöttek az első megrendelések.

Itt kell egy kis kitérőt tenni. Béres János szinte az első pilanattól „belső tagja” volt a Ruszt József alapította Hevesi Sándor Színháznak. Vagyis 1982-től, az előévtől kezd-

ve. Szeret próbákra járni (ma is), talán azért, mert a meg-megállított jelenetek – számára olyanok, mint a modellek, „élőképek”. S vizuális memóriájában (vagy zsebébe gyűrt cetlikben) elraktározza a látványt, a felkínálkozó „mozdulat-vázlatokat”, anatómiai tanulmányokat. Közismert volt bensőséges, baráti kapcsolata mind Ruszt Józseffel, mind Gábor Miklóssal. (S milyen az élet, jó húsz év után mindkettőjük síremlékét ő tervezte. Gábor Miklósét a Farkasréti temetőben, Ruszt Józsefét a zalaegerszegiben.) De ne szaladjunk előre – egyelőre ott tartunk, hogy a színháztól megkapta első komoly megbízását, egy Hevesi Sándor portrét. A portré elkészült, 1986-ban helyére került, s a nem rég újrendezett Hevesi emléksarokban ma is látható. Az sem véletlen, hogy a Hevesi Sándor-plakett, amelyet a színház legmagasabb kitüntetése, szintén az ő munkája.

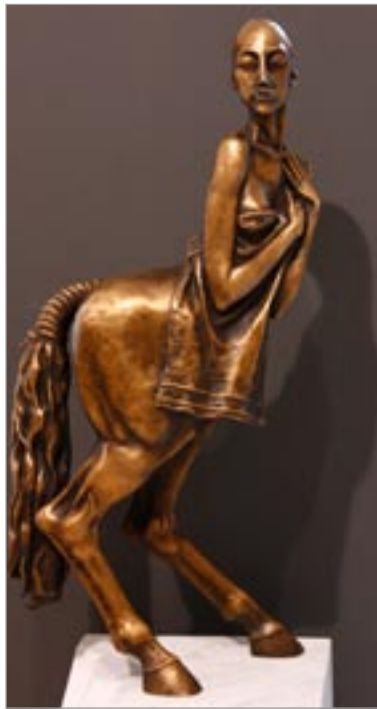
Hosszasan elemezhetnénk köztéri szobrai, domborműveit. A lenti Szent István szobortól (1996) a zalakarosi Szent István és Gizelláig (2000), vagy Gábor Miklós és Ruszt József zalaegerszegi domborművéig. Egyszer, ha egy komolyabb katalógus készül róla és műveiről, meglepetést fog okozni ezzel a vérbeli szobrászati teljesítménnyel.

De most térjünk vissza a Petró Galériában kiállított kollekcióhoz. Meghökken a bizarr, szurreális képzelet és hiperrealista látásmód vegyülése. Béres hihetővé akarja tenni a hihetlent, amikor oly gondosan, bámulatos plasztikai elevénységgel mintázza meg fantasztikus lényeit. Ráadásul a szójátékokkal tűzdelt címekkel látja el alkotásait. *A Lófarkas lány* tényleg ló testű „kentaurlina”, a *Csellő*

Béres János: Vénusz

valóban a női test és a zeneszerszám (cselló) sajátos egybe komponálása, a *Pallasz Aszfaltné* a profán és mitológikus vegyülete. Egyébként is: egyik kedvelt módszere ez. A mitikus témát földi dimenzióba öltöztetni, a köznapit mítoszi magasságokba repíteni. A biológiai, a mitikus és a köznapit egymásba játszása, különös lényeket eredményez. A *Tücsök* a lányidomok és rovartest sajátos egybeolvadása, az *Art(e)Miss* a „szarvas-sá változott leány”. Béres János sajátos, ívelt formákból építkezik. Ezek az ívek (homorú és domború fokozatok) megtörik a felületet, az idomok „sima” lefutását, mintegy hullámzó felszínt teremtenek. S továbbvisszik, kiegészítik (a képzeletben) a torzószerű lények hiányzó formáit. Ezzel (is) növelve a plasztikai izgalmat, karcsú, felmagasodó alakjain. A különös fejdíszek, csigás voluták, agancsszerű képződmények szintén fokozzák stilizálásból erdő artisztikus hatást. Kicsit rokonalannak tűnik ez a felfogás, pedig nem az. Ha Dali plasztikáira gondolunk, vagy a Párizsban élt Jakovits József munkáira, akkor már előtűnnek az előzmények, a „forrásvidek”. De említhetjük Palotás Józsefet is, aki szintén e mitikus-archaikus-szürreális formakultúra jegyében dolgozik. Ami nem baj, hiszen Béres János a maga ízlé-

Béres János: Lófarkas lány

sére formálta ezt a metódust.

A *Séta a havon* és a *Séta a tavon* páros szobrok, gondos jelenetezéssel, ruházati kellékekkel, s ugyancsak párszobor a Mars és Vénusz – a férfiaság és a nőiség szimbólumaival (körte, alma) felékesítve. A nagyméretű dombormű, a *Zalai anzix*, pedig a népi képzeletben élő „göcsejiség” plasztikai párlata, lényegi motívumainak sűrítése. Mindaddig bronz szobrokról beszélünk, ám van két „meglepetés”, szokatlan mű: a *Csillag* és a *Fehér éjszaka*. Mindkettő márványból készült, a *Csillag* rózsaszínű, ezett márványból érzékletesen kifaragott „egyszarvú” lófej, míg a másik, hófehér márványalak, az ismerős Béres János szaggatott, ritmikus formaépítkezéssel.

Végül mit is mondhatunk? A két műegyüttes jól kiegészítette, felerősítette egymást. A szürreális gondolkodás halálosan komolyan vett játéka, eljárásai, képből és plasztikából meggyőző eredményt hoztak. Dallas és Szentgyörgyvölgy útjai egyelőre elválnak, de biztosak lehetünk abban, a

Festő és a Szobrász előbb-utóbb újra találkozhatnak. (A szöveg Frimmel Gyula, a Petró Galériában elhangzott, Gáriel Józsefről szóló megnyitójának felhasználásával készült.)

Enteriőr a Petro Galéria kiállításról

X. Országos Néprajzi Fotópályázat

A Keresztury Dezső ÁMK Megyei Közművelődési Intézményegysége hirdette meg, szervezte és bonyolította le a X. Országos Néprajzi Fotópályázatot. Két évvel ezelőtt merült fel az ötlet, hogy az 1968-ban elindított és ezt követően 8 alkalommal megvalósult tárlatot felújítsák. Tették ezt azért is, mert ebben a témában nincs más pályázási lehetőség az országban. Így elmondható, hogy a 2008-as pályázat a X. volt a sorban.

Néhány statisztikai adat: 374 pályamunka (sorozat egy pályaműnek számít) érkezett be 75 alkotótól. A zsűri ebből 185 pályamunkát értékelt kiállításra alkalmasnak ez évben. Érdekességként említhetjük, hogy ezek a statisztikai számok nagyságrendjüket tekintve szinte azonosak a régi adatokkal.

A szakmai zsűri tagjai voltak: Dr. Fogarasi Klára etnográfus, fotótörténész
Győri Lajos a MAFOSZ és a zsűri elnöke
Marx Mária etnográfus

A pályázat és kiállítás létrejöttét támogatta: Zala Megye Önkormányzata
Zalaegerszeg Megyei Jogú Város
Magyar Plakát Ház Nagykanizsa

A zsűri döntése alapján a következő díjak kerültek kiosztásra:

- I. díj: Kiss Imre (Pécs) Birkanyírás c. képe
- II. díj: Szita László (Budapest): Kenyérsütés 1-3. c. sorozata
- III. díj: Hodossy Ilona (Budapest): Székelykapuk 1-3. c. sorozata

Különdíjak: Incze Domonkos (Csíkszereda): Szénakészítés
Pató Károly (Budapest): Tánc
Bálint Zsigmond (Marosvásárhely): Szénégetők

A kiállítás megnyitására 2008. november 21-én került sor Nagykanizsán, a Magyar Plakát Házban. A kiállítást Győri Lajos, a Magyar Fotóművészeti Alkotócsoportok Országos Szövetsége elnöke nyitotta meg. Ebből közlünk részletet az alábbiakban.

Kiállítási enteriőr

Győri Lajos

„...a jó képekre rácsoválkozunk.”

Miközben a kiállításon látható sok felvételt és több száz társát nézegettem a zsűrizésen, az jutott eszembe, hogy néprajzi, népművészeti vagy kultúrtörténeti szempontból tulajdonképpen minden beküldött alkotás értéket képvisel. Elsősorban az információ tartalom miatt. Amikor a fotográfia a világ megismerésében segít bennünket, s pontosan visszatükrözi az elkészült mű azt, ami miatt felvétel, akkor elsősorban ismerethordozóként kerül elénk. Ennek köszönhetjük, hogy a világgjáró magyarok, vagy a Magyarországra érkezett más országok polgárai 1839-től napjainkig folyamatosan hozzák el hozzánk a különféle országok és más népek kultúrájának híret, leírását, fényképét. Jó alkalom ez arra, hogy emlékeztünkbe idézzük például Rosti Pál munkásságát, aki Dél- és Közép-Amerika néprajzát tanulmányozta kamerával a kezében 1857-1859 között. Emlékezzünk Xántus Jánosra, aki Kelet-Ázsiában, Japánban készített fényképeket 1869-1870-ben. Déchy Mór képzett hegymászó és utazó a Himalája és a Kaukázus népeit fotografálta, Gyórfy Károly, Teleki Sámuel, Esterházy Mihály Afrikában, Bíró Lajos Új-Guineában, Hopp Ferenc Ausztráliában, Indiában, Kongóban készített képeket utazása közben. De itthon is egyre többen alkalmazzák a fényképezést a népeket, a néprajz hiteles ábrázolására, tudós kutatók és

érdeklődő műkedvelők egyaránt. Klösz György, Erdélyi Mór, Balogh Rudolf, Kerny István és még sokan mások találtak hálás témákat a falvakban. Megörökítették a tárgyi kultúrát, a viseleteket, a népi szokásokat, a népi építészeti emlékeket egyaránt. S mindezek olykor kiállításokon, máskor könyvekben, újságokban jelentek meg. A néprajzi fotózás gyors fejlődését, terjedését és a megszülető fényképek hatékonyságát a sajtófotó általánossá válásának köszönhetjük. Az 1890-es évektől egyre több újságot illusztráltak jó minőségű fényképekkel, így sokkal többen ismerkedhettek meg a kulturális örökséggel.

Örömmel tapasztalom, hogy ez az érdeklődés a néprajz, a népi kultúra, a népművészet iránt máig nem csökkent a fotográfusok körében. Ezért volt kiváló gondolat tovább folytatni egy évtizedekkel korábbi kiállítás sorozatot, vagyis az Országos Néprajzi Fotókiállítást. A kortárs magyar fotográfia aktív alkotói – sok százan – állandó készletet éreznek arra, hogy amit ők felfedeznek a környezetükben, amit ők megörökítenek a való világból, azt másoknak is érdemes továbbadni. Így folyamatosan szaporodnak az egyéni gyűjteményekben mindazok képek, amelyek aztán belesimulnak ennek a pályázatnak, ennek a fotókiállításnak az anyagába. A tudatos alkotók észjárása más, mint aki ösztönösen nyomja meg az exponáló gombot. Az utóbbiak magatartás formáját az jellemzi, hogy a véletlenszerűen és meglepetésszerűen eléjük táruló látványokat ösztönösen fényképezik le, anélkül, hogy átgondolják – mit lehet ebből kihozni? Az így a megszülető fényképek általában csak felszínes ábrázolásig jutnak el. Aki viszont átgondolja, hogy mikor, hol, mit szándékozik fotografálni, az felkészül, új ismeretek birtokában keresi fel a kiszemelt helyszínt, s ott is tanulmányozza,

Kiállítási enteriőr

Kiállítási enteriőr

mivel és miként készíthetné el a leginformatívabb, leghatásosabb fotókat. Előre gondol a képek majdani funkciójára – kiállításra szánja? Vagy illusztrációnak? Esetleg saját privát érdeklődése miatt születik meg a fénykép? Mert a válaszok gyakran befolyásolják azt is, milyen kifejezési eszközöket alkalmazzon a figyelem felkeltésére, vagy a valóság hű dokumentálására.

A fényképezés, mint alkotói tevékenység mindaddig, amíg a kép létre nem jön, a *szellemi* kulturális örökség része. Amikor már *tárgyasult*, azaz megfoghatóvá válik valamilyen hordozón a műalkotás, és közhasznú módon szolgálja az igényeket, része lesz a *fotó kulturális nemzeti örökségnek*. Úgy, mint a kanizsai, X. tárlaton kiállított képek is. Olyan kulturális tőke ez, amelyet óvni, gyarapítani kell, alkotóikat pedig megbecsülni.

Mert a képek egytől egyig a fotósok saját akaratából jöttek létre, s nem megbízásból, tiszteletdíj ellenében. Ez jelenti az *igazi társadalmi értékteremtést!* Mert önzetlen, áldozatokkal jár, s mert létrejöttét különféle emberi vágyak beteljesülése generálta, nem pedig a közvetlen anyagi haszon reménye.

A *nyilvánosság teszi közhasznúvá* mindazt, ami korábban csak az alkotóra tartozott. Vagyis a képi ötlet megszületése, az alkalmas kifejező eszközök megválasztása, a fotográfia elkészítése – valójában mind-mind magánügy, egészen addig, hogy a képet megmutatjuk másoknak. Először nyilván ismerősöknek, klubtagoknak – majd idegen embereknek is. A közönség érdeklődése nélkül csak fél sikerről beszélhetnénk. Az is fontos, hogy a fotósok is eszmét cseréljenek a tárlatok megnyitóján, és figyelmet

szenteljenek egymás munkájának, de a közművelődési szempontok legalább ilyen jelentősek.

A kortárs magyar fotográfia rendkívül gazdag eseményekben, alkotó közreműködőkben és lehetőségekben, amelyeket bárki hasznosíthat. Persze csak akkor, ha rendelkezik *az éppen aktuális információkkal*, hogy mikor, hol, milyen pályázatokat hirdettek, milyen lehetőségek nyíltak meg az alkotók előtt. Érdeemes tehát bekapcsolódni a fotográfiai közéletbe, a régióban működő alkotóközösségek munkájába, mert további hírcsatornák nyílnak meg a hazai és nemzetközi pályázatokról, az önmegvalósítás sokféle lehetőségéről.

A fotókiállítások azért különleges tárlatok, mert miközben *keresztmetszetét* nyújtják az ország kortárs fotóművészetének, ugyanakkor *visszatükrözik* mindazokat az eseményeket, látványokat, az ember alkotta vagy ember által átformált világot, amely jellemzi életünket. És ez a találkozás mindig meglep bennünket. Miközben dolgozunk, szórakozunk, utazunk, vagy csak nézünk ki az ablakon, nem olyanok és nem úgy látjuk a dolgokat, ahogyan azt egy fotográfus megörökíti. Ez az a *hozzáadott érték*, ami miatt rácsodálkozunk a jó képekre, s amelyeket megőrizzünk vizuális memóriánkban.

A kiállításon szereplő alkotók mindannyian hozzájárultak az Országos Néprajzi Fotókiállítás sikeréhez. Nem kívánhatunk mást, minél több fotópályázaton legyenek sikeresek, és az idők végezetéig leljék örömüket a fényképezésben. Addig, amíg belső kényszert éreznek az exponáló gomb megnyomására, nyugodtak lehetnek abban, hogy van mondanivalójuk és üzenetük számunkra. Végül is ez alkotómunkájuk értelme és célja.

S. Nagy Réka

Hamlet: szaxofon és fürdőkád

Shakespeare színművének zalaegerszegi bemutatójáról.

*Ez elmúlt gonosz időket beszélem...*⁴², jut eszünkbe a szöveg, miközben a szaxofonból, korunk egyik jellegzetes hangszeréből, e régi magyar dallam variációja szól, utalva a darab cselekmény előtti történéseire, valamint méltó bevezetést és keretet biztosítva a közönségnek a színházi élmény befogadására. S eközben megjelenik a szellem, Hamlet atyjának szelleme, körüljárja a színteret, nyomatékosítva a tényt, amit már a szöveg alapján is többen fontosnak tartottak megjegyezni, hogy az apa szelleme, előbb lép fel, mint a fia, a dráma főhőse. Vagyis a szellem kulcsfigura.

Az Erzsébet korabeli ember a szellem háromféle értelmezésével találkozhatott. A katolikus elképzelés a szellemet valamiféle köztes lénynek, „anima separata”-nak tartotta, aki a purgatóriumból jár vissza az élők közé, hogy elrendezetlen ügyeinek kime-netelét befolyásolhassa. A protestánsok a szellemet általában gonosz léleknek, démonnak tartották, ártó

szándékot tulajdonítottak neki. A szkeptikusok pedig a jelenséget pusztán melankolikus elmék szüleményének vélték. Hamlet apjának szelleme, bár a dráma szemléletmódja, úgy tűnik, leginkább katolikus, az első jelenés során, még mindhárom elképzelést magában hordozza, hiszen még sem Hamlet, sem a közönség nem lehet bizonyos a kísértet szándéka felől. Márpedig a szellem alakjának rendezői értelmezése alapvetően befolyásolhatja Hamlet személyének értékelését is, amikor arra a kérdésre

⁴² Tinódi Sebestyén: *Enyingi Török János vitézsége* (1553)

keressük a választ, hogy az előadás Hamletje vajon hős, vagy áldozat? Bagó Bertalan rendezésében, sok megoldásra váró talány marad a közönségre, helyesnek ítélem, hogy nem ad konkrét választ sem a szellem, sem Hamlet valós motivációit illetően, ami még izgalmasabbá teszi az előadást. A zalaegerszegi színpadon, mint jeleztem a holt lélek a főszereplőnél nyomatékosan előbb jelenik meg, e rendezői megoldással erősen hangsúlyozódik a szellem cselekményben betöltött szerepe. Majd, az előadás során, mikor körvonalazódni látszik a néző számára egy lehetséges drámai megoldás, hirtelen felül kell bírálunk önnön koncepciókat, hiszen Bagó a szellemet, a sírásót és a színészkirályt is Szakács Lászlóval alakíttatja. Az apa kísértete, csakúgy, mint a temetői munkás a lét-nemlét peremén áll, ez egyértelmű kötelék lehet e két szereplő között és utalhat a szellem valódiságára is. A színészkirály és a szellem szerepét viszont korábban azok a rendezők osztották egy színészre, akik Hamlet apjának „lidércét” nem valóságos túlvilági lénynek, hanem a történet szerint is beöltöztetett színésznek kívánták ábrázolni. Azt a koncepciót óhajtva alátámasztani e megoldással, hogy valakik, talán Fortinbras és emberei, hogy Hamletet megtévesszék, és bosszúra sarkallják, hamis, eljátszott

Jelenet a darabból (Gertrúd - Ligeti Kovács Judit, Claudius - Szegezdi Róbert, Polonius - Kiss Ernő, Ophelia - Holecskó Orsolya)

szellemet küldenek a vár fokára, hogy rábeszélje a királyfit a gyilkosságra, így kívánva megszerezni a trónt. Mert számításaik szerint, Hamlet aktivizálása végzetes lesz a helsingöri udvarra nézve. Ezen elképzelést látszik alátámasztani Szakács László szerepeltetése, mint halott király, de miután Hamlet egészen közelről látja apja szellemét, hiszen az majdnem ruhátlanul mutatkozik fiának, és annak ölébe hajtja a fejét, már sejtjük, hogy a szellem alak jelentésének megoldása ránk, nézőkre vár. Így tehát a jelenést valóságosnak kell gondolnunk, s mivel Hamleten kívül más szereplő is látja a szellemet, nem lehet örült, búskomor elme szüleménye sem. Mind a katolikus mind a protestáns elképzelés jegyeit magán hordozó halott lélekkel találkozik tehát itt a királyfi, hiszen az elrendezetlen dolgait kívánja fia által megoldani. Kóbor purgatóriumi lélek, mert saját elmondása szerint is azért akarja halála megtorlását, mert bűnei teljében ölték meg, s nem volt lehetséges

bűnbánatra. (Ezért nem öli meg később Hamlet Claudius, mikor az imádkozik.) Azt, hogy az apa szelleme tisztában van-e ezen kérésének súlyos következményeivel, szintén nem tudhatjuk, erre, úgy gondolom a legvégső jelenet adhat választ.

Hamlet szerepében Nagy Péter telitalálat, alkatilag is és játékaival is méltó főszereplője az előadásnak. Hitelesen ábrázolja a mai kor ideges, tépelődő, okos, filozófiára hajlamos fiatal felnőttjét. A szöveget mindvégig átélhetően tolmácsolta. Pontosan ráérezett a karakterkettősségére, hősi áldozatiságára, és választ is kaptunk tőle arra a kérdésre, amely talán a karakter megfejtésének legfontosabb kulcsa. Nem tudhatjuk ugyanis, hogy Hamlet valóban örült-e, vagy ahogyan azt ő állítja anyjának, csupán megjátszsa a háborodottat. Mert ellentétben azzal az állításával, hogy ő nem örült, csak úgy tesz, csupán a „felszéllel” bolond, viselkedése alapján, amilyen

zavarodottan Opheliával bánik és amilyen eszelős módon öli meg Poloniust, mégsem tudunk hinni neki, legalábbis sokak véleménye szerint. Ha a szöveg erre nem ad is teljesen egyértelmű választ, ahogyan a szellem alakjának valódiságára sem, semmi baj nem történik, hiszen a színpadra állított darab értelmezése a nézőre is maradhat. De a karakter megfejtése - ahogyan már Platón is megfogalmazta -, a színész feladata. A kulcsjelenetben, amelyben a két áruló, Rosenkrantz és Guildenstern faggatják Hamletet örülésének okai felől, ott Nagy Péter Hamletje megadja nekünk a választ, amely szerint a királyfi elmebaja valóban megjátszott csupán és Hamlet elméje nem zavarodott. Rajta nem lehet játszani, mint egy hangszeren, itt ő az, aki játszik. De miért játszik ilyen sokáig, miért emészti magát kérdésekkel, miért nem cselekszik?

Hamlet személyét, csakúgy, mint magát a drámát többféleképpen, több lehetséges értelmezés mentén elemezték már. Bagó Bertalan nem az egyén és társadalom ellentétére alapozta saját koncepcióját, hanem az individuum belső feszültségeire, személyiségfejlődésére építette az előadást. Valóban hosszú idő telik el, míg Hamlet a szellem kérésére, utasítására végez a jogtalan trónbitorlóval. A szellem megjelenése és a bizonyosságszerzés, az egérfogó jelenet között, némelyek szerint két hónap is

elmúlik, és ez után a Claudius gyilkosság még két hónapot várhat magára. Hamlet sokáig nem cselekszik. Miért?

Az egyik lehetséges magyarázatot, amelyet úgy vélem a rendező az előadásba hangsúlyosan bele is épített, Freud értelmezése adja meg. Szerinte azért várhat a tett oly soká magára, mert Claudius (Szegezdi Róbert) személyében Hamlet saját belső énjének tükörképével szembesül, mikor megismeri a halott király öccsének valós tettét. Az erősen Oidipus-komplexusban szenvedő

Hamlet rejtett vágya ugyanis, hogy apját megölve elfoglalja annak helyét anyja ágyában és a trónon egyaránt. Azért nem tudja rászánni magát tehát a gyilkosságra, mert akkor, ugyanazért a bűnért, amit Claudius követett el, önmagával is végeznie kellene. Ezt az értelmezést támasztja alá az anya (Ligeti Kovács Judit) alakja is, aki, mint érett, szexuálisan túlfűtött ösztönlény jelenik meg a színpadon, valamint a Gertrud figura ellentétének

Hamlet monológja - Nagy Péter

felbukkanása, Ophelia (Holecskó Orsolya) színre lépése. Személyében, egy még nem érett, áttetszően légies, de szinte bábként rángatható, naiv gyereklány jelenik meg, s így valójában a darabnak egyetlen hús-vér nő szereplője van a színpadon: Gertrud. Ligeti Kovács Judit (Gertrud) hatalmas átéléssel ábrázolta, hogyan válik egy szexuális hatalommal bíró nő ismét sebezhető, kiszolgáltatott anyává. Az, hogy Hamlet a darabban nem a trónbitorlás tényét említi leginkább sérelemként, hanem, hogy anyja együtt hál Claudiuszal, valamint, hogy anyja szobájában viselkedik a leginkább eszelősen, és ott öli meg Poloniust, még inkább alátámaszthatják a freudi elképzelést Hamlet vérfertőző vágyáról. Az anya szobájában megjelenő torz tükör, amelyben a szereplők önmagukat, Hamlet pedig atyja szellemét is látja, s látjuk mi is, a közönség soraiban, szintén utalhat e két szereplő (az apa és az apa helyére állni vágyó fiú) lelki gyötrődéseire.

A tükör még egyszer előkerül az előadás során, mikor Hamlet fürdőkádban ülve tartja a közönség felé a csorba kis tükröt, alaposan belevilágítva így a nézők szemébe, ezzel is felhívva a figyelmet arra, hogy noha egyedül ő ül ténylegesen a kádban, ez a jelenet sem csupán róla szól. Hamlet nagymonológiát számos módon adták már elő, a zalaegerszegi előadás ezúttal mégis remek

újdonsággal szolgált: Hamlet fürdőkádban kuporogva mondta el, a *„Lenni vagy nem lenni...”* kezdetű monológot. Freud óta tudjuk, hogy a fürdőkád az anyaöl, az anyaméh szimbóluma, s Hamlet éppen oda, a biztonságba, felelősség nélküli állapotba, a tudattalan tartalmak birodalmába behúzódva mereng az élet nagy kérdésein. Freud írt arról is, hogy a férfiak szexuális vágyát, az aktust magát, az az ösztön hajtja, hogy az anyaméhhez kerüljenek ismét vissza. Továbbá, a fürdőkád, mint szimbólum az Álomfejtésben is megjelenik, ott a kiábrándultság, csalódottság metaforája.

Opheliát öltözködés, tisztálkodás közben pillantjuk meg először a színpadon, apjával intim közelségben, s az apafigura (Kiss Ernő kiváló alakítása) ábrázolásában is nyomon követhető a lánnyal kapcsolatos elnyomott vágy jelenléte. Polonius figurája azt a benyomást kelti, hogy az apa, megrémülve saját lelkéből előkúszó vágyaitól, úgy

Claudius és Gertrud (Szegezdi Róbert - Ligeti Kovács Judit)

védekezik, hogy „robotra kapcsol”. Mert, míg a fiával teljes mértékben rideg, valóban robotszerű a viselkedése, addig, ha a lányával van, érzelmi töltésű mozzanatok törnek fel belőle, és mikor ezt észrevenni látszik, minden erejével gépiesre kapcsol, néha olyan igyekezettel, hogy „be is kattan”, a program megakad.

Ophelia halálakor, noha az elmondott szöveg szerint is patakba fulladt a megzavarodott lány, a fürdőkád alkalmazása teljesen rendjén való. Ophelia, Holecskó Orsolya hiteles alakításában, annyira nem evilági lény, hogy a kádba fulladását úgy is értelmezhetjük, mint

visszatérést oda, ahonnan valaha tévedésből útra kelt. Így tehát az egész jelenet nem szájalmat ébreszt bennünk iránta, hanem megbékélést sugall. Nagyon szépen megkomponált jelenet volt, mikor az örült lány felfeküdt a megterített királyi asztalra, mintegy ravatalra, előre vetítve elkövetkező sorsát.

Polonius és fiának kapcsolata az előadásban szembetűnően rideg, míg Hamlet és apja közti viszony látszólag mély és szeretetteljes. Pedig mindkét kapcsolat férfi és férfi vetélkedéséről szól hatalomért, családfői státuszért vagy királyságért és a nő fölött való rendelkezés jogáért. Tovább él az ősi késztetés, hogy az apát, a törzs vezérét meg kell a fiúnak ölnie, hogy a javakhoz jusson. A felnőtt fiúgyermek ez által pedig potenciális veszélyt jelent az apára nézve. Olyan küzdelem ez, amely még a túlvilágon sem hagyja nyugodni Hamlet atyját, hiszen szerető apa-e az a férfi, aki a fia gyilkossága árán, sőt élete árán kívánja, hogy visszaálljon a világ rendje? Apa és fiú rejtett viszáljának, az apa indítékainak, vetekedésének egy apró, alig észrevehető, mégis fontos bizonyítéka, amikor már Hamlet haldoklik, feljön a király a sírból és fiát határozott mozdulattal félrelökve, odafekszik feleségé mellé a földre.

A dráma utolsó jelenetének színpadra állítása véleményem szerint nem volt elég hangsúlyos. Bár a koncepció érthető volt, a kripta, ahonnan csak a két igaz ember, Horatio, az élő és Hamlet a megholt került ki, s jó volt az elgondolás is, hogy Hamlet mintegy kitolja a halottak közül barátját, a színpadi ábrázolás mégsem volt hatásos, valami hiány érzetét hagyta maga után. Nehéz megoldani ezt az amúgy is sok vitát kavart drámai megoldást, amelyben, Shakespeare, mintha egy Erzsébet korabeli Quentin Tarantino is lakozna benne, végül minden szereplőt a pusztulásba sodor.

A darab végén a rendező elhagyta Fortinbras monológját, de ezzel nem maradt el a végső feloldozás, hiszen, mikor Hamlet, a halott királyfi elindul a túlvilágra, felcsendül a szaxofonon a *„Csillagok, csillagok szépen ragyogjatok, ennek a legénynek utat mutassatok”* dal-lama, ami szívemarkolóan váltja ki a végső, elmaradt monológot. Hangulatában szinte többet kapunk így vissza, mint amennyi elvész az eredeti gondolatból.

A zalaegerszegi Hamlet-előadás során, Bagó Bertalan koncepciója szépen követhető, kidolgozott, bár nem hibátlan, mégis, összességében sok újdonságot nyújtó, elgondolkodtató és méltó színpadra állítása Shakespeare művének. Az élményt tovább fokozta, hogy a rendező Arany János csodálatos fordítását alkalmazta, mégpedig úgy, hogy viszonylag kevés szöveget húzott ki belőle. A darab további szereplői pedig, (a teljesség igénye nélkül; Szemenyei János, Mészáros András, Mihály Péter, Vizkeleti Zsolt), mindannyian egy-egy sajátos szín-nel járultak hozzá Shakespeare drámájának színvonalas előadásához.

Pápes Éva

A mese bűvöletében

Báb – premierek Zalaegerszegen és Lendván

Próbáljon meg bárki egy gyerekhez szólni, amikor mesét hallgat, vagy néz – mintha nem hallana, nem látna, számára csak a figyelme fókuszában álló mese létezik. Megszűnik a külvilág – és ezt érdemes szó szerint érteni, megszűnik, mert az azonosulás pillanata (ilyenkor nincs idő- és térérzékelés sem!) a mesét és a hallgatót egy téridőbe zárja, nincs külső és belső: „egy-ség” van. A teljesség (amiben minden „egy”) pedig nemcsak megbűvöli a hallgató gyermekét, de tanítja is, mert általa egy olyan világból kap üzenetet, amelyben a lehetőségek végtelenek, ahol a természet és az ember egyszerre, egymással együttműködve létezik. Ahol a Nap, a Hold és csillagok elérhető távolságban vannak, és ahol a rend mindig helyreáll, még ha le kell is vágni érte a sárkány mind a hét fejét...

Ugye mindannyian kitalálták, hogy a népmeséről van szó, amely egyszerre ad hírt a kozmosz teljességéről és a rendről, amelynek jelenlétét már csak ilyen módon tudjuk megmutatni a gyermekeinknek. Talán, mert már csak ők értik igazán...

Valamikor a mese a felnőtt társadalom egyik fontos érték és életminta közvetítője volt, de már a 18. századtól

elkezdtek fogyni azok a közösségek, amelyek életben tartották, és igazán értették is a mesét. S amint átkerült az írott szövegek közé, mintha kissé megváltozott volna létezésének igazi tartalma, majd később lassan átcsúszott az irodalmi szövegek közé, hogy új közönségét már főként a gyermekek alkossák. Jöttek a híres mese-gyűjtemények, amelyekben először tárták a nemzetközi nagyközönség elé a különböző nemzetek addig csak szóbeliség útján terjedő mesevariációit. Charles Perrault Franciaországban, az ezerhétszázados években, a Grimm testvérek Németországban, az ezernyolcszázados években kezdték el lejegyezni (stilizálni) azokat a meséket, amelyek addig is szájról szájra terjedtek, de ekkoriban került Európába az *Ezeregyéjszaka* mesefolyama is. Az írók, néprajzosok azonban nemcsak gyűjtötték ezeket a meséket, de néhol át is dolgozták őket, de még így is felismerhetők a motívumok, amelyek számtalan helyen bukkantak fel, számtalan variációban, miközben azért többnyire megtartották a kulcsfontosságú történéseiket.

A zalaegerszegi Griff bábszínház által műsorra tűzött *Hamupipőke* is ilyen sok kézen-közön átment igen-igen ősi mese, amelynek motívumkincse fellelhető az ókori Egyiptomtól a Római Birodalmon át a 9. századi Kínáig, sőt egészen az észak-amerikai indiánokig. A már említett Charles Perrault gyűjtötte először kötetbe (*Cendrillon ou La petite pantoufle de verre* címen) 1697-ben, majd a Grimm testvérek mesegyűjteményében bukkan fel, ahol már *Aschenputtel*nek hívják. Mindkét változat eljutott Magyarországra, nálunk Hamupipőke néven vált ismertté, de bizonyosan nem volt újdonság, hiszen a magyar népmesekincsben minden Európában és Ázsiában fellelhető mesemotívum elő-elő fordul, lévén az egyik leggazdagabb mese gyűjtő- és őrzőhely a Kárpát-medencén innen és

Jelenet a Hamupipőkéből

Jelenet a *Hamupipőke*ből

túl. Olyannyira az, hogy még napjainkban is lehet mesét gyűjteni (bár ma már leginkább a „külső végeken”, a szórványmagyarság falvaiban) magyarul, noha egyre fogy azok száma, akik valóban értőn-élőn tudnak meséket előadni.

A *Hamupipőke* történet megihletett számtalan zeneszerzőt, író, ahogyan képzőművészeket és filmeseket is. Készült belőle opera, balett, dráma, mesejáték, mesefilm, bábjáték, képciklus, szoborcsoport és így tovább. S bár mondanivalója főként a női beavatást járja körül – a felkészülést a házasságra, de általánosságban véve ugyanúgy a lélek útjáról szól, amelynek belső fejlődése során meg kell tanulnia szétválasztani a jót a rossztól (ahogyan a lenscét és a borsót szétválasztjuk), hogy egészsé válhasson –, mint minden igazi mese.

A zalaegerszegi *Hamupipőke* táncol, méghozzá Horváth Károly kiváló, nagy színházi tapasztalattal rendelkező zeneszerző érzékeny és finom zenéjére. Igazi újdonságot kínál tehát a Griff bábszínház, amikor a megszokott bábozás helyett ebben a formában állította színre a klasszikus mesét. Szerencsére a gyerekek éppúgy értik és élvezik a táncszínházat, mint a klasszikus

bábozást, ugyanúgy követni tudták az események menetét, mintha párbeszégeket hallgattak volna. Ráadásul a tánc kifejezőereje, intenzitása még fokozottabb érzelmi élményhez segítette őket, hiszen egy-egy mozdulat, gesztus többértelműsége – éppen az analógiás gyermeki gondolkodás révén – sokszor könnyebben „érthető” számukra, mint a beszéd. Láthatóan különösen értették a testvérek civakodását, a gyermeki kegyetlenség nonverbális megnyilvánulásait, a kiszorításokat, az ellökéseket, a szeretetlenség jelzőrendszerét. De ugyanígy tapintható volt a feszültségük, amikor *Hamupipőke* árvaságát, egyedüllétét, elhagyottságát érzékelték. Számukra ismerős, a mindennapjaikban is előforduló érzelmeket, élethelyzeteket láttak viszont a színpadon, s ami az előadás (a műfaj) legnagyobb „találmánya”: tanúi lehetek a helyzetek megoldásának is, amikor a nehézségek, az akadályok megszűnnek, és a világ rendje helyreáll. Mert a mesében előforduló csoda – itt *Hamupipőke* átváltozása királynővé – nem valamiféle életidegen beavatkozás a dolgok menetébe, hanem a belső erő kifejlődésével összhangban megtörténő átalakulás, igazi metamorfózis. *Hamupipőke* – miközben folytonos bántásoknak van kitéve – megtanulja valóban megkülönböztetni a lényegest a lényegtelenről, s így nemcsak a borsót és a lenscét válogatja ki, hanem igazi tudást szerez a világ valós értékeiről. Csak az kaphatja meg a királyfit – lelhet rá az önmaga kiteljesedéséhez vezető igaz útra –, aki felismeri a nehézségeket, amelynek során önmaga negatív oldalával kerül szembe. Valószínűleg minden gyerek szembe került már eddigi rövid életében „gonosz mostohával”, vagyis az anya negatív arcával, vagy éppen a közömbös és távol lévő apával, aki nincs ott, és nem segít, amikor pedig éppen az lenne a legfontosabb feladata a gyermek világában. A mese révén megtanulhatja, hogyan győzze le a mindennapjaiban feltűnő „rémeket”, hogyan leljen rá az igaz útra, amelynek révén elérheti az egyetlen igazi célt: a teljes életet. Természetesen mindez fel sem merül benne, amikor nagyokat sóhajtva és sírásra görbült szájjal követi *Hamupipőke* vegzálását, vagy könnyesre neveti magát a két mostohatestvér tükör előtti majmoskodásán. Hiszen a gyerekek nem értenie kell a világot, hanem átélnie, „tudni” és értelmezni még jócskán ráér felnőtt korában...

A zalaegerszegi mese változat az eredeti történethez képest jóval nagyobb hangsúlyt ad az előzményeknek: eltáncolják *Hamupipőke* születését, az anya halálát, s ezzel mintegy előkészítik azt a kiváló rendezői ötletet, hogy az anya később mintegy visszatér *Hamupipőke* életébe, mint egyfajta védőangyal, aki aztán átsegíti őt a magányosság és a bánatalom idején. Ráadásul a későbbiek során ő jeleníti meg a királyfi anyját is, így még teljesebbé válik az anyaság sokféleségének bemutatása. (Boldizsár Ildikó kiváló meseterapeuta hívta fel egy előadásában a figyelmet arra az érdekes tényre, hogy a meseuniverzumban jóval több a gonosz anya, mint a jó...)

A mese – bár évszázadok óta ugyanazt a tartalmat hordozza – éppen az interpretációk által válik „tükörré”, a kor lenyomatává, mivel a színpadi feldolgozások szándéktalanul/szándékosan aktualizálják, közvetítik az előadók gondolkodását, világlátását. Leginkább a királyi udvar megjelenítése volt „kor-lenyomat”, igen csak a mai viszonyok tükröződtek benne: túlcicomázott és igen csak emancipált királynő (Szívós Réka) és egy meglehetősen feminin király (Farkas Attila), aki láthatóan meglévő komplexusait horgolgtatással „kezelte”. A bolond, avagy a címlap szerint a király inasa (László Attila), mindenképpen „normálisabbnak” tűnt, mint őfelsége. Ez igen csak 21. századi olvasata a *Hamupipóké*nek, mert hiszen a mesének soha sincs közvetlenül aktuális arca, de mindig megadja a lehetőségét az ilyenfajta aktualizálásnak. Hogy mennyire él vele az interpretáló, már igen sokatmondó. Szerencsére a zalaegerszegi előadás nem vitte túlzásba az „itt és most”-ot, így meg tudta tartani a helyes arányt a kor-körkép és a mese állandósága között. Ebben óriási szerepe volt a meseszerűen bájos és szép mozgású Szolnok Ágnesnek (*Hamupipóke*) és a hozzáillően herceg hercegnek, Szilinyi Arnoldnak. Külön figyelemre méltó volt a két nővér: Frizk Nóra és Domján Nikolettta kettőse, akik kiválóan koreografált jeleneteikben kellően mulatságosnak, de mégis esendően szerencsétlennek tűnve, megérdemelték (a gyerekek szerint is!) *Hamupipóke* bocsánatát. Florica Malureanu színpompás jelmezei a dísztelen színpadi teret igazi mesevilággá változtatták, így aztán elmondhatjuk, hogy Uray Péter rendezése minden pontján beváltotta a gyerekek reményeit: sírtak, nevettek, élvezték a pillanatban felvillanó rendet, az igazit, amit csak a mese tud megadni töredékessé lett világunknak.

Ahogy a népmese az örök rendről szól, úgy mutatja meg az irodalmi vagy műmese a kort, amely ugyan vágyik (mert még van róla tudása, elképzelése) erre a rendre, de már nem képes azt megvalósítani. A népmese mindig ugyanabban az időtlen térben játszódik, ami a létezés belső tere, míg a műmese sokszor éppen a határokat jelzi: a reális és az irreális találkozását, így egyszerre mutatja a jelent és a valamikori rend utáni vágyat. Vannak olyan szimbolikus figurák, akik legalább olyan ismertté váltak, mint a népmesék örök alakjai – Hófehérke és Hamupipóke

–, de nem véletlenül a műmeséknek mégis legtöbbször gyerekek vagy antropomorfizált állatfigurák a hősei. A felnőttég ugyanis a teljesség képe, amikor a legkisebb fiú vándorútjának végén megkapja a fele királyságot és a szintén legkisebb királykisasszonyt, felelős emberré válik, aki a teljességet hordozza létében. (De a teljességre törekvő ember – a valódi felnőtté válni tudó legkisebb fiú – már csak megmarad a népmesék főszereplőjének...)

Talán az utóbbi évszázad legismertebb és legkedvesebb ilyen gyermek hőse Saint-Exupéry *Kisbűvölője* lett, aki a tisztaság és a kívülről szemzöngéből tett utazása során leképezte, megmutatta nekünk saját korunk arcát: a zsarnokot, az öntetszelgőt, az iszákost, az üzletembert, a lámpagyújtogatót és a geográfust, no és a szeszélyes rózsát, hogy a megszelídítésre váró róka segítségével igazán belelássunk saját világunkba.

Valamire nagyon ráismerhettünk, mert a *Kisbűvölő* beépült a tudatunkba, legbensőbb ismerőseink egyikévé vált, akinek kedves lényé útjelzőül szolgálhat az életünkben. De ő sem tudott „fölnőtté” válni, mert mielőtt igazán megértette és megvalósította volna az utazás során szerzett tapasztalatokat, testét hátrahagyva „visszament” saját bolygójára, így örökre gyermek marad számunkra. S bár ez a bennünk élő gyermek (a mítoszok királyi gyermeke, aki a megváltásról való tudást birtokolja), látja, mivé lett a „fölnőtt”, de mintha már nem tudná az ezzel a tudással járó felelősséget is magára venni. Így aztán marad a

Jelenet az *Utolsó repülés*, vagy *A Báránnyelű Herceg* c. darabból

nosztalgia, a teljességről való emlékezés szépséges gondolata, amely már nem tud igazi transzformációvá válni – s a népmesék királyi esküvőjét nélkülözve vagy nevetéssel, vagy kis fájdalommal tesszük le kortársaink szép történeteit.

A lendvai Pupilla bábszínház év végi nagy vállalkozása *A Kisbűvölő* megjelenítése volt, amelynek: *Az utolsó repülés* vagy *A Báránnyelű Herceg* címet adták.

Rendezőül pedig meghívták a kecskeméti Rumi Lászlót, a Ciróka bábszínház neves szakemberét. Így aztán igazi nemzetközi produkció jött létre: szlovéniai szlovén, szlovéniai magyar és magyarországi magyar közreműködőkkel. Ezt jelezni is akarták az előadás során, mind a prologus, mind pedig az epilógus négy nyelven szólal meg: angolul, szlovénül, horvátul és magyarul. Maga a játék magyar

Jelenet az Utolsó repülés, vagy A Bárányfelhők Hercege c. darabból

és szlovén nyelven zajlik, ahol a kérdés éppen szlovénül hangzik el, de a válasz már magyarul érkezik rá. S ez rendben is van, hiszen a lendvai közönség mindkettőt érti, de ha nem is értené, akkor is érti, mert ki ne ismerne a *Kisherceget*, meg aztán amúgy is látja, mi történik éppen a színpadon. Mégis igen érdekes előadás-formálót erővé változott ez a többnyelvűség, mert meghatározta a játék alapritmusát: a többször, több nyelven elhangzó szövegek lelassították a történéseket, egyfajta állókép struktúrát hoztak létre, amely aztán tagolta a történet egyes elemeit is. A prológius (a pilóta író megjelenése a sivatagban, majd találkozása a Kisherceggel) és az epilógus (a Kisherceg „visszatérése” a kígyó „segítségével”) a soknyelvűség révén való természetes lelassulása nagyobb hangsúlyt adott a történet és Saint-Exupéry élete és halála közötti összefüggésnek. Így a reális történéshez kapcsolta a művészi (vagyis „fantázia”) történetet, s ezzel a báb-játéktér egyértelműen a felnőttek körébe utalta az előadást. Ennek adott hangsúlyt az is, hogy a „szereplő bábok” szobrok is egyben, méghozzá vasból készült, a modern világ ipari tárgykultúráját magukban hordozó szellemesen és izgalmasan elkészített szobrok – Šinko Szabina invenciózus alkotásai. Mozgatásuk a nyílt színen történik, s így az őket játszó bábosok egyben ugyanúgy szereplői, színészei az előadásnak. Maguk a vas szobrok is a statikusságot erősítik, hiszen a fém a szilárdságban, keménységben létezik „megmerevedett” energia lévén, s ez szimbolikusan is idézi a *Kisherceg* által látott világot

többértelműen is „állott” jellegét, a bolygóalakok mozdíthatatlan rögeszmességét. A megszelídítésre váró róka és maga a *Kisherceg* „teste” van csak lágyabb anyagból, oldja fel a fém-lét mozdíthatatlanságát, de statikusságát nem tudja oldani, hiszen interakcióban van vele.

Érdekes gondolat volt az előadást erre a stratégiára felépíteni, mert óhatatlanul felmerül az a gondolat is a nézőben, vajon a kétnyelvűségben való létezés miatt megfontoltabban kimondott szó, természetes módon lassúbb ritmusa, nem megy-e át néha ugyanilyen statikusságba, nem hoz-e a gondolat, a cselekvés területén is bizonyos merevséget...

Mindkét előadás a maga módján és eszközeivel tükröt tartott a néző, a közönség elé, s adott gondolkodnivalót gyerekek és felnőttek számára egyaránt. Főként pedig örömet adott, az abban való megnyugvást, hogy a játék mozdulata, a játék létezése mennyi erőt és kreativitást szabadíthat fel. Legfőképpen azonban maga a mese igazolta, hogy nélküle milyen nehéz lenne az életünk, milyen szegény lenne az a világ, ahol nem létezne *Hamupipőke*, akinek bizony keményen meg kell küzdenie a boldogságért, és a *Kisherceg*, aki képes volt megszelídíteni a rókát (vagy fordítva?), és megmutatta, hogy van másfajta létezés is, mint amit a „fölnőttek” gondolnak...

Jelenet az Utolsó repülés, vagy A Bárányfelhők Hercege c. darabból

Hír-Tükör

Marx Mária In memoriam Tóth János

Harminc éve, 1978. szeptember 12-én halt meg Tóth János építészmérnök, a magyar népi építészet és műemlékvédelem egyik jelentős alakja. Nevének – kézikönyvként használt művein kívül – két szabadtéri néprajzi gyűjtemény, a Göcseji Falumúzeum és a Vasi Múzeumfalú állít emléket.

1899. december 12-én, Zalaegerszezen látta meg a napvilágot, a középiskolát Keszthelyen végezte, majd a budapesti Magyar Királyi József Műegyetemen szerzett építészmérnöki oklevelet. Korának értelmiségéhez hasonlóan sokoldalú műveltséggel, széles látókörrel, hivatástudattal és megalkuvást nem ismerő elkötelezettséggel áldotta meg a sors. Az úgy pedig, amelynek szolgálatába ezeket a felbecsülhetetlen értékű tulajdonságokat állította, a magyar népi építészet, ezen belül főleg a Nyugat-Dunántúl népi építésze volt. 1932-től végzett ilyen irányú kutatásokat és jelentetett meg laikusok számára is jól érthető, mégis tudományos pontossággal írott, fotókkal illusztrált köteteket a népi építészet hagyományos formáiról, Göcsej és az Őrség népi építkezéséről.

1957 és 65 között az Építésügyi Minisztérium Műemléki Osztályának főmérnöke volt. Ebben az időben indultak meg a minisztérium támogatásával azok a vizsgálatok, amelyek során egységes szempontok szerint kívánták fölmérni a településszerkezetet, telekrendezést, a még meglévő műemléki értékű épületeket és épületegyütteseket az ország egész területén. A fényképek, műleírások, rajzok elkészítéséhez sok különböző szakembert találni, a munkához anyagi támogatást biztosítani, és a lankadó lelkesedést ébren tartani – nem a legkisebb tette volt szerteágazó életművének. E komplex kutatások során irányult a közfigyelem a rohamosan pusztuló népi értékekre, s tették meg az első lépéseket számbavételük, megmentésük érdekében. A régió két szabadtéri néprajzi gyűjteményének létrejöttében, terveinek kialakításában és a megvalósításában is nagy szerepet vállalt.

Bár városi főépítészként és rangos épületek tervezőjeként a műszaki tudományok művelése volt a főhivatása, s ezért kapta meg 1972-ben a tudományok doktora címet, a művészetek is jól megfértek érdeklődésében a száraznak vélt szakterülettel. Zalai Tóth János néven fametszetei jelentek meg, s talán barátjának, Egry Józsefnek hatására akvarelleket is festett, 1936-ban pedig verseskötete jelent meg Apostolok útján címmel.

Temetése után a Műemlékvédelem című folyóiratban kollégája, Mendele Ferenc emlékezett meg róla. Rövid mementójában harmonikus magán- és nyughatatlan, mindig újítani kész szakmai élete, „makacsságba burkolt” töretlen hite, másokat mindig lelkesítő és segítő, vitákat provokáló, de célokat adó személyisége jelenik meg, s ad követendő példát szakmai utódainak és követőinek – nekünk.

Szirtes Gábor „Él s ragyog a Vers tovább”

Búcsú Takáts Gyulától

Sokan mesteri realizmusáért dicsérték, pannon derűjéért irigyelték, a himnikus természetfestés mesterének nevezték, egy sajátos színezetű, titokzatos világ megteremtőjének tartották. Tisztelegtek a mester előtt, aki verseiben mindig képes volt közel kerülni az emberi lélekhez, aki a költői szuverenitást testesítette meg, az alkotói függetlenség és minden időkben való megőrzése programját vallotta. A Nyugat harmadik nemzedékének talán utolsó tagjaként olyan lírai világot teremtett, amely mélyen somogyi és dunántúli gyökerű, magyar és európai szellemiségű, konkrét és egyetemes horizontú, egyszerre és egyidejűleg. Mint ahogyan Takáts mestere, Berzsenyi is, kinek szelleme vezette őt egy életen át, akiről *Az igazi poézis keresése* című önálló esszékötetében tett maradandó vallomást, és akit azon irodalmi és művészeti társaság névadójául választott, amelynek alapítója és elnöke volt haláláig.

A harmónia, a tökéletesség elérésének és megteremtésének vágya hajtotta, valamilyen magasabb szintű egyensúly elérése, a „kibillent világ” állapotának helyreállítása. Mert tudta, látta, megélte (az *Öt esztendő Drangalagban* című naplójegyzetével bizonyosra), hogy a társadalmi-politikai élet tele van a saját moráljával össze nem egyeztethető jelenségekkel. Mert érzekelte, hogy az emberiség már eljutott egy embertelen életformához, miután kivetkőzött a természetből és természetéből egyaránt, és – ahogyan találoan fogalmazott evilági állapotainkról – itt már „szelle-

mi és anyagi csódszag keveredik a mustok illatával". Sokat vívódott a középszerűség szinte mindenütt érzékelhető valóságos „diktatúrája” közepette, látta, hogy „lassan divat lesz a kacat a lírában, a maszat a festészetben”, hogy a zűrzavar távlata közelít rohamléptekben felénk. És sokat töprengett azon, hogy mit tehet ilyenkor a humanista, mit tehet a költő? Eltűnődött az irodalom betegségein, az idehaza tapasztalható „versinfláció”, dohogott a korabeli irodalompolitika gyakorlatán, látta a meglehetősen erős szervilizmust, fájt neki a gyenge öntudat, az értékekkel való, mindenütt tapasztalható kereskedés. Még jobban fájt neki egyesek némaságot és vakságot vállaló szerepvállalása. És persze nem állt be ezek sorába.

A korlátozott lehetőségek közepette is egy nagy ívű, kiemelkedő jelentőségű, életigenlő költészetet hozott létre. Csak látszólag építette a tagadásra a verseit, valójában visszavonult a maga teremtette érték-gazdag világba, a titokzatos Drangalagba. És ezzel kaput nyitott egy jobb, emberibb világra, egy másfajta glóbus megteremtésének lehetőségére mindannyiunk számára. Csú Fu hazája ugyanis a kívánt, a remélt, az elérni akart, a végül megteremtett és megtalált, a létezővel szemben egy másik, egy lehetséges, egy mindannyiunk által keresett és vágyott világ. Ez időtlen és határtalan. Itt meghallani a bazaltok szavát, a hegyek üzenetét. Itt Csú „a harkályok-verte fák/ jeleivel mondja tovább/ a mandulások panaszát”. Itt él, ír és rajzol a költő, a művész, itt várja őt a kő, a fű, a virág, barátsággal bólint és nyújtja ág-kezét neki az egykor általa ültetett diófa és megszólítja őt az almafavirág. Itt a könyv, a bor, a filozófia, a barátság „uralkodnak”, és ott, ahol a föld és az ég összeér, hosszú idő óta „már Csú Fu és a fák/ együtt hallgatták, írták/ a vers szavát tovább”.

Bárki beléphetett ide. Takáts Gyula bölcs, baráti mosollyal tárta szélesre e világ kapuját. Önzetlenül osztotta meg velünk értékeit. A belépők közé tartoztam magam is. És megérthettem az életút által hitelesített következtetést, miszerint hosszabb-rövidebb életünkben „csak ketten maradnak önzetlenül mellettünk. A természet és a művészet. Kell-e náluk erősebb és jobb barát. Csú Fu erre régen rájött, és így él Drangalagban”. Igen, régen rájött, és a nyolcvanas évek második felétől, miután „ráakadt egy új világhoz vezető útra” – ahogyan tanítványának, barátjának Fodor Andrásnak írta 1988-ban – lírája ugyan nehezült, de egyidejűleg tágult is az új versekkel, melyekkel több kötetében, utoljára 2007-ben ajándékozta meg barátait, az akkor 96 éves mester (*Hol is a Volt*).

Tágult tehát a költői horizont, mert nem csak a „sok-sok volt-világ” képviselői szólították meg Csut: Berzsenyi és Kölcsey, Egry és Chagall, Shelley és Hölderlin és az általa legnagyobbnak tartott Csokonai; nem csak Dániel ódáinak örökérvényű sorai adtak útmutatást számára; nem csak a „pillanat-világ” szavát volt képes ettől kezdve továbbírni az ő segítségükkel; nem is csak a „rejtett végtelen” (a friss források és a sűrű nádasok, a berkek és a mocsarak, az öreg kővek és a szép sziklák, a holt vulkánok és az élő dombságok) leírására, a világ-egész befogadására vált képessé általuk, hanem segítségükkel választ kaphatott a jelen, a Van gyötrő kérdéseire és problémáira is. Így győzedelmeskedni tudott a sivár Magányon, a félelmetes Retteneten, még a körötte ólálkodó Elmúláson is. Sőt, néha sikerült fel-felkattintania a nagy Titok zárját is, és bepillantani az ismeretlen jövőbe. Közben a világ színei egyre szürkültek, egyre sötétültek körötte, egyre kevesebb volt a fény, egyre több az árnyék, és rá-rátörtek verseiben „az egyre feketébb lilák”. Világfaggató örök válaszkérésére a szakadatlanul rátörő emlékek társaságában folytatódott, miközben „keresve mindig csak tovább/ a szöllőskertjén át/ vállal mintha érintené,/ mint hogyha a halál...” – ahogyan írta *Az árnyék üszkibe* című versében.

Aztán a belátható horizont egyre szűkült, az emberlét világa fokozatosan bezárult. Ám a költő-teremtette világban és a valóságosan létezőben is tovább élt és él a természet, változatlanul ragyog az őszi kert, és a fénylő ifjúságot idéző volt-tavaszkok emléke fénnel, ragyogással tölti be a jelent. A rügyek, a kék szirmok, a kert fölött a hold, az őszi-tavaszi keze, a lüktető élet – utolsó kötetében –, mint költeményt, viszik tovább a táguló világot, a mértant, a fizikát, a lápok, a tengerek, a sziklák és a tavak titkait, és írják tovább az új poétikát. A soha nem múló, az örökkön létező Verset. Azt, amely az emberlét tragikumával szemben halhatatlan. Mert a természet örök rendje élte tovább. Mert Shelley és Berzsenyi tovább élő szavai viszik magukkal az idő végtelen országútján. És „így él s ragyog/ a Vers tovább,/ mint mértanpontosan/ rügyekkel a világ” – írhatta *Így él tovább* című, kötetzáró versében.

Talán ez Takáts Gyula költői és emberi végrendelete számunkra. A görög művészet életlátását tükröző magatartása. Egy életstílusból kiinduló és azzal harmonizáló költészete. Hiteles „természetvallása”. A föld, az élet, a szellem világát átfogó poétai harmóniája. Ezért van és lehet ő ma is velünk, és maradhat továbbra is. Ahogyan ismertük őt: élőn, elevenen, mosolygósan, bölcsen, szeretetre méltón. Fejet hajtva, tisztelettel, megbecsüléssel, szeretettel állunk most előtte. Bölcsességet, életörömet, humánusot, emberszeretetet, természet-tiszteletet kölcsönözve tőle, aki a földi lét értelmes és szép megélésének hitével és reményével ajándékozott meg bennünket. És az elmúlt évszázad egyik legjelentősebb, a valóság lelkét megszólaltató életművével. Meg a búcsú pillanataiban felsejlő gondolattal, amivel édesanyja halálakor egykoron nyugtatgatta önmagát, és ahogyan most mi tesszük az ő távoztával, megfogalmazva, hogy talán mégiscsak vigasztalhat bennünket „szép élete és halála”. És egy másik vigaszt nyújtó érzéssel is, azzal, mintha nem is hagyott volna itt bennünket. Ellenkezőleg, mintha ismét megérintené őt (de nem a halál, hanem) az Élet, a Természet, a Művészet, az Örökkévalóság...

December 5-én, a budapesti Litea Könyvesbolt adott helyet annak a születésnapra köszöntésnek, melyet a jövő februárban 75 éves Kabdebó Tamás tiszteletére rendeztek barátai, olvasói, tisztelői. Ebből az alkalomból jelent meg a szerző 75 (Novellák, elbeszélések) című kötete, a Pannon Tükör Könyvek sorozatában, valamint a zalaegerszegi Énekmondó Együttes CD-je, Kabdebó-versek megzenésítésével. A házigazda, Bakó Annamária üdvözlő szavai után Kelemen Gyula és zenésztársai több darabot mutattak be a CD-ről, majd Péntek Imre méltatta a finom, érzékeny hangzásvilágot, mely hatásosan bontja a versek hangulati-érzelmi ívét. A több évtized terméséből válogatott novelláskötetről Pomogáts Béla irodalomtörténész, az egykori évfolyamtárs és barát – egyébként a tartalmas előszó írója – tartott élvezetes előadást. Végül az író idézte fel meglehetősen változatos helyszínekkel tarkított életútjának kerek számú születésnapjait. A kötet és a CD bemutatójára 9-én Londonban, 15-én Dublinban, a magyar nagykövetségen került sor.

SZERZŐINK

- Bence Lajos (1956; Lendva) Költő, publicista, kritikus, szerkesztő.
Bobory Zoltán (1946; Székesfehérvár) Költő, szerkesztő. Legutóbbi kötete: Tenyeremből hó hull (Lyukasóra Könyvek, 2007).
Borbás György (1938; Zalaegerszeg) Művészeti író, Zala György-kutató.
Botár Attila (1944; Veszprém) Költő, szerkesztő. Legutóbbi kötete: Félcédulák Unku-ka-gathból (Burkus József (1957; Nagykanizsa) Festőművész, újságíró, több műfajban is publikál.
Cebula Anna (1968; Szombathely) Művészettörténész, számos kiállítás kurátora.
Egry Tibor (1948; Budapest) Zongoraművész, vasúttörténész, szerkesztő.
Ferencz e. Győző (1938; Zalaegerszeg) Helytörténeti kutató, publicista.
Gaál Zsuzsa (1950; Lendvajakabfa) Költő, próza- és meseíró. Legutóbbi kötete: Kutyaélet (ÉS Kiadó, 2004).
Gábor Zoltán (1922; Zágráb) Festőművész, esszéista.
Győri Lajos (1954; Budapest) Fotóművész, szakíró, a MAFOSz elnöke.
Hegedüs Mária (1951; Salgótarján) Költő, vizuális művész. Legutóbbi kötete: Ősszeszótt mezők (Magyar Műhely Kiadó, 1999).
Jász Attila (1966; Tatabánya) Költő, esszéista, szerkesztő. Legutóbbi kötete: Fékezés (Pécsi Direkt Kft., 2006).
Kara Kocsis Gabriella (Keszthely) Legutóbbi kötete: Pipitérország (Pannon Tükör Könyvek, 2006).
Kardos Ferenc (1955; Nagykanizsa) Költő, szerkesztő. Megjelent kötete: Nézz rám (Pannon Tükör Könyvek, 2006).
Keserü Katalin (1946; Budapest) Művészettörténész, legutóbbi kötete: Toroczkai Wigand Ede (Holnap Kiadó, 2007).
Király László (1954; Budapest) Zeneszerző, zenei szakíró.
Köpeczi Bócz Edit (1948; Zalaegerszeg) Történész, megjelent kötete: Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. (Akadémiai Kiadó, 2004).
László Zsolt (1964; Székesfehérvár) Költő, legutóbbi kötete: Leszegett fejjel (Vörösmarty Társaság, 2007).
Marx Mária (1956; Zalaegerszeg) Etnográfus, muzeológus.
Melega Miklós (1972; Szombathely) Történész-levéltáros.
Mohos-Adamska Elzbieta (Csatár) Költő, megjelent kötete: Twarze gwiazd – Csillagok arcai.
Molnár Gábor (1978; Lenti) Megjelent kötete: Az emberi szívnek oltalmától távolan (szerzői kiadás, 2008).
Nagy Réka (1971; Zalaegerszeg) Kritikus, írásai különböző lapokban jelentek meg.
Paksy Zoltán (1968; Zalaegerszeg) Történész-levéltáros, legutóbbi kötete: Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között (1918-1931).
Pápes Éva (1954; Szatta) Költő, kritikus, filmes szakíró. Megjelent kötete: Szavak egy hangsúlytalan világból (Pannon Tükör Könyvek, 2007).
Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író.
Szemes Péter (1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta.
Szepes Erika (1946; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: A költő és a mítosz. Elemzések, tanulmányok (Napkút Kiadó, 2006).
Szirtes Gábor (1946; Pécs) Kritikus, esszéista, szerkesztő. Legutóbbi kötete: A folyton maradosó titok. (Pro Pannonia Kiadó, 2002).
Szoliva János (1936; Nagykanizsa) Költő, legutóbbi kötete: Szétkarcolt szavak, verses napló (Canissa Kiadó, 2007).
Varga Virág (1974; Szombathely) Prózaíró, kritikus.